

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI**

SEFER HÜKÜMLERİ BAĞLAMINDA KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİHRİYE NUR TÜFENK

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI**

SEFER HÜKÜMLERİ BAĞLAMINDA KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MİHRİYE NUR TÜFENK
(170111010)**

**Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EFE)**

İSTANBUL, 2021

25/03/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 170111010 numaralı Mihriye Nur TÜFENK'in hazırladığı "Sefer Hükümleri Bağlamında Kadın Farkı " konulu Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 25/03/2021 Perşembe günü saat 10 :00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.. da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının "Sefer Hükümleri Bağlamında Kadın" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EFE	25/03/2021	KABUL
Dr. Öğr. Üyesi Tuba Hacer KORKMAZ	25/03/2021	KABUL
Dr. Öğr. Üyesi Tuba Erkoç BAYDAR	25/03/2021	KABUL

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mihriye Nur TÜFENK

İmza

DÜZELTME METNİ

- Tezin başlığı “Sefer Hükümleri Bağlamında Kadın” şeklinde değiştirildi.
- Özet bölümü tekrar ele alındı.
- Önsözdeki ilk paragraf çıkartıldı.
- Tezin amacı ve konusu bölümlerinde sıralanan maddeler paragraflara dönüştürüldü.
- Birinci bölümün başlıkları detaylandırıldı ve bazı bölümlerin yerlerinde değişiklikler yapıldı.
- Sefer tanımı farklı kaynaklardan faydalanılarak detaylandırıldı.
- Seferîliğin başlangıcı hususunda Diyanet’in görüşü eklendi.
- İkinci bölümdeki vasıta ile namaz konusuna Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri eklendi.
- Üçüncü bölümde Hz. Peygamber (s.a.v) dönemindeki ulaşımın keyfiyeti hakkında kısa bir bilgiye yer verildi.

- Günümüz âlimlerin görüşleri bölümü, Avrupa, Amerika vb. lkelerdeki âlimlerin kadının mahremsiz yolculuğuna dair görüşleri çerçevesinde genişletildi. Aynı bölüme Diyanet İşleri Yüksek Kurulu tarafınca verilen uzman cevabı eklendi.
- Değerlendirme ve tercih kısmı yeniden ele alınarak eklemeler yapıldı.
- Sonuç bölümünde kısmen değişiklikler yapıldı.
- Metin kısmında ismi geçen âlimlerin vefat tarihleri isimlerinin yanında zikredildi.
- Metin ve dipnotlardaki yazım hataları düzeltildi.
- Metinde geçen eser isimleri italik yapıldı.

SEFER HÜKÜMLERİ BAĞLAMINDA KADIN

Mihriye Nur TÜFENK

ÖZET

Bu tezde bir kadının yanında eşi veya mahrem bir yakını olmadan yolculuk yapması meselesi İslâmî açıdan ele alınmış ayrıca sefer ruhsatları açısından kadının erkekten farklı bir yönünün olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmamızın birinci bölümünde, *seferîlik* kavramının sözlük anlamı ve terim anlamına yer verilmiş ardından seferîlik hakkında mezhepler tarafından belirtilen ölçüler delilleriyle beraber özetlenmiştir. İkinci bölümünde, seferîlik sebebiyle İslam dinin getirdiği bazı kolaylıklar (namazların kısaltılması, Ramazan orucunun ertelenmesi vb.) hakkında bilgi verilmiş konu ile ilgili incelemelerde kadının erkekten farklı bir yönünün olmadığı görülmüştür.

Araştırmamızın üçüncü bölümünün birinci kısmında, öncelikle Hz. Muhammed'in (s.a.v) kadının yanında eşi veya mahrem bir yakını olmadan yolculuk yapmasına dair hadisleri taksim edilmiştir. Ardından bu hadisler çerçevesinde dört mezhep ulemasının klasik fıkıh kitaplarında yer alan görüşleri ve günümüz ulemasının görüşleri aktarılmış ve sonunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Üçüncü Bölümün ikinci kısmında, bir kadının yanında eşi veya mahrem bir yakını olmadan hac ibadetini yerine getirmek için yolculuk yapmasına dair Hz. Peygamberin hadisleri serdedilmiş bununla bağlantılı olarak hac ibadetinin kadına farz olup olmadığı dört mezhep ulemasının görüşleri doğrultusunda ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise bölümlerin özeti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sefer, Kadın, Mahrem, İlet, Güvenlik, Ruhsat, Oruç, Hac.

WOMEN IN REGARDS TO JOURNEY PROVISIONS

Mihriye Nur TÜFENK

ABSTRACT

In this study, the issue about a woman travelling alone without a mahram¹ was discussed and whether a woman does or doesn't differ from a man in regards to travel permits was also investigated. In the first part of our investigation, lexical and term meaning of the word *journey*² was included and dimensions indicated by schools of Hanefi, Shafi, Mâliki, Hanbali about journey was summarized with its evidence. In the second part, easing the religious requirements of Islâm (reduction in prayers, consolidation of the prayers, postponing Ramadan fasting) brought by Islâm during a journey was mentioned and in all the investigations about the topic, it was seen that a woman doesn't differ from a man in any way.

In the first part of chapter three, first sayings of the Prophet Muhammed about a woman travelling without a mahram were lined up. Within the framework of those hadiths, opinions of scholars from four sects in the classic fikh books and of contemporary scholars were specified and evaluated.

In the second part of chapter three, the sayings of Prophet Muhammed about a woman making a pilgrimage without a mahram were expressed. According to variety of opinions of scholars from different sects, it was discussed whether a pilgrimage is obligatory or not for women. In the conclusion, the chapters were summarized.

Keywords: Journey, Woman, Mahrem, Cause, Safety, Permit, Ramadan fasting, Pilgrimage.

¹ Husband or someone with whom marriage is forbidden in Islâm.

² Named as as-Safar in Islâm.

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm,

Allah'ın bütün insanlara gönderdiği en son din olan İslâm, kadın erkek ayırt etmeden iman eden herkesin rehberidir. İnsanoğlunun fitratına uygun cevap bulduğu tek din olan İslâm, yolculuğa çıktığında dahi onu nefsiyle baş başa bırakmamış ona ışık tutmuştur.

İnsanlar tarih boyunca seyahat etmişlerdir. Kimi zaman ilim tahsil etmek için, kimi zaman hastalığına şifa bulmak veya ticaret yapmak için, kimi zaman akraba ziyareti yapmak veya dünyanın değişik noktalarını görmek için seyahat etme ihtiyacı duymuşlardır. Ayrıca dinî sebeplerle de yolculuklar yapılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) ticaret amacıyla seyahat ettiği gibi, İslâm'ı tebliğ için Taif'e gitmiş, Mekke'de maruz kaldığı baskılardan dolayı da Medine'ye doğru uzun ve yorucu bir yolculuk yapmak durumunda kalmış, i'lâ-yi kelimetullah için birçok gazveye katılmış, Hac ve Umre yolculuğu yapmıştır.

Yolculuğun taşıdığı bazı meşakkatlerden dolayı, “Allah (cc) sizin için kolaylık ister zorluk istemez”³ prensibi gereği İslâm dini yolculara bazı kolaylıklar sunmuştur. Zira her yolculuk “ateşten bir parçadır” ve bir meşakkattir, meşakkat teysîri celbeder. Yani bir işte zorluk ortaya çıkarsa kolaylaştırılma cihetine gidilir. Sefer ruhsatları başlığı altında yer alan namazların kasredilmesi, Ramazan orucunun ertelenmesi gibi kolaylıklar, seferî olana yolculuk meşakkatlerini hafifletmek için verilmiştir.

Bu çalışmanın konusu kadınların sefer hükümleri bağlamında erkeklerden ne gibi farklılıklarının olduğunu ve özellikle de kadının mahremsiz yolculuğa çıkıp çıkamayacağını dört mezhep ulemâsı ve günümüz âlimlerinin görüşlerini inceleyerek verilen hükümleri ortaya koymaktır. Ayrıca kadının yalnız seyahat etmesinin güvenilir olup olmadığı sorusuna da cevap bulmaktır.

³ Bakara 2/185.

Tezimin başlangıcından sonuna kadar bana rehberlik eden, tezimi titizlikle inceleyen, en ufak hatayı bile gözden kaçırmayıp hatalarımı düzeltmemi sağlayan ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Ahmet EFE'ye ilim yolundaki rehberliğinden dolayı müteşekkirim.

Değerli vakitlerini ayırıp tezimi inceleme zahmetine katlanan Muhterem Dr. Öğr. Üyesi Tuba Hacer KORKMAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Erkoç BAYDAR Hocalarıma da şükranlarımı sunarım.

Son olarak, bu meşakkatli yolculukta maddi ve manevi yükümü hafifleten, her daim dualarıyla gücüme güç katan aileme, ailem kadar kendime yakın gördüğüm dostlarıma, tezimi hazırlarken İngilizce tercümelerde desteğini esirgemeyen, kuzenim Mirza Ahmet ÇORUHLU'ya da teşekkürü bir borç bilirim.

Mihriye Nur Tüfenk

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. SEFERE AİT GENEL HÜKÜMLER	3
1.1. SEFERİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI	3
1.2. SEFERİLİĞİN ÖLÇÜSÜ: ZAMAN VE MEKAN KRİTERİ	4
1.3. SEFERİLİK AÇISINDAN VATAN KAVRAMI.....	12
1.3.1. Vatan-ı Aslî	12
1.3.2. Vatan-ı İkâmet	13
1.3.2.1. Vatan-ı İkâmede Kalma Müddeti	15
1.3.3. Vatan-ı Süknâ	15
1.4. SEFERİLİĞİN BAŞLANGICI VE BİTİŞİ.....	17
1.5. SEFERDE NİYET.....	21
1.6. TÂBİLERİN SEFERİLİĞİ.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	24
2. SEFER RUHSATLARI	24
2.1. AZÎMET VE RUHSAT.....	24
2.2. NAMAZLARDA RUHSAT	24
2.2.1. Kasr	24
2.2.2. Cem'	29
2.2.3. Vasıtada Namaz	33
2.2.3.1. Nâfile Namazlar	34
2.2.3.2. Vitr Namazı	35
2.2.4. Namazların Kazası	35

2.2.5. Cuma Namazı.....	36
2.2.6. Bayram Namazı.....	38
2.2.6.1. Kadınların Bayram Namazı Kılmaları.....	41
2.3. SEFERDE ORUÇ.....	42
2.4. MEST ÜZERİNE MESH ETMEK	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	48
3. KADININ MAHREMSİZ YOLCULUĞU	48
3.1. KADININ MAHREMSİZ YOLCULUĞUNA DAİR RİVAYETLER VE FIKHÎ SONUÇLARI.....	52
3.1.1. Rivayetler ve Değerlendirmesi.....	52
3.1.2. Âlimlerin Görüşleri.....	56
3.1.2.1. Mahremsiz Yolculuğa Şartlı Cevaz Verenler ve Delilleri	56
3.1.2.1.1. Üç Günlük Sefere Cevaz Verenler ve Delilleri.....	56
3.1.2.1.2. İki Günlük Sefere Cevaz Verenler ve Delilleri.....	58
3.1.2.1.3. Bir Günlük Sefere Cevaz Verenler ve Delilleri	58
3.1.2.1.4. Bir “Berîd”lik Mesafeye Cevaz Verenler ve Delilleri.....	58
3.1.2.1.5. Hiç Cevaz Vermeyenler ve Delilleri	58
3.1.2.2. Mahremsiz Yolculuğa Şartsız Cevaz Verenler	60
3.1.2.2.1. Adıyy b. Hâtem Rivayeti ve Tahfîli	60
3.1.2.2.1. Günümüz Âlimlerin Görüşleri	62
3.1.3. Değerlendirme ve Tercih.....	72
3.2. MAHREM ŞARTI VE KADININ HACCINA ETKİSİ	78
3.2.1. Mahrem Kavramı	78
3.2.2. Hacda Mahrem Şartı	81
3.2.2.1. Vücubunda Mahrem Şartı.....	81
3.2.2.1.1. Deliller ve İhtilafın Sebepleri.....	83
3.2.2.1.2. Delillerin Değerlendirmesi	85
3.2.2.2. Edasında Mahrem Şartı.....	88
3.2.2.3. Değerlendirme ve Tercih	90
3.2.3. Çeşitli Meseleler	91
3.2.3.1. Mahremin Kadının Haccına Mani Olması Caiz Midir?.....	91
3.2.3.2. Mahremi Hac Yolunda Ölen Kadın	92

3.2.3.3. Mekke'ye Sefer Mesafesinden Yakında Oturan Kadın İçin Mahrem ...	93
3.2.3.4. Mahremin Hac Masrafları.....	93
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
karş.	Karşılaştırınız
s.	Sayfa/sayfalar
t.y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

a. Araştırmanın Konusu, Gayesi ve Önemi

Asrı-1 saadetten günümüze kadar Müslümanların gündeminden düşmeyen konulardan birisi de kadının mahremsiz yolculuk yapması meselesidir. Günümüzde, gelişen teknolojik imkânlar sayesinde insanlar eskiden günlerce süren yolculukları bugün çeşitli hızdaki vasıtalarla daha kısa zamanda gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla yolda geçecek olan zaman ve bu zaman süresince sarfedilecek emek miktarı hatırı sayılır derecede azalmıştır.

İnsanlar bir şehirden başka bir şehre eğitim, iş, ticâret, akraba ziyâreti, düğün, cenaze, tatil ve benzeri nedenlerle daha çok yolculuk yapmaya başlamışlardır. Diğer taraftan özellikle ulaşımda güvenliğin ve kolaylığın sağlanması, kadınlara daha çok seyahat etme imkânı sunmuştur. Bu da kadının seferîlik durumu ve mahremsiz yolculuk yapma meşruiyetinin tekrar ele alınması mecburiyetini doğurmuştur.

Bu çalışmada günümüz seyahat şartlarının kadının mahremsiz yolculuğunun hükmündeki etkisi incelenmiştir. Üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde, dört mezhep ulemâsının seferîlik için belirlediği mesafe veya müddetin ne olduğu dolayısıyla seferî olabilmek için hangi şartların gerektiği gibi meselelere yer verilmiştir. Bu doğrultuda seferîlik kavramının net bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde seferî bir kadının sefer ruhsatlarından istifade edip edemeyeceği konusu ele alınmış ve kadının namazları kasretmek, Ramazan orucunu ertelemek gibi yolcuya tanınan ruhsatlar açısından erkeklerden farklı olduğu durumlar var mıdır sorusuna cevap aranmıştır.

Üçüncü bölümün birinci kısmında kadının mahremsiz yolculuğuna dair hadisler taksîm edilerek ulemânın bu hadislerle ilgili yorumları aktarılmıştır. Ardından *Kadim ulemâya göre kadın mahremsiz yolculuk yapabilir mi? Kadının mahremsiz yolculuk yapamayacağı mesafenin alt sınırı nedir? Günümüz şartlarında yol emniyetinin sağlandığı durumlarda kadının mahremsiz yolculuğu caiz midir?*

Çağdaş ulemânın meseleye yaklaşımı nasıl olmuştur? Adıyy b. Hâtem rivayeti kadının mahremsiz yolculuğuna cevaz niteliğinde bir delil midir? gibi meseleler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise Hac ibadetini yerine getirmek niyetiyle yolculuğa çıkacak kadının durumu irdelenmiştir. Konuyla bağlantılı olarak *Kadının mahreminin kimler olduğu, Hacca gitmek isteyen kadın için mahrem şartının aranıp aranmayacağı, mahreminin masrafları kadına mı aittir?* gibi sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

b. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma üç bölüme ayrılarak birinci bölümde sefer kavramının mâhiyetini ve kimlerin seferî sayıldığını, ikinci bölümde seferîlik ruhsatlarını, üçüncü bölümde kadınların mahremsiz seferîliği incelendi. Seferîlik için gereken asgarî yolculuk süresi/mesafesini ve sefer ruhsatları ile ilgili bölümleri dört mezhep ulemâsının görüşleri ve görüşlerini dayandırdıkları deliller çerçevesinde aktarıldı. Mezheplerin görüşlerini aktarırken o mezhebe mensup âlimlerin temel kaynaklarını kullanıldı.

Kadınların mahremsiz yolculuğu meselesinde sadece kadim ulemânın görüşlerine öncelik verilerek akabinde günümüz âlimlerinin konuya yaklaşımları aktarıldı. Değerlendirme kısmında âlimlerin görüşleri değerlendirilerek tez sahibinin bu husustaki görüşleri belirtildi. Kadının mahremsiz Hac yolculuğu konusu ayrı bir başlık altında ele alınarak sonunda Hac ile bağlantılı çeşitli meseleler ele alındı.

Çalışma da ayetleri; sure adı, sure numarası ve ayet numarası şeklinde dipnotlarda belirtildi. Üçüncü bölümdeki hadisler Arapçalarıyla birlikte verildi. Dipnotlarda kaynakları sıralarken aynı mezhebin kaynakları ardı ardına verildi. Bu yapılırken eserler kronolojik sıraya göre düzenlendi. Bir kaynaktan ilk defa alıntı yapıldığında alıntı yapılan yer dipnotta gösterilirken şu sıralama uygulandı; yazarın soyadı, tam adı, kitabın tam adı, kitapta yazıyorsa tahkik edenin adı, kitabın kaç cilt olduğu, kaçınıcı baskı olduğu, yayın yeri, yayınevi, yayın yılı, cilt numarası, sayfa numarası. Bir yazarın eserinden tekrar alıntı yapıldığında eser adı tekrar zikredilmeyip **a.g.e.** kısaltmasıyla yetinildi. Sonuç bölümünde ise tezin öne çıkan konuları özetlendi.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEFERE AİT GENEL HÜKÜMLER

1.1. SEFERİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Sözlükte “sefer” kelimesinin karşılığı: Süpürmek, açmak, örtüsünü kaldırmak, açığa çıkarmak, ayrılmaktır. Yolculuğa “açığa çıkarma” anlamında sefer denmesinin sebeplerinden biri kişinin gizlediği huylarının yolculukta açığa çıkmasından dolayıdır. Sefer kelimesinin “iki kavmin arasını düzeltmek, barışı sağlamak” gibi bir anlamı da vardır. Bu manada “sefir” iki kavmin arasını uzlaştıran kişi olmakla emir gibidir. Sefirin sefir olarak isimlendirilmesinden maksat aralarını uzlaştırmaya çalıştığı kişilerin kalbindekileri ortaya çıkarmasındandır.⁴

Seferin sözlükteki bir diğer karşılığı ise “mesafe katetmek”tir. Araplar ancak kişinin “göç etme” niyetiyle yola çıkması veya “sabah erkenden çıkıldığında akşam dönülebilecek mesafeyi (mesâfetü'l-advâ) aşan bir yere gitmek üzere yola çıkması” durumunda bunu sefer olarak isimlendirmişlerdir. Araplar, mesâfetü'l-advânın altındaki yolculuklar için sefer kelimesini kullanmamışlardır. Yolculuğa çıkan kişiye “sâfir”, “seferî” veya “müsâfir” denir. Seferin zıddı “ikâmet” ve “hazar”, seferinin karşıtı ise “mukîm” ve “hazarî”dir.⁵

Istılah manası olarak çeşitli tarifler yapılmıştır. Genel olarak “Özel fıkhi hükümleri olan yolculuk”⁶ anlamına gelmektedir. Tarifinde Hanefî mezhebini esas alan Cürçânî’ye (v. 816/1413) göre sefer: “Deve yürüyüşü veya yaya olarak üç gün üç geceden fazla sürecek bir mesafeyi katetme niyetiyle yolculuğa çıkmaktır.”⁷ “خیر

⁴ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-arab**, 15 c., 3. bs., Beyrut, Dâru Sâdır, t.y., C: IV, s. 367-371; Zebîdî, Muhammed Murtazâ, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Mustafa Hicâzî, 40 c., y.y., Dâru'l-Hidâye, t.y., C: XII, s. 37-48.

⁵ Fahrettin Atar, “Sefer”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, 2009, C: XXXVI, s. 294.

⁶ Atar, “Sefer”, **DİA**, 2009, C: XXXVI, s. 294.

⁷ Cürçânî, Ebü'l-Hasen Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Hanefî, **Mu'cemu'l-Ta'rîfât**, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire, Dâru'l-Fadîle, 2004, s. 103; Kâsânî, Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd el-Hanefî, **Bedâ'î'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'**, thk. Muhammed Ali Beydûn, 10 c., 2. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003, C: I, s. 468; Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b.

”الأمور أو سطحها“⁸ Hadisi gereğince en hızlı ulaşım aracı veya en ağır ulaşım aracı yerine deve yürüyüşü ve yaya yürüyüşü esas alınmıştır.⁹ Dolayısıyla seferî, üç gün üç geceden fazla sürecek bir mesafeyi yolculuk kastiyla gitmek için yola çıkan ve ikâmet ettiği beldenin evlerini geçen kişiye denir.¹⁰

Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin “sefer” kavramına yükledikleri mana seferîlik için gereken şartları incelediğimizde ortaya çıkmaktadır. Bu üç mezhebe göre sefer kavramını: “Deve yürüyüşü veya yaya olarak doksan kilometrelik bir mesafeyi katetmek niyetiyle çıkılan mübah yolculuktur.”¹¹ şeklinde tanımlayabiliriz.

1.2. SEFERİLİĞİN ÖLÇÜSÜ: ZAMAN VE MEKAN KRİTERİ

Seferîlik müddeti için Kur’ân-ı Kerîm veya hadis-i şeriflerde belli bir ölçü takdir edilmediğinden mezhepler seferîliğin müddetini belirlerken ihtilaf etmiştir. Hanefî mezhebinde seferîlik için asgarî müddet üç günlük mesafe iken Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler’de dört berîdlik mesafe yani doksan km ölçü olarak alınmıştır.¹² Hanefîlerin üç günlük mesafe ölçütü dolaylı yoldan doksan km’ye tekabül etmektedir. Bu ölçüyü belirlerken Hanefîler “kadının mahremsiz seferi” ve “mest üzerine mesh etme” ile ilgili hadisleri diğer mezhepler sahabe uygulamalarını delil

Ebî Bekr, **el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî**, 8 c., 1. bs., Pakistan, İdâretu'l-Kur'âni Karaçi, 1417 h., C: I, s. 98; Meydânî, Abdülğani el-Guneymî ed-Hanefî, **el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb**, thk. Muhammed el-'Azâzî, Beyrut, 4 c., Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1971, C: I, s. 119; Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li-Ta'îli'l-Muhtâr**, thk. Mustafa Baycu, 5 c., İstanbul, Ravza Yayınları, t.y., C: I, s. 119.

⁸ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata, 11 c., 3. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1424/2003, C: III, s. 273.

⁹ Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed, **el-Mebsût**, 31 c., 1. bs., Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1409/1989, C: I, s. 415; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 119; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

¹⁰ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 178.

¹¹ Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî, **Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997, C: I, s. 395-407; Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî, **el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî**, thk. Dr. Muhammed ez-Zuhaylî, Beyrut, Dâru's-Şâmiyye, 1416/1996, C: I, s. 334-342; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid**, thk. Muhammed Suphî Hasan Hallâk, Mektebetu İbn Teymiyye, 4 c., 1. bs., Kahire, 1415 h., C: I, s. 400-410; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, **Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'**, 'Âlemü'l-Kütüb, 6 c., Beyrut, Dâru 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983, C: I, s. 503-515; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed, **el-Muğni**, thk. Doktor Abdullah b. Abdurrahman et-Türkî, Doktor Abdu'l-Fettâh Muhammed el-Huluv, 15 c., 3. bs., Riyad, Dâru 'Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997, C: III, s. 104-157.

¹² Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 235; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 400; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 504; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 106.

olarak almıştır. Bir kısım ulemâ ise seferîlik için belli bir süre takdir edilmemesi gerektiğini savunmuştur.¹³

Belli bir süre takdir etmeyenlerin delili şu ayettir:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنَّ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتَنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا

*“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.”*¹⁴

Onlara göre bu ayetteki “ضرب في الأرض” fiili bir müddetle kayıtlamadan mutlak bir anlam içerir. Kur’ân’da mutlak olarak kullanılmış bu fiile belli bir süre takdir etmek doğru değildir. Çünkü delil olmadan mutlak, ıtlak üzere bırakılır takyid edilmez. İbn Hazm (v. 456/1064), sefer kelimesinin sözlükte “bir mil ve daha fazla mesafedeki bir yolculuk” olarak tanımlandığını ve daha azı ile tanımlanmadığını söylemiştir. Bir millik mesafeye giden herkes seferî sayıldığı için sefer hükümlerini uygulayabilir.¹⁵

Hanefî mezhebi bu görüşe Bakara Sûresi’nin 184. ayetini delil getirerek karşı çıkmıştır

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا سَفَرْتُمْ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar.”

Bu ayette yolcu olanlar istisna edilmiştir. Bir kişiye “seferî” denebilmesi için belli bir süre tayin edilmesi gerekir. Çünkü belli bir süre tayin edilmediğinde işine gitmek için evinden çıkan herkesin “yolcu” kabul edilmesi ve dolayısıyla istisnai hükmün onlar içinde geçerli olması gerekirdi.¹⁶

Hanefî mezhebine göre, bir kişinin seferî sayılabilmesi için en az üç günlük yolu katetmesi gerekmektedir. Onların bu konudaki delilleri şunlardır:

¹³ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 404; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 107.

¹⁴ Nisâ 4/101.

¹⁵ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, thk. dr. Abdulgaffâr Süleyman el-Bendâr, 12 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2003, C: III, s. 212-214.

¹⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 235.

1. Seferîliğin asgarî müddetinin üç gün olduğunu söylerken Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadis-i şerifine kıyasta bulunmuşlardır:¹⁷

لا تسفر المرأة ثلاثة أيام إلا ومعها ذو محرم

“Kadın, yanında mahremi olmadan üç günlük yolculuğa çıkmasın.”¹⁸

Eğer seferîlik için belli bir süre takdir edilmemiş olsaydı hadiste yolculuk için “üç günlük” süre kaydının getirilmesinin bir önemi olmazdı.¹⁹

2. İbn Ömer ve İbn Abbas'tan rivayet edilen bir görüşe göre seferîlik süresi üç gündür.²⁰

3. İbrahim en-Nehâî ve Saîd b. Cübeyr'den namazların kısaltılması yani sefer hükümlerinin uygulanması için Medâyin'e²¹ kadar veya ona benzer bir mesafe katedilmesi gerektiği rivayet olunmuştur.²²

İmam Serahsî (v. 483/1030) ve Kâsânî (v. 587/1191) kadının mahremsiz yolculuğu ile ilgili aşağıdaki hadisi zikrettikten sonra buna ek olarak meshetmek ile ilgili hadisi de seferîlik müddetinin tayini için delil olarak alındığını söylemiştir.²³

لا تسافر المرأة فوق ثلاثة أيام ولياليها إلا ومعها زوجها أو ذو رحم محرم منها

“Yanında kocası veya evlenemeyeceği biri (mahremi) bulunmayan kadın, üç gün üç gecenin üzerindeki yolculuğa çıkmasın.”²⁴

Hadisteki “وقوف” lafzı kadınların üç gün ve üç geceden daha az süren bir yolculuğa çıkabileceklerini, yanlarında mahremlerinin bulunmasının şart olmadığını

¹⁷ Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan, **el-Asl**, thk. Dr. Muhammed Boynukalın, 13 c., 1. bs., Dâru İbn Hazm, Devletü'l-Katar, 1433/2012, C: I, s. 231.

¹⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmiu's-sahîh**, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 c., Beyrut, Dâru tavkî'n-necât, 1422 h., “Taksîru's-salât”, 5; Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc en-Nîsâbü'rî: es-Sahîh, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, 5 c., Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, t.y., “Hac”, 74.

¹⁹ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 474.

²⁰ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 235.

²¹ Hadiste geçen Medâin, Dicle nehrinin her iki yakasına Partlar ve Sâsânîler döneminde karşılıklı kurulan yedi ayrı şehrin birleşmesiyle meydana gelmiş bugünkü Bağdat'ın 30 km. kadar güneydoğusunda yer alan kadim şehirlerden biridir. (Bkz. Casim Avcı, “Medâin”, **DİA**, 2003, C: XXVIII, s. 289-291.)

²² Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 231-232.

²³ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 235; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 474.

²⁴ Müslim, “Hac”, 74.

göstermektedir.²⁵ Ayrıca bu hadis seferîlik müddetinin üç gün olduğuna da işaret yolu ile delalet etmektedir.

4. Hz. Ali'den (r.a) rivayet edilen mest üzerine mesh etme hadisi:

يُمسح المقيم يومًا وليلة والمسافر ثلاثًا أيامًا وليلة

*“Mukîm bir gün ve bir gece; seferî de üç gün ve üç gece mestler üzerine mesheder.”*²⁶

Hadisteki “رفاسملا” tâbiri sadece belli bir kişiyi kastetmeyip aksine yolculuğa çıkan herkesi kapsamaktadır. Kelimedeki “لا” takısı, kelimenin cins olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda hadis yolculuğun asgarî müddetinin üç gün olduğunu ifade eder. Aksi takdirde kişinin üç gün meshedebilmesi imkânsızdır.²⁷

Hadiste mestler üzerine meshetme müddetinin mukîm olanlara bir gün seferî olanlara üç gün olarak tayin edilmesi seferîye tanınan kolaylığı göstermektedir. Yolculukta asgarî üç günlük bir sürenin esas alınmasının sebeplerinden biri ancak bu süre zarfında meşakkatin gerçekleşebileceğidir. Eğer seferî meşakkate maruz kalmıyorsa amaç gerçekleşmemiş olur ve yolcuya kolaylık olması için verilen ruhsatın bir manası kalmaz.²⁸

Ebû Hanîfe, üç günü üç merhale olarak takdir etmiştir.²⁹ Merhale kavramı sözlükte “Yolcunun yaklaşık bir günlük mesafeyi kat etmesi, iki menzil arasındaki mesafe” şeklinde tanımlanmıştır.³⁰ Ebû Hanîfe'nin (v. 150/767) Hasan b. Ziyâd'dan (v. 204/819) ve İmam Muhammed'in (v. 189/805) İbn Semâa'dan (v. 233/848) gelen rivayetine göre ayrıca Ebû Yusuf'a (v. 182/798) göre üç günlük süreden maksat iki gün ve üçüncü günün ekseridir. Dolayısıyla üçüncü günün çoğu günün tamamı

²⁵ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 235.

²⁶ Müslim, “Taharet”, 24.

²⁷ Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 99; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

²⁸ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 235-236; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 475.

²⁹ Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 99.

³⁰ Komisyon, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, y.y., Dârü'd-Dave, t.y, C: I, s. 335; Ensarî, Şeyhu'l-İslâm Zekerîyya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîya, **Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdi't-Tâlib**, y.y., Dârü'l-Kitabi'l-İslamî, t.y., C: I, s. 459.

hükümündedir.³¹ Hanefî fukaha üç merhaleyi fersah olarak hesaplayarak günlük beş fersahdan toplamda on beş fersahlık bir mesafe takdir etmişlerdir.³²

Hayvanlarla yolculuk yapan kişinin yukarıda açıkladığımız gibi tüm gün yolculuk yapması şart değildir. Birinci gün erkenden yola çıkıp zeval vaktine kadar yola devam etmesi yeterlidir. Zeval vakti gelince dinlenmek, yemek, içmek ve benzeri ihtiyaçları için mola verir. Zira kişinin bu ihtiyaçlarını gidermesi zaruridir. Nihayet üçüncü günün sonunda hedeflediği yere ulaşır. Seferî, orta yürüyüşle gitmek yerine hızlı bir şekilde yol alsa ve aynı yolu iki günde katetse o kişi yine seferî sayılır.³³

Seferîlik deniz, kara, dağ ve ovada üç günlük mesafe veya merhale ile takdir edilir. Her bir yolculuk için de mutad olan yola itibar edilir.³⁴ Zira mutad yollar insanlar tarafından bilinen yollardır. Örneğin; seferî orta yürüyüş veya deve yürüyüşü ile üç gün sürecek mutad bir yolu farklı bir yol kullanarak bir veya iki günde katetse de namazlarını kasreder, seferî sayılır.³⁵ Çünkü üç günden kasıt bir sınırlama getirmektir yoksa seferînin illa üç gün yol yürümesi değildir.³⁶ Kişi dağlık bir yolda gidiyorsa, düzlük yoldaki duruma kıyas edilmez. Mutad olan yolun üç günlük yolculuğu esas alınır. Ebû Hanîfe bu sebepten dolayı deniz yoluyla bir gün sürecek bir yol, kara yoluyla üç günlük bir yolculuğa denk ise deniz yolunu tercih eden seferîye sefer hükümlerinin uygulanacağını söylemiştir. Bu noktada hıza itibar edilmez. Çünkü yolculuk çeşitlerinde orta olan deve yürüyüşü veya orta yürüyüşür.³⁷

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre seferîliğin asgarî ölçüsü dört berîd/ on altı fersah/ kırk sekiz haşimi mildir.³⁸ Bu mesafe yılın ne kısa ne de uzun olan günlerinde yani mutedil bir zamanda yüklü bir hayvan veya yaya yürüyüşü ile

³¹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 236; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 468.

³² Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 468.

³³ Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120.

³⁴ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s.99; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s.120; Mevsilî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

³⁵ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476.

³⁶ Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120.

³⁷ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476.

³⁸ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 400; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 334; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 210. Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 504; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 106. İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 404.

yapılan iki günlük/merhalelik yolculuğa tekabül etmektedir.³⁹ *Hâşiyetü'd-Desûkî* de dört berîdlik mesafenin iki günlük yola tekabül ettiği yazılıdır.⁴⁰ Deniz de kara gibidir. Denizde de dört berîdlik mesafe kateden seferî sayılır.⁴¹

Mezheplerin konu hakkındaki delilleri şunlardır:

1. İbn Abbâs ve İbn Ömer'in dört berîd ve üstündeki mesafelerde namazlarını kısaltıp iftar etmeleridir (oruç açmaları) ve bunun aksine hareket ettiklerini gösteren bir rivayetin bulunmamasıdır.⁴²

2. Atâ b. Ebî Rabâh, İbn Abbâs'a "Arafat'a giderken kasredilir mi?" diye sormuş ve İbn Abbâs "Hayır" demiştir. Atâ, "Mina'ya giderken kasredilir mi?" diye sorunca İbn Abbâs, "Hayır, ama Cidde⁴³, Usfan⁴⁴ ve Tâif'e⁴⁵ giderken kasredilir." cevabını vermiştir.⁴⁶

3. İbn Abbâs'dan rivayet edilen: "Ey Mekkeliler, Mekke ile Usfan arası kadar olan 4 berîdlik mesafelerden daha az mesafelerde namazlarınızı kasr etmeyiniz." hadisidir.⁴⁷

Hattâbi (v. 388/998) mevzu ile ilgili en sahih hadisin bu rivayet olduğunu söyler. Çünkü yolculuğun sebep olacağı meşakkat ancak dört berîdlik mesafede mümkündür.⁴⁸

³⁹ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 401; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 211.

⁴⁰ Desûkî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafe, **Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr**, 4 c., y.y., Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, t.y., C: I, s. 359.

⁴¹ Şîrbînî, s. 401; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 210; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 504; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 109.

⁴² Buhârî, "Taksîru's-Salâh", 2; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 400; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 335; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 213.

⁴³ Hadiste geçen Cidde, Arabistan yarımadasının güneybatısındaki Hicaz bölgesinde ve Mekke'ye 70, Medine'ye 420 km. mesafede yer alır. (Bkz. Mustafa L. Bilge, "Cidde", **DİA**, 1993, C: VII, s. 523-525.)

⁴⁴ Hadiste geçen Usfan, Mekke'ye 80 km uzaklıkta olup Mekke'nin kuzey-batısında yer alır. **Asfan Castle**, Vikipedi, erişim: 11 Mart, 2021, https://en.wikipedia.org/wiki/Asfan_Castle.

⁴⁵ Hadiste geçen Tâif, Hicaz'ın üç önemli şehriden biri olup Mekke'nin 88 km. doğusunda yer alır. (Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Tâif", **DİA**, 2010, C: XXXIX, s. 443-447.)

⁴⁶ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 335; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 213; Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfî' es-San'ânî el-Himyerî, **el-Musannef**, thk. Habîbu'r-Rahmân el-'A'zamî, 1. bs., Beyrut, Mektebû'l-İslâmî, 1390/1970, C: II, s. 524.

⁴⁷ Mevkuf hadistir. Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, **Sünenü'd-Dârekutnî**, thk. Şuayb el-Arnaût vdğr., 5 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1424/2004, "Salât", 61.

⁴⁸ Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 505; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 106.

Rivayetlere göre bazı sahâbeler dört berîd ve üstündeki mesafelerde namazları kısaltmışlardır. Şafî mezhebi dört berîde tekabül eden kırk sekiz millik ölçüyü sahâbe tarafından belirlendiği için huccet kabul etmiştir. Dolayısıyla tahdîd olup takrîbî olmayan kırk sekiz millik mesafenin aşağısındaki yolculuklarda sefer hükümleri gerçekleşmez.⁴⁹

Bu konuda İmam Şâfi'ye (v. 204/820) nisbet edilen beş görüş vardır. Bunlar: kırk, kırk altı, kırk sekiz mil, iki gün iki gece, bir gün bir gecedir.⁵⁰ Lakin İmam Şâfi, Ebû Hanîfe'nin görüşüne muhalif hareket etmek istememiş ve üç günlük yolculuktan kısa bir mesafede namazların kasr edilmemesini daha uygun görmüştür.⁵¹ Buhûti (v. 1051/1641), dört berîdlik mesafenin tahdîd olmadığını takrîbi olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla dört berîdden birkaç mil eksik yolculuk yapan kişi de seferî sayılmaktadır.⁵²

İbn Kudâme (v. 620/1223), *Muğni* adlı eserinde seferîliğin ölçüsü için öne sürülen birçok farklı görüşe yer vermiş. En sonunda ise kendi görüşünü belirtmiştir. İbn Kudâme'ye göre Hanefilerin seferîlik ölçüsünü belirlerken delil olarak sundukları mest üzerine mesh etmek ve kadının mahremsiz yolculuğu ile ilgili Hadisler seferîliğin ölçüsünü belirlemek amacıyla varid olmadıkları için bu konuda delil olmaz. Ona göre mevzu ile alakalı tüm rivayetler incelendiğinde belli bir sefer ölçüsü üzerinde icmâ bulunmadığı için Kur'ân'da mutlak olarak zikredilen "sefer" delili takyid edilemez. Sonuç olarak örfte "seferî" denebilecek herkes seferî sayılır.⁵³

İbn Rüşd (v. 595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid* de ölçü hususunda ulemânın ihtilaf sebebini şöyle açıklamıştır: Bir kısım ulemâ rivayetlerin yalnızca lafzına bakarak hüküm vermişler ve yolculuğa çıkan herkesin seferî sayıldığı hükmüne varmışlardır. Diğer kısım ulemâ ise hükmü yolculuktaki meşakkatin oluşmasına bağlı olarak vermişlerdir. Ancak bu noktada da meşakkatin dört berîdlik bir

⁴⁹ Şirbîni, **a.g.e.**, C: I, s. 401; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 211.

⁵⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 211.

⁵¹ Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 335; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 212.

⁵² Buhûti, **a.g.e.**, C: I, s. 504.

⁵³ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 109.

mesafede mi yoksa üç günlük bir yolculukta mı oluşacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.⁵⁴

Yukarıda verilen ölçüleri kilometrekareye çevirmek istediğimizde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Şâfiî ve Mâlikî mezhebine göre uzunluk ölçüleri şöyledir;

1 berîd= 4 fersah

1 fersah= 3 hâşimî mil

1 mil= 6000 zirâ

1 zirâ= 24 ısbâ'(parmak)

1 ısbâ'= 6 arpa

1 fersah= 5544m olduğuna göre kasr mesafesi,

16 fersah= 88.704 km'dir.⁵⁵

Hanbelî mezhebi Şâfiî ve Mâlikîlerden farklı ölçütler kullanmış olmakla beraber aynı sonuca ulaşmışlardır. Hanbelîlere göre uzunluk ölçüleri şöyledir:

1 berîd: 4 fersah

1 fersah: 3 mil

1 mil: 4000 zirâu'l-mürsele

1 zirâu'l-mürsele: 6 kabza: 24 ısbâ'(parmak)

1 ısbâ': 1,925cm ise 1 zirâu'l-mürsele: $24 \times 1,925 = 46,2\text{cm}$

1 mil: $4000 \times 46,2 = 1848\text{m} = 1,848\text{km}$

1 fersah: $3 \times 1848 = 5544\text{m} = 5,544\text{km}$

1 berîd: $4 \times 5544 = 22176\text{m} = 22,176\text{km}$

4 berîd: $4 \times 22,176 = 88.704\text{km}$ ⁵⁶

⁵⁴ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 403-404.

⁵⁵ Şirbîni, **a.g.e.**, C: I, s. 401; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 335; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 210; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 504; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 106.

1.3. SEFERİLİK AÇISINDAN VATAN KAVRAMI

Sefer hükümlerinin anlaşılması için öncelikle “vatan” kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Zira sefer hükümlerini kimlerin uygulayıp uygulamayacağı ikâmet edilecek yerde daimî mi geçici mi kalınacağına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Hanefî mezhebi “vatan” kavramını hükümlerin uygulanması açısından açıklayarak üçe ayırmıştır. İncelediğimiz eserlerde diğer mezheplerin vatan kavramını bu şekilde tasnif etmediğini lakin seferînin ruhsatlardan faydalanabileceği türdeki mekanların bahsedildiği kısımlarda beldelerin, Hanefî mezhebinin tasnifine yakın manalarda kullanıldığını gördük.⁵⁷ Bundan dolayı vatan kavramını Hanefî mezhebînin tasnifi üzerinden açıkladık. Diğer mezheplerin ikâmet müddeti hakkındaki görüşlerini de ilgili kısımlarda zikrettik. Çünkü vatan çeşitleri yolcunun ikâmete niyet ettiği süreye göre değişiklik göstermektedir.

Hanefî mezhebi'ne göre üç çeşit vatan vardır:

1.3.1. Vatan-ı Aslî:

Kişinin doğup büyüdüğü memleketi veya ailesi ile beraber yaşamaya karar verdiği ve oradan ayrılmayı düşünmediği yerdir.⁵⁸ Vatan-ı aslî ancak misli ile bozulur.⁵⁹ Yani “Vatan-ı İkametle değişmiş, bozulmuş olmaz. Şöyle ki bir kimse içinde doğup büyüdüğü veya evlendiği yeri terk edip başka bir belde tamamen yerleşmeye başlasa, artık o evvelki vatani, ikamet hususunda vatani olmaktan çıkar.”⁶⁰ Kişi vatan-ı aslî olan bir yerden ayrılıp başka bir yeri vatan-ı aslî edindiğinde artık ilk yer vatan-ı aslî olmaktan çıkar.⁶¹ Bu sebeple kişi kendisine yeni bir ikametgah edindikten sonra önceki vatan-ı aslî olan yere gittiğinde burası artık onun için ya vatan-ı ikâmet ya da vatan-ı süknâ konumundadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) Medine'ye yerleştikten sonra Vedâ Haccı münasebetiyle ilk vatani

⁵⁶ Ebû Mus'ab Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, **El-İzahatü'l-Asriyye li'l-Mekayis ve'l-Mekayil ve'l-Evzan ve'n-Nukudî's-Şer'iyye**, y.y., Mektebetü'l-Cilî'l-Cedîd, 1428/2007, s. 47, 57, 64.

⁵⁷ Şirbinî, **a.g.e.**, C: I, s. 395-407; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 334-342; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 400-410; Buhûfî, **a.g.e.**, C: I, s. 503-515; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 104-157.

⁵⁸ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 252; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 498.

⁵⁹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 252; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 122.

⁶⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**, İstanbul, Çelik Yayınevi, 2015, s. 216.

⁶¹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 252; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 122.

Mekke'ye gittiğinde orada bulunduğu sürece seferîlik hükümlerini uygulamıştır. Çünkü vatan-ı aslîsi Mekke iken hicretten sonra Medine olmuştur.⁶²

Vatan-ı aslî birden fazla olabilir: Bir kişinin birden fazla yerde evi ve ailesi olabilir. Aile efradından bazılarının ikâmet ettiği bir yerden sefer mesafesi olan diğer aile efradının ikâmet ettiği yere gitse orada on beş günden fazla ikâmet etmeye niyet etmese bile mukîm sayılır.⁶³ İki farklı şehirde birer hanımı olan erkeğin durumunu buna örnek verebiliriz. Bu kimse hanımlarından birinin yanına gittiğinde ikamete niyet etmese bile mukim sayılır. Çünkü hanımlarının yaşadığı şehirler erkek için vatan-ı aslîdir. Lakin hanımlarından biri vefat ettiğinde o şehrin vatan-ı aslî sayılıp sayılmayacağı noktasında ulemâ ihtilaf etmiştir.⁶⁴

Hanbelî mezhebine göre yolcu evlendiği kadının beldesine uğradığında mukim olur.⁶⁵ Buradan Hanbelî mezhebinin de Hanefilerle aynı kanaatte olduklarını öğreniyoruz. Hükmün dayanağı Hz. Osman'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v) aktardığı "Her kim bir beldede evlenirse namazları mukim olarak kılsın" rivayetidir.⁶⁶

1.3.2. Vatan-ı İkâmet

Bir insanın vatan-ı aslîsinden ayrılıp, geçici olarak on beş gün veya daha fazla bir süre kalmaya niyet ettiği yerdir.⁶⁷ Lakin kişi on beş günü iki ayrı şehirde geçirmeye niyet etse; bir başka ifade ile on beş günü aynı şehirde geçirmeye niyet etmedikçe seferî olmaya devam eder. Aynı şehrin farklı mahallelerinde kalması hükmü değiştirmez. Örneğin Kûfe'den⁶⁸ hac niyetiyle yola çıkan bir kişi Mekke ve Mina'da toplamda on beş gün kalmaya niyet etse mukîm olmaz. Çünkü Mekke ve

⁶² Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 498; Mevsilî, **a.g.e.**, C: I, s. 121.

⁶³ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 498; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 105-106.

⁶⁴ Bilmen, **a.g.e.**, s. 217; İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, **Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr**, thk. Adil Ahmed Abulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, 14 c., Riyad, Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1463/2003, C. II, s. 614.

⁶⁵ Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 509; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: I, s. 151.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **Müsnedü'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, t.y., C: I, s. 496.

⁶⁷ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 252; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 484; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120; Mevsilî, **a.g.e.**, C: I, s.121.

⁶⁸ Bahsi geçen Kûfe, Güney Irak'ta Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebû Vakkas tarafından Bâbil harabelerinin güneyinde Fırat'ın batı kenarında kurulmuş olup Necef ile Kerbelâ arasında ve Hire'nin 5 km. kuzeyindedir; Bağdat'tan uzaklığı ise 170 kilometredir. (Bkz. Casim Avcı, "Kûfe", **DİA**, 2002, C: XXVI, s. 339-342.)

Mina ayrı iki şehirdir.⁶⁹ İmam Serahsî (v. 483/1030), *Mebûsût* isimli kitabında birden fazla yerde ikâmete niyet edilemeyeceğini şu şekilde açıklıyor: “Eğer seferinin yolculuğuna ara verdiği her yer vatan-ı ikâmet sayılıysaydı konaklama süresi on beş günü geçen yerlerde seferîlik mümkün olmazdı.”⁷⁰

Hanefî mezhebi ikâmet süresini on beş gün olarak belirlerken İbn Ömer’in, Mekke’ye gittiğinde orada on beş gün ikâmet etmeye niyetlenince yükünü indirdiğine ve namazını tam kıldığına dair rivayeti delil göstermiştir.⁷¹

On beş günlük bu müddet, kadınların hadisile sabit olan iki hayız arasındaki temizlik müddetine kıyas edilerek tespit edilmiştir. Şöyle ki: Kadın hayızlıyken üzerinden namaz, oruç vb. ibadetlerin yükümlülüğü düşmektedir. Temizlik müddetinde ise kadın bu yükümlülükleri tekrar edinir. Seferî olan kişi de namazlarını kısaltmak, Ramazan orucunu ertelemek vb. ruhsatlara sahiptir. Mukîm olduğunda ise namazlarını artık kısaltamaz, Ramazan orucunu erteleyemez. Kadın ve seferînin bu benzerliğinden dolayı ikâmet süresi temizlik süresinin en az süresine benzetilerek on beş gün olarak belirlenmiştir.⁷²

Vatan-ı ikâmet için “şehir, kasaba veya köy” gibi kalınacak bir yer olması şartı getirilmiştir. Buna binaen çöl, çadır vb. yerler vatan-ı ikâmet hükmünde sayılmamaktadır.⁷³ Ebû Hanîfe bu görüştedir. Lakin Ebû Yusuf’a göre, göçebeler gibi çadırlarda yaşayan insanlar mukîm sayılırlar ve bir otlaktan başka bir otlağa taşınmaları bunu değiştirmez.⁷⁴ Hanefîler bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı ikâmete niyet etseler bile onların asla mukîm sayılmayacağını savunmuştur.⁷⁵ Mevsîlî’nin (v. 683/1284) de içinde bulunduğu diğer kısım ulemâyâ göre ise, onlar âdetleri gereği çadırda ikâmet etmektedirler. Aslolan ikâmettir ve seferîlik onlar için

⁶⁹ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 233; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 236; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 147; Mevdânî, **a.g.e.**, C: I, s. 121.

⁷⁰ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 237.

⁷¹ Abdurrezzâk, **a.g.e.**, C:II, s. 534; Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s.232; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s.236; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 483; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

⁷² Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 236; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 101; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

⁷³ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 484; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 102; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

⁷⁴ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 484; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 102-103.

⁷⁵ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 486.

ârizi bir durumdur. Dolayısıyla onlar sefer niyetiyle yer değiştirmedikleri için mukîm sayılırlar.⁷⁶

Vatan-ı ikâmet misli olan vatan-ı ikâmet ile veya üstü olan vatan-ı aslî ile bozulur.⁷⁷ Lakin Vatan-ı süknâ ile bozulmaz çünkü “bir şey kendinden aşağı olan bir şey ile bozulmaz.”

1.3.2.1. Vatan-ı İkâmede Kalma Müddeti

İkâmet müddeti mezhepler arasında farklılık göstermektedir. Hanefî mezhebine göre on beş gün olan bu süre diğer mezheplerde giriş ve çıkışlar hariç dört gün olarak belirlenmiştir.⁷⁸

Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin ikâmet için dört günlük bir süre belirlemede dayandıkları delil şudur: Hz. Peygamber (s.a.v) hac için Mekke’ye gittiklerinde Muhacirlere hac menâsıkını bitirdikten sonra Mekke’de ancak üç gün kalma izni vermiştir. Bu rivayetten üç günlük ikâmetin seferîyi mukîm yapmayacağı çıkarılmıştır.⁷⁹ Dolayısıyla üç gün ikâmet eden mukîm olmaz. Çünkü birkaç günlük ikâmet seferîliğin meşakkatini ortadan kaldırmaz. Şâfiîlerin öne sürdüğü bir diğer delil ise şudur: Hz. Ömer, Yahudi topluluğunu Hicaz’dan çıkardıktan sonra tüccar Yahudilerin orada sadece üç gün kalmalarına izin vermiştir.⁸⁰ Şehre giriş ve çıkışların dört günlük ikâmet müddeti içinde sayılmamasının sebebi şudur: Bir beldeye gelen bir kişi birinci gün eşyanın yerleştirilmesiyle, dördüncü gün geri dönüş için eşyanın yüklenmesiyle uğraşacağından bu iki gün sefer müddeti içinde sayılır.⁸¹

1.3.3. Vatan-ı Süknâ:

⁷⁶ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 486; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 120.

⁷⁷ Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 121.

⁷⁸ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 398,399; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 339; Nevevî, **a.g.e.**, C: IV, s.239-241. Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s.361, 364; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s.406. Buhûtî, **a.g.e.**, C: 1, s.507; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 148.

⁷⁹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 408. İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 148.

⁸⁰ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: 1, s. 398-399; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 339; Nevevî, **a.g.e.**, C: IV, s. 239-241.

⁸¹ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 399.

Bir insanın vatan-ı aslîsinden ayrılarak on beş günden az bir süre kalmaya niyet ettiği yerdir.⁸² Vatan-ı sükna; vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmet ve kendisi gibi vatan-ı sükna ile bozulur.

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre seferî, gittiği bir belde belli bir süre takdir etmeden bugün yarın çıkarım diyerek ikâmet müddetinden daha fazla kalsa seferî olmaya devam eder, mukîm olmaz.⁸³

Mezheplerin bu konudaki delilleri şunlardır:

1. İmrân b. Husayn'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke'nin fethedildiği yıl Mekke'de on sekiz gün kalmış ve namazlarını kısaltmıştır. Ardından Mekke halkına “Namazları dört rekât kılın biz seferîyiz.” demiştir.⁸⁴

2. İbn Ömer, Azerbeycan'da altı ay, Hz. Enes, Nişâbûr'da bir ay, Alkame b. Kays, Hârizm'de⁸⁵ senelerce kalmış ve namazlarını kısaltmışlardır.⁸⁶

3. Hz.Peygamber (s.a.v) Tebük'te⁸⁷ yirmi gece kalmış ve namazlarını kısaltmıştır.⁸⁸

Rivayetlere göre bazı sahâbeler bir ay, altı ay gibi bir zaman zarfında namazları kasretmiştir. Kâsânî (v. 587/1191), sahâbelerin uygulamaları ile ilgili bu rivayetleri delil göstererek ikâmet süresi belirsiz olan seferîlerin namazlarını kasretmeleri hakkında icmâ olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Mekke

⁸² Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 498,

⁸³ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 237; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 481; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 12; Mevsilî, **a.g.e.**, C: I, s.120; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 363; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 513; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 153-154. İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 409.

⁸⁴ Abdurrezzak, **a.g.e.**, C: II, s.540.

⁸⁵ Hadiste geçen Hârizm, Aral gölünün güneyinde uzanan topraklara denilir. Lakin Bazı İslâm coğrafyacıları tarafından batıda Oğuz Türkleri'nin ülkesi, güneyde Horasan, doğuda Mâverâünnehir, kuzeyde yine Türk topraklarıyla çevrili bir ülke olarak tanıtılır. (Bkz. Abdülkerim Özaydın, “Hârizm”, **DİA**, 1997, C: XVI, s. 217-220.)

⁸⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 237; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 482.

⁸⁷ Hadiste geçen Tebük, Suudi Arabistan'ın kuzeybatısındaki önemli şehirlerden biri olup Suriye bölgesiyle Vâdilkurâ ve Hicaz'ı birbirine bağlar. Tebük; Dimaşk'a 500 km., Medine'ye 700 km., Ürdün sınırına 140 km. mesafededir. (Bkz. Casim Avcı, “Tebük”, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, C: XL, s. 227-228.)

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C: 22, s. 44; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünenü Ebî Dâvud**, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, 7 c., y.y., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009, “Salâtü's-Sefer”, 11.

halkına “Namazları dört rekât kılın biz seferîyiz.” hadisini de zikrederek nass ve icmânın bulunduğu yerde kıyasın geçersiz olduğu çıkarımında bulunmuştur.⁸⁹

Şâfiî mezhebine göre seferî bir yerde işinin dört günden daha az bir müddette biteceğini düşünürse o yerde kaldığı müddetçe mukîm olmaz. İşinin dört günden az bir sürede biteceğini düşünür lakin daha fazla kalmak zorunda kalırsa sadece on sekiz gün sefer ruhsatlarından faydalanabilir. On sekiz günden sonra kişi mukîm sayılır. Delili Hz.Peygamber’in (s.a.v) Mekke’nin fethedildiği yıl Mekke’de Hevazin Savaşı münasebetiyle kaldığı sırada namazlarını on sekiz gün kasretmiş olmasıdır. Şîrâzî (v. 476/1083), “İbn Abbâs’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.v) on yedi gün namazlarını kasretmişti”⁹⁰ diyerek bu rivayeti seçmiştir.⁹¹

1.4. SEFERİLİĞİN BAŞLANGICI VE BİTİŞİ

Ulemânın çoğunluğuna göre seferîliğin ne zaman başlayacağı ve biteceği noktasında görüş birliği vardır. Kişi ancak ikâmet ettiği şehirdeki son evi arkasında bıraktığında sefere başlamış sayılmaktadır. Seferîliğin ne zaman biteceği ise kişinin nereye gideceği ve orada ne kadar kalacağı ile alakalı olarak değişmektedir. Bu konu ile ilgili bazı ayrıntılar, görüş farklılıkları ve mezheplerin delilleri aşağıda zikredilecektir.

Hanefî mezhebine göre kişi ancak vatan-ı aslî olarak oturduğu beldenin son evini geçtiğinde sefer hükümlerini uygulayabilir. Çünkü o evi geçtiği andan itibaren seferî sayılır. Gideceği yerin sınırları içine girmediği müddetçe de seferîliği devam eder. Gideceği yerle arasında bir fersahlık yol bile kalmış olsa hükmü değiştirmez halâ seferîdir.⁹² Delili ise şudur: Hz. Ali bir gün Kûfe’den Basra’ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Kûfe sınırlarına vardığında öğle namazını iki rekât kılmış ardından sebebini “şu kulubeyi geçmiş olsaydık öğleyi iki rekât kılardık”⁹³ diyerek

⁸⁹ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 482.

⁹⁰ Abdurrezzak, **a.g.e.**, C:II s. 533.

⁹¹ Şîrbîni, **a.g.e.**, C: I, s. 399,400; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 340; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 242.

⁹² Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 232-233; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120.

⁹³ Abdurrezzak, **a.g.e.**, C: II, s. 529; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

belirtmiştir.⁹⁴ Ayrıca İbn Ömer'in bir seferîye evine girene kadar namazlarını iki rekât kılmasını söylediği rivayet edilmektedir.⁹⁵

Seferî, vatan-ı aslîsinin sınırlarına yani şehrin evlerine geldiği andan itibaren ikâmete niyet etmeden mukîm sayılır.⁹⁶ Delili Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamasıdır. O, gazveye çıkar, gazveden dönüp Medine'ye giriş yaptığında ikâmete niyet etmezdi.⁹⁷

Kişi, yolculuğa çıkmaya karar verip şehirden ayrılrsa ve seferîlik için gereken mesafeyi katetmeden herhangi bir ihtiyacını gidermek için şehre geri dönmeye karar verse, dönmeye karar verdiği andan itibaren bu kişi seferî olmaktan çıkar ve mukîm sayılır. Çünkü seferîlik niyetiyle yolculuğa çıktı ancak ve ikâmete karar vererek bu niyetini bozmuş oldu. Şehri ile arasında üç günlük bir mesafe de olmadığı için seferî sayılmadı. Eğer üç günlük bir mesafeyi katettikten sonra dönmeye karar verseydi şehrin sınırlarını geçene kadar seferî konumunda olacaktı.⁹⁸

Kişi ikâmete niyet ettiğinde ikâmet etmesiyle mukîm olur. Ancak yolculuğa niyet ettiğinde yolculuğa çıkma amelîni gerçekleştirmediği sürece seferî olmaz.⁹⁹ Nitekim kişi, ticâret kölesinin hizmetçi olmasına karar verirse köle hizmetçi olur lakin hizmetçi kölenin ticâret malı olmasına karar verdiğinde satışa çıkarmadan ticâret malı sayılmaz.¹⁰⁰

Şâfiî mezhebine göre de kişi ikâmet ettiği yerden ayrılmadığı sürece ruhsatlardan yararlanamaz. Çünkü Nisa 101. ayette namazı kasretmek için yola çıkma şartı getirilmiştir. İkamet ettiği yerden ancak şehrin binalarını geçince ayrılmış olur. İnsanların sadece yılın bazı zamanlarında kullandıkları evler şehre dâhil sayılmaz. Lakin şehrin etrafı hendeklerle çevrili ise hendekleri, surlar ile çevrili ise surları geçmesi gerekir. Köylere gelecek olursak köylerde şehirlerle aynıdır. Bahçeler

⁹⁴ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 236; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 496; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 101; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

⁹⁵ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 238.

⁹⁶ Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 121.

⁹⁷ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 238; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 496.

⁹⁸ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 238; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 121.

⁹⁹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 238; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 119.

¹⁰⁰ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 239.

ve çiftlikleri geçmesi gerekmez. Eğer bitişik iki köy var ise iki köyü de geçmesi gerekir. İki köy birbirinden ayrı ise kişinin kendi köyünden ayrılması yeterlidir.¹⁰¹

Yine Şâfiî mezhebine göre çadırlarda yaşayanların çadırları, hayvanları bağladıkları ağılları, çocukların oynama yerini geçmeleri gerekir. Çünkü buralar da ikâmet yeri sayılır.¹⁰²

Kişi, şehrin binalarından ayrıldıktan sonra bir ihtiyacı için geri dönmeye karar verirse bu durumda İmam Nevevî şu ayrıntıyı verir:

a. Döndüğü yer vatan-ı aslîsi veya vatan-ı ikamesi değilse orada ikâmet etmezse şehre dönmesi ile mukîm olmaz, seferî olur.

b. Döndüğü yer vatan-ı aslîsi ise oraya dönmesiyle seferîlik ruhsatları üzerinden kalkar. Ancak tekrar o yerden ayrılması ile ruhsatlardan faydalanabilir.

c. Döndüğü yer vatan-ı aslîsi değilse lakin orada bir müddet ikâmet ederse iki görüş vardır. Esah olan görüşe göre ruhsatlardan faydalanabilir. Çünkü ikâmet niyetiyle gitmemiştir. Cumhurun görüşü budur.¹⁰³

Seferî vatanına dönünce, seferîlikten vazgeçip bir yerde ikâmet etmeye karar verince veya bir yerde dört gün ve daha fazla kalınca mukîm olur.¹⁰⁴

Mâlikî mezhebinde de durum aynıdır sadece seferîlik ve ikâmet müddeti farklıdır.¹⁰⁵ Mâlikî mezhebine göre kişi köyünün son binalarını geçtiğinde artık seferî sayılır ve (varacağı) köyün ilk binasını geçmeden de seferîlikten çıkmaz. Lakin İmam Mâlik (v. 179/795) cumhurdan farklı olarak köyün camisini esas almıştır. Ona göre camiden gelen ezan sesinin duyulabileceği uzaklıktaki her yer o köyden sayılır. Bu sebepten köyde eğer Cuma namazı kılınabilecek bir camii varsa köyden üç mil kadar uzaklaşmadıkça kişi seferî sayılmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) bir köyden üç mil veya üç fersah uzaklaşmadıkça namazlarını kısaltmazdı. Hz. Enes'den

¹⁰¹ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 397; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 337; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 225-227.

¹⁰² Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 228.

¹⁰³ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 398; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 228.

¹⁰⁴ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 398; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 229, 238, 240, 241.

¹⁰⁵ Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 364.

aktarılan bu rivayette üç mil mi yoksa üç fersah mı noktasında Şu'be tereddüt etmiştir.¹⁰⁶

Eğer şehrin etrafında bağlar-bahçeler varsa o bahçelerin de geçilmesi gerekir. Çadırda yaşayan insanlar ise bağlı bulunduğu kabilenin veya birbirleriyle irtibatı bulunuyorsa toplulukların hepsini geçmeden seferî olamaz.¹⁰⁷

Hanbelî mezhebine göre kişinin seferîliğinin başlaması için “örfen” şehirden ayrıldığı varsayılan uzaklığı aşması gerekir. Köyde yaşayanların buldukları köydeki evleri, çadırda yaşayanların da birlikte yaşadıkları kavmi arkalarında bırakmaları gerekir. Surların içinde veya dışında olması fark etmez. Sadece yılın bazı dönemlerinde kullanılan evler de sınıra dâhildir. Lakin harabe olan evler buna dâhil değildir.¹⁰⁸

Günümüzde şehirler genişlemiş hatta şehrin sınırlarını aşmadan doksan km gitmek mümkün olmuştur. Örneğin Türkiye'nin en küçük yüzölçümüne sahip Yalova ilimizde şehrin bir ucundan diğer bir ucuna iş veya başka bir sebepten dolayı gitmesi gereken kişi yaklaşık sekiz yüz elli kmlik yol katedecektir.¹⁰⁹ Böylece seferîlik için gereken doksan kmlik mesafenin neredeyse on katını şehirden çıkmadan aşacaktır. Bu nedenle günümüz şehir sınırları göz önünde bulundurularak seferîliğin başlangıcı konusu tekrar ele alınmalıdır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu noktadaki fetvası şöyledir:

“Günümüzde şehirler genişlemiş, İstanbul örneğinde olduğu gibi, iki ucu arasındaki mesafe neredeyse sefer mesafesi olacak kadar uzamıştır. Bu nedenle İstanbul gibi büyükşehirlerde yaşayan kimseler, yolculuğa kendi araçlarıyla çıktıklarında, ikamet ettikleri ilçenin belediye sınırlarını geçtikleri andan itibaren seferi sayılırlar ve haklarında seferîlik hükümleri sabit olur. Yolculuğa otobüs, tren,

¹⁰⁶ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 406; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 360.

¹⁰⁷ Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 360.

¹⁰⁸ Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 507; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 113.

¹⁰⁹ Yalova İli'nin yüzölçümü 847 km²'dir. Bkz. **Yalova**, Vikipedi, erişim: 11 Mart, 2021, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yalova>

uçak ve gemi gibi umumi vasıtalarla çıkılması halinde ise seferiliğin başlangıç noktası olarak otopark, gar, havalimanı ve limanlar esas alınabilir.”¹¹⁰

İş için hafta içi başka bir şehirde çalışıp hafta sonları evine dönen bir kişinin durumu ile ilgili ise Diyanet’in fetvası şöyledir: “Sürekli gidip geldiği işyeri en az 90 km uzakta olan ve işyerinin bulunduğu yerde her defasında Hanefilere göre 15, Şâfiîlere göre 4 günden az kalan kişinin, işyerinin bulunduğu şehirde otel, misafirhane vb. bir yerde kalıyorsa orada seferî sayılır. Kendi mülkiyetinde veya kiraladığı bir meskende kalıyorsa, işyerinin bulunduğu yerde seferî olmaz.”¹¹¹

1.5. SEFERDE NİYET

Dört mezhebe göre bir kişinin seferî olması için seferîlik için gerekli olan asgarî mesafedeki bir yolculuğa niyet edip yola çıkmalıdır. Niyet etmediği takdirde ne kadar yol alırsa alsın seferî sayılmaz. Niyet ettikten sonra ikâmet ettiği yerin sınırlarını yukarıda anlatıldığı şekilde geçmesi gerekir.¹¹² Şâfiîlere göre kişi gideceği yeri belirlemeden yola çıkarsa aynı şekilde ne kadar yol alırsa alsın ruhsatlardan faydalanamaz.¹¹³ Kişinin seferî olup sefer ruhsatlarından faydalanabilmesi için Hanefî mezhebi dışındaki diğer üç mezhep “mübah yolculuk” şartı getirmiştir. Onlara göre günah bir iş için yolculuğa çıkanların bu ruhsatlardan faydalanma hakkı yoktur.¹¹⁴

Hanefilere göre kişi ister hacca gitmek için ister ticâret gibi mübah işler için hatta yol kesmek gibi günah işler için yola çıkmış olsun aralarında seferîlik hükmü bakımından fark yoktur.¹¹⁵ Çünkü konu ile ilgili nasslar mutlaklıdır: Bakara suresinin 184. ve 239. ayeti; Nisa suresinin 43. ayeti ve mesh hadisi mutlaklıdır. Bunları takyît edecek bir delil de yoktur. Mutlakın ıtlakı üzere bırakılması asıldır. Masiyet olan

¹¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”, “Seferîliğin başlangıcı nasıl belirlenir?”, Erişim: 11 Mart, 2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr>

¹¹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”, “İş gereği haftaiçi başka bir şehirde çalışıp haftasonları evine dönen kişi çalıştığı yerde seferî olur mu?”, Erişim: 11 Mart, 2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr>

¹¹² Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 477; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s.119; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 401; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 506; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 110.

¹¹³ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 401.

¹¹⁴ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 403; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 337; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 223; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 405; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 358; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 503; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 114-116.

¹¹⁵ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 467; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 122.

yolculuk değil yolculukta işlenen fiildir. Dolayısıyla yolculukta işlenen bir günah yolculuğun meşruiyetini kaldırmaz.¹¹⁶

Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre günah bir iş için yola çıkanlar (eşine itaat etmeyerek yola çıkan kadın da bu gruptan sayılmaktadır) seferîliğin getirdiği ruhsatlardan faydalanamazlar. Çünkü ruhsatın günahla birleşmesi caiz değildir. Bu kişilere verilen ruhsat günahlarına yardım etmek demektir. Kişi mübah bir işe niyetle sefere çıksa lakin yoldayken günah bir işe niyet etse niyetinden vazgeçene kadar sahih olan görüşe göre ruhsatlardan faydalanamaz.¹¹⁷

Gidilecek yer için biri kısa (kasr mesafesinin altında) diğeri uzun (kasr mesafesinde) olmak üzere iki yol var ve kişi eğer ticâret, ziyâret, başka dini veya dünyevi bir sebeple uzun yolu seçerse Şâfiî âlimlerin cumhuruna göre ruhsatlardan faydalanabilir. Eğer yalnız namazları kasretme amacıyla uzun yolu seçerse ruhsatlardan faydalanamaz.¹¹⁸ Eğer gidilecek yer için iki yol var ve iki yol da kasr mesafesinde ise daha uzun olan yolu hangi niyetle olursa olsun tercih ederse ruhsattan faydalanabilir.¹¹⁹

Kişi kasr mesafesinde bir yere gitmeye niyet edip yola çıksa, şehirden ayrıldıktan sonra bir yerde dört gün veya daha fazla ikâmet etmeye niyet edip yolun ortasındayken bir yerde ikâmet ederse mesafeye bakılır. Eğer şehirden ikâmet ettiği yere kadar iki merhalelik yol almış ise varacağı şehre girene kadar ruhsatlardan faydalanır. Çünkü ruhsatın sebebi olan sefer oluşmuştur.¹²⁰

Hanbelî mezhebine göre kişi vâcip (anne baba ziyâreti vb.), mendup (kardeş ziyâreti, hasta ziyâreti, Mescid-i Nebevî veya Kudüs ziyâreti, gezinti, ferahlama, ticâret, dünyalık bir kazanç vs.) mübah niyetlerle sefere çıktığında ruhsatlardan faydalanabilir, mekruh ve haram bir iş için yola çıkanlar (niyetlerini değiştirmedikleri sürece) faydalanamaz.¹²¹ Sebebi Şâfiî ve Mâlikî mezhebi ile

¹¹⁶ Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 122; Mevsîlî, **a.g.e.**, C: I, s. 121.

¹¹⁷ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 403; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 337; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 223; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 405; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 358.

¹¹⁸ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 402; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 335; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 215.

¹¹⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 215.

¹²⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 216.

¹²¹ Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 503; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 114-116.

aynıdır.¹²² Ayrıca Hanbelîlere göre gidilecek yere iki yol var ise ve kişi namazları kasretmek amacıyla uzun yolu seçerse bunda bir beis yoktur. Zira kasr mesafesini katetmiştir.¹²³

1.6. TÂBİLERİN SEFERİLİĞİ

Köle efendisine, asker komutanına, kadın kocasına tâbidir. Mezhepler, tâbii konumundaki kişilerin seferde metbûlarının (tâbi olunan kişinin) niyetine göre hareket etmesi gerektiği hususunda ittifak emiştir. Tâbilerin asıllarına uymasındaki sebep tâbilerin niyeti değil asılların niyetinin itibara alınmasıdır. Eğer asl seferî ise tâbileri seferî, asl mukîm ise tâbileri de mukîmdir. Dolayısıyla tâbi konumundaki kişi aslın sefere niyet ettiğini bilmiyorsa seferî olamaz.¹²⁴ Ancak Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhepte aslın günah bir iş için sefere çıkmamış olması şartı vardır. Şâfiî mezhebine göre kasr mesafesine ulaşılmış bile olsa tâbiiler aslın niyetini bilmedikçe kasredebilir.

Yolculukta karar sahibi kadın olup ve mahreminin ona tâbi olması caiz midir sorusuna incelediğimiz temel eserlerde bir cevap bulamamakla birlikte kadının asl olması da makul görünmektedir. Böylelikle bir yerde kalıp kalmama, sefere son verip vermeme yetkisi asl olduğu için kadına ait olur.

¹²² İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 116.

¹²³ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 110.

¹²⁴ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476, 492; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 217; Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 505.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SEFER RUHSATLARI

Sefere çıkmak, meşakkatli ve yorucu bir iştir. Allahu Teâlâ, insanların yolculuktan dolayı hissettikleri yorgunluk ve sıkıntıyı hafifletmek amacıyla onlara dini sorumluluklarında bazı kolaylıklar tanımıştır ki bunlar kaynaklarda “ruhsat” kavramı altında ele alınmaktadır. Bu kavramın ne ifade ettiği ancak zıddı olan “azîmet” kavramının bilinmesiyle mümkün olur.

2.1. AZÎMET VE RUHSAT

Azîmet: Sözlükte “sağlam irade, kasıt” anlamına gelmektedir.¹²⁵ İstilahta (Kulların karşılaştığı özür ve güçlükler gibi) arıza durumlara bağlı olmaksızın aslı olarak konmuş şer’î hükümlerdir.¹²⁶

Ruhsat: Azîmet hükümleri baki olmakla birlikte, arızı durumlardan dolayı mübah kılınan hükümlerdir.¹²⁷ Kulların arizi durumlarına binaen konulan hükümler de denebilir. Sözlükte “kolaylık” anlamına gelmektedir.¹²⁸

2.2. NAMAZLARDA RUHSAT

2.2.1. Kasr

Seferde dört rekâtlı namazların iki kılınmak suretiyle kasr edilebileceği hususunda mezhepler arasında ittifak olmakla birlikte kasr etmenin azîmet mi ruhsat mı olduğu noktasında ihtilaf edilmiştir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kasretmek ruhsattır, isteyen bu ruhsatı kullanır iki kılar, dileyen dört kılabilir. Bunda kerahet yoktur. Çünkü ruhsatın manası budur.

¹²⁵ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 126.

¹²⁶ Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed, **Kenzü'l-vüsûl ilâ ma‘rifeti'l-usûl**, Mir Muhammed Kütüphanesi Yayınları, t.y., s. 135; Serahsî, **el-Usûl**, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, 2 c., Haydarabad, Lecnetü İhyâi'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1414/1993, C: I, s. 117; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, **et-Tahrîr**, haz. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1451 h., s. 259; Cürcânî, **a.g.e.**, s. 126.

¹²⁷ Pezdevî, **a.g.e.**, s. 135; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 117; Cürcânî, **a.g.e.**, s. 95.

¹²⁸ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 95.

Hanefilere göre seferde dört rekâtlı namazları iki rekât kılmak azîmettir.¹²⁹ Kasr denmesi mecazî bir anlam içerir zira hakikatte kasr yoktur. Çünkü vitir ve akşam namazı hariç seferde aslanan namazın iki rekât kılınmasıdır. Namazların iki rekât kılınması azîmet (asıl) ise dörde tamamlamak ruhsattır şeklinde düşünmek de yanlıştır. Ebû Hanîfe, “Namazı dörde tamamlayan hata etmiş, sünnete muhalif hareket ettiği için günah işlemiş olur.” demiştir. Çünkü namaz en başta mukîm-seferî herkese iki rekât olarak farz kılınmıştır. Daha sonra mukîm olanların namazları iki rekât arttırılmıştır.¹³⁰

Hanefî mezhebinin konu hakkındaki delilleri şunlardır.¹³¹

1. Hz. Âişe (r.a) şöyle demiştir:

*“Namaz akşam namazı dışında -ki o gündüzün vitridir- aslında ikişer rekât olarak farz kılındı. Sonra evde oturma durumunda arttırıldı. Yolculukta ise olduğu gibi bırakıldı.”*¹³²

2. Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir:

*“Yolcunun namazı, Peygamberinizin diliyle iki rekâttır ve tamdır. Kısaltma yoktur.”*¹³³

3. İbn Ömer (r.a) şöyle demiştir:

“Yolcunun namazı iki rekâttır; sünnete kim karşı koyarsa, kuşkusuz kâfir olur.” İbn Türkmânî (v. 750/1349), “kafir olur” ifadesinin sünneti terk eden için kullanılmayacağını öyleyse maksadın kasrın vacip olduğunu, terkinin caiz olmadığını ifade etmektedir diyerek İbn Ömer’in sözüne açıklık getirmiştir.¹³⁴

4. Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir;

¹²⁹ Serahsî, **a.g.e.**, s. 239; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 463; Mergînânî, **a.g.e.**, C: I, s. 100,

¹³⁰ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 463.

¹³¹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 239,240; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 463.

¹³² Buhârî, “Menakib”, 48; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirin”, 1; Ebû Dâvûd, “Salâtü's-Sefer”, 1; Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb, **Sünenü'n-Nesâî**, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, 9 c., 2. bs., Halep, Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986, “Salât”, 3.

¹³³ Abdurrezzak, **a.g.e.**, C: II, s. 519; Nesâî, “Taksiru's-Salât”, 15; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, **Sünenü İbn Mâce**, thk. Şuayb el-Arnaût vdğr., 5 c., Beyrut, Dâru'r-risâletü'l-âlemiyye, 1430/2009, “İkametü's-Salavât”, 73.

¹³⁴ Abdurrezzak, **a.g.e.**, C: II, s. 519; Beyhakî, **a.g.e.**, C: III, s. 139.

“...Sabah namazı iki rekâttır.Yolcunun namazı da iki rekâttır..”¹³⁵

5. Hz. Osman Arafat'ta namazı dört rekât kılınca İbn Mesud (r.a) “Ben bu yerde, Resûlullah'la (s.a.v) birlikte namazı iki rekât kıldım. Ebû Bekir ve Ömer'le (r.a) birlikte de iki rekât kıldım. Sonra siz gelince yollar ayrıldı. Keşke dört rekâttan aldığım nasibim, iki rekâttan aldığım nasibim kadar olsaydı.” demiştir. Hz. Osman (r.a) bu sözü işitince: “Ben Mekke'de evlendim. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu duydum; ‘Kim bir belde evlenirse, oranın halkından olur.’” demiştir.

Abdullah b. Mesud, Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile yolculukta namazları iki rekât olarak kıldığını dolayısıyla Hz. Osman namazı dört rekât kıldığında bundan hoşlanmamış olması yolcuya farz olanın iki rekât olduğunu ve dört rekât kılmanın ruhsat olmadığını göstermektedir.

Hz. Ömer (r.a) bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v) seferde namazların neden iki rekât kılındığını sorduğunda, O: “*Bu, Allah'ın size ikram eylediği bir sadakadır. Binaenaleyh onun sadakasını kabul ediniz.*” buyurmuştur.¹³⁶ “...Allah'ın sadakasını kabul ediniz” sözü bir emir mâhiyetindedir. Emre uymak ise farzdır. Dolayısıyla kasretmek ruhsat değil azîmettir.¹³⁷

Kasr için dikkat edilmesi gereken bir husus da namaz vakti içinde yola çıkmaktır. Hanefiler, “vücûb vaktin sonu iledir (sonuna bağlıdır)” kaidesince kişi namazı vakti içinde başında veya sonunda kılabilir demişlerdir. Dolayısıyla kişi ikâmet ettiği yerden vaktin sonuna doğru yola çıksa olsa namazlarını kasretmek ona vâciptir. Aynı şekilde seferî vakit çıkmadan ikâmet edeceği şehre girse mukîm olarak namazlarını kılar.¹³⁸

Namazını dörde tamamlayan seferî; eğer ilk iki rekâttan sonra teşehhüt miktarı oturmuşsa namazı tamdır, fazladan kıldığı iki rekât nâfile yerine geçer. Eğer teşehhüt miktarı oturmamış ise namazı fasit olur, tekrar kılmalıdır.¹³⁹

¹³⁵ Abdurrezzak, **a.g.e.**, C: II, s. 523; Beyhakî, **a.g.e.**, C: III, s. 137.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C: I, s. 302; Müslim, “Kitâbu'l-Müsâfirîn”, 4; Ebû Dâvûd, “Salâtü's-Sefer”, 1.

¹³⁷ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 240.

¹³⁸ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 238; Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 234.

¹³⁹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 239, s. 101; Merginânî, **a.g.e.**, C: I, s. 100; Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120; Mevsilî, **a.g.e.**, C: I, s. 118.

Şâfiî mezhebine göre seferde namazları kasretmek, seferîye yolculuktaki meşakkatini hafifletmek için verilmiş bir ruhsattır.¹⁴⁰ Şâfiîlere göre ruhsatlar üçe ayrılır. “Kasr” yapılması mendup olan ruhsat çeşitlerindedir.¹⁴¹ Dolayısıyla seferî dört rekâtlı namazları dilerse kasreder dilerse etmez. Lakin kasretmesi dört kılmasından daha faziletlidir.¹⁴²

Şâfiî mezhebinin konuyla ilgili delilleri şunlardır:

1. Nisâ Suresi'nin 101. ayeti:

“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.”

Şâfiî mezhebi ayetteki ‘size bir günah yoktur’ ifadesinden kasrın azîmet değil ruhsat olduğunu çıkarmıştır. İmam Şâfiî örnek olarak, Bakara Sûresi'nin 236. ayetini verir. *“Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara müt'a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir müt'a vermek iyiler için bir borçtur.”*¹⁴³ Bu ayete göre boşanma erkeğe verilmiş bir ruhsattır. Sefer ayeti de aynı üslup içinde verilmiştir.¹⁴⁴

Hanefî mezhebi ayetteki “namazları kısaltmanızda sakınca yok” kısmının namazın iki rekât kılınmasına dair ruhsata delil olmayacağını savunur. Burada kastedilen kişinin korktuğunda kıraati ve diğer rukünleri kısa tutabileceğidir.¹⁴⁵

2. Ya'la b. Ümeyye'den rivayet edildiğine göre; Ya'la b. Ümeyye, Hz. Ömer'e (r.a): *“Kur'ân'da 'Yeryüzüne sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...'* buyuruluyor. Şimdi insanlar emniyettedir.” Deyince Hz. Ömer (r.a) şöyle cevap vermiştir: Bu senin merak ettiğin şeyi ben de merak ettim de Resûlullah'a (s.a.v)

¹⁴⁰ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 336; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 220.

¹⁴¹ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 220.

¹⁴² Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 406; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 336; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 218-219.

¹⁴³ Bakara 2/236.

¹⁴⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 221.

¹⁴⁵ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 240.

sordum. Şöyle buyurdular: “Bu, Allah’ın size ikram eylediği bir sadakadır. Binaenaleyh onun sadakasını kabul ediniz”¹⁴⁶ demiştir.

3. İmran b. Hüseyin (r.a) şöyle rivayet ediyor:

*“Resûllah (s.a.v) ile birlikte Haccettim. O, namazları ikişer ikişer kılıyordu. Hz. Ebû Bekir (r.a) ile sefere çıktım, yolculuk bitene kadar namazları iki rekât olarak kıldı. Hz. Ömer (r.a) ile sefere çıktım, yolculuk bitene kadar namazları iki rekât olarak kıldı. Hz. Osman (r.a) ile sefer çıktığım 6 sene boyunca namazları iki rekât olarak kıldı sonra Mina’da namazını tam kıldı.”*¹⁴⁷

4. Hz. Âişe’den (r.a) rivayet edildiğine göre:

“Rasûlullah (s.a.v) ile beraber Ramazan’da umreye çıktım. Resulullah (s.a.v) iftar etti, ben oruç tuttum. O namazı kısalttı, ben tamamladım ve dedim ki: ‘Anam babam sana fedâ olsun, sen iftar ettin ben oruç tuttum. Sen kasrettin ben ise tam kıldım.’ Rasûlullah (s.a.v): “Güzel yaptın yâ Âişe” buyurdular.”¹⁴⁸

Hanbelî mezhebi, Şâfiîlerle aynı görüştedir. Seferî seferde namazları kasretme hususunda muhayyerdur. Delilleri; Nisa suresi 101. ayet, yukarıda zikri geçen Ya’la b. Ümeyye ve Hz. Âişe’den rivayet olunan hadis ve İbn Ömer’den aktarılan: “Peygamber (s.a.) ile yolculuk yaptım iki rekâttan fazla kılmadım. Ebû Bekir, Ömer ve Osman da aynı şekilde” hadisidir.¹⁴⁹ Ayrıca Osman, Sa’d b. Ebî Vakkas, İbn Mesud, İbn Ömer ve Âişe’den seferde namazları tam kıldıklarına dair rivayetler de bulunmaktadır.¹⁵⁰ Yine Şâfiî mezhebinde olduğu gibi Hanbelîlerde de seferînin namazları kasretmesi tamamlamasından daha faziletlidir.¹⁵¹

Mâlikî mezhebi ve İmam Mâlik’den rivayet edilen meşhur görüşe göre seferde namazları kasretmek sünnet-i müekkededir.¹⁵² Lakin İbn Rüşd bu konuda mezhebinden farklı olarak kasrın vacib-i muhayyer de olabileceğini söylemiştir.¹⁵³

¹⁴⁶ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 395; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 334; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 209.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C: I, s. 495.

¹⁴⁸ Dârekutnî, “Sıyâm”, 4; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 336; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 218.

¹⁴⁹ Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 503; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 104.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 122-124.

¹⁵¹ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 125.

¹⁵² İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 401; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 358.

¹⁵³ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 402.

2.2.2. Cem'

Namazların cem'inden maksat öğle ve ikinci namazlarını, akşam ve yatsı namazlarını birini öne alarak veya erteleyerek diğerinin vaktinde ikisini bir arada kılmaktır. Sabah namazı hiçbir namazla cem' edilemeyeceği gibi ikinci ile akşam da cem' edilmez.

Hanefî mezhebi haricindeki üç mezhebe göre yolculukta namazların cem' edilmesi caizdir.

Hanefî mezhebine göre sadece Hac zamanı Arafat ve Müzdelife'de namazlar cem' edilir. Hacılar Arafat'ta öğle ile ikinci namazını öğle namazı vaktinde yani cem'-i takdîm ile kırlarlar; Müzdelife'de akşam ile yatsı namazını yatsı namazı vaktinde yani cem'-i te'hîr ile kırlarlar.¹⁵⁴ Arafat'ta cem-i takdîm yapılmasının sebebi vakfeye ve duaya daha çok vakit ayırmaktır.

Ebû Hanîfe, “Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır”¹⁵⁵ ayetini delil getirerek namazlarda vakte riayet edilmesinin kesin bir delille farz olduğunu söylemiştir. Bu sebepten namazın vaktinde kılınmasının terk edilmesi de ancak kesin bir delille caiz olabilir.

Hacda Arafat ve Müzdelife'deki cem'in dışında seferde de cem'in caiz olduğu görüşünde olanların delillerini de şöyle sıralayabiliriz:

Şâfiî mezhebinin konu hakkında delilleri şunlardır:

1. İbn Ömer (r.a), “Resûlullâh (s.a.v) yolculukta acelesi varsa akşam ile yatsıyı cem' ederdi” demiştir.¹⁵⁶

2. Enes, “Resûlullâh (s.a.v) öğle ile ikindiye cem' ederdi” demiştir.¹⁵⁷

3. Muaz b. Cebel'den rivayet olunduğu üzere, “Tebük gazvesinde Resulullah (s.a.v) güneşin batıya kaymasından önce yola çıkarsa öğleyi ikindi vaktine erteler, sonra iner ikisini birlikte kırlardı. Yola çıkmadan güneş batıya kayarsa öğle ve

¹⁵⁴ Serahsî, a.g.e., C: IV, s. 15-16; Kâsânî, a.g.e., C: III, s. 131.

¹⁵⁵ Nisâ 4/103.

¹⁵⁶ Buhârî, “Taksîru's-Salâh”, 1; Müslim, “Kitâbu'l-Müsâfirîn”, 5.

¹⁵⁷ Buhârî, “Taksîru's-Salâh”, 1; Müslim, “Kitâbu'l-Müsâfirîn”, 5; Şîrâzî, a.g.e., C: I, s. 342; Şîrbînî, a.g.e., C: I, s. 408; .Nevevî, el-Mecmû', C: IV, s. 249.

ikindiyi kılar sonra yola çıkardı. Akşam ve yatsı namazlarında da bu şekilde yapardı.” Benzer bir hadis Enes’den (r.a) aktarılmıştır.¹⁵⁸

Ayrıca Şâfiî Mezhebi’nin tercih edilen görüşüne ve İmam Şâfiî’nin kavli cedidine göre cem' yalnız namazların kasredilebileceği seferlerde caizdir. Çünkü cem yapan kişi namazlardan birini vaktinin dışında edâ etmiş olacaktır.¹⁵⁹ Sabah namazının diğer namazlarla ve ikindi namazının akşam namazıyla cem' edilmesi ise icmâ ile caiz değildir.¹⁶⁰

Cem'in ne zaman yapılacağı hususunda seferî muhayyerdir. Öğle namazını ikindi vaktine tehîr ederek ikindi namazıyla cem' edebileceği gibi ikindi namazını öğle vaktine takdîm ederek öğle namazıyla da cem' edebilir. Diğer yandan seferînin birinci namaz vakti girdiğinde konaklaması halinde ise cem'-i takdîm yapması, yolculuk halinde ise cem'-i tehîr yapması efdaldır. Delili, İbn Abbâs’dan (r.a) nakledilen şu rivayettir: *“Size Resûlullâh’ın (s.a.v) namazından haber vereyim mi? Resûlullâh konaklama yerinde ise ve öğle vakti girmişse (güneş zevale ermiş) ikindi namazını öne alır, öğle namazı ile birlikte cem ederdi. Eğer yoldaysa ve henüz öğle vakti girmemişse, öğle namazını ikindi vaktine erteler, ikindi namazı ile cem ederdi. Çünkü bu seferî için daha kolaylıktır. Dolayısıyla daha faziletlidir.”*¹⁶¹

Şâfiî mezhebine göre cem'-i takdîmin şartları şunlardır:

1. Cem'-i takdîme niyet etmek. Niyet edilmeden namazları cem' etmek caiz değildir.
2. Namazları tertibe riayet ederek kılmak. Yani önce içinde bulunduğu vaktin namazını kılmalı ardından diğer vaktin namazını kılmalıdır.
3. Namazları peş peşe kılmak. Bir namazda iki rekâtın arasını açmak caiz olmadığı gibi iki namazın arası da açılmamalıdır. İki namaz arası uzun bir müddet beklenirse cem' batıl olur.¹⁶²

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Salâtu’l- Müsâfirîn”, 273; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: IV, s. 252.

¹⁵⁹ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 342; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: IV, s. 249.

¹⁶⁰ Nevevî, **el-Mecmû’**, C: IV, s. 249.

¹⁶¹ Buhârî, “Taksîru’s-Salâh”, 1; Müslim, “Kitâbu’l- Müsâfirîn”, 5; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 407-408; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 343; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: IV, s. 249, 253.

¹⁶² Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 408-409; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 343; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: IV, s. 253.

Cem'-i tehîrde sadece niyet şartı vardır. Seferînin birinci vakit çıkmadan cem' için niyet etmesi gerekir. Cem'-i takdimde aranan diğer şartlar aranmaz.¹⁶³

Hanbelî mezhebine göre namazları cem' etmenin terkedilmesi efdal olmakla beraber cem' edilerek kılınması caizdir. Çünkü cem efdal olsaydı Hz. Peygamber (s.a.v), yolculukta namazları kasrettği gibi bazen de cem' ederdi.¹⁶⁴ Arefe günü Müzdelife'de ise namazları ayırmak değil cem etmek efdaldır. Hanbelî mezhebinin cem' için getirdikleri delil yukarıda zikredilen Muaz b. Cebel Hadisidir.

Kişinin cem' edebilmesi için mübah ve kasr mesafesinde bir yolculuğa çıkması gerekir.¹⁶⁵ Kısa yolculuklarda cem caiz değildir. Sebebini İbn Kudâme şöyle açıklar: “Bize göre ruhsat yolculuktaki meşakkati azaltmak içindir. Meşakkat ise uzun yolculuklarda bulunur. Kasr ve mestlerin üzerine mesh edilmesi 3 gün ile tahsis edilmesinde olduğu gibi. Cem', ibadeti vaktinden sonraya ertelemek demektir bu da Ramazan'da seferden dolayı oruç açılması gibidir.” Uzun yolculuklarda cem'in delili Resûlullâh'ın (s.a.v) fiilleridir. O'nun kısa yolculuklarda cem' ettiğine dair bir rivayet yoktur.¹⁶⁶

Ulemânın çoğunluğuna göre seferî ister cem'-i takdîm yapar isterse cem'-i tehîr yapar. Bununla beraber cem-i tehîr yapmak ihtiyattan dolayı efdal olandır. Çünkü böylece tüm hadislere uygun hareket edilmiş olur.¹⁶⁷

Hanbelîlere göre namazların sefer dışında da cem' edilebildiği zamanlar vardır. Örneğin bir kişi hasta olduğunda veya havanın yağmurlu olduğu zamanlarda evine dönmeden camide cemaatle namazlarını cem' edebilir.¹⁶⁸

Hanbelî mezhebine göre cem'-i takdîmin şartları şunlardır:

1. Namazları cem'-i takdîm ile kılmaya niyet etmek. Kişi birinci vakitte cem'e niyet etmezse vakit geçtiğinde namaz kazaya kalmış olur.

2. Namazları art arda kılmak.

¹⁶³ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 410.

¹⁶⁴ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 5; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 126.

¹⁶⁵ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 5; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 131.

¹⁶⁶ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: II, s. 132.

¹⁶⁷ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 8; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 127, 131.

¹⁶⁸ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 6; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 132, 135.

3. Cem'i gerektiren bir özrün mevcut olması.¹⁶⁹ Kişinin cem' edebilmesi için birinci namazın başından ikinci vaktin sonuna kadar sefer halinin mevcut olması gerekir. Örneğin; seferî birinci namazı kılariken ikâmet etmeye niyet ederse cem' batıl olur. Eğer ikinci namaza başladıktan sonra ikâmete niyet ederse cem'i caizdir. Aynı şekilde gemideki seferî birinci namazı kılariken gemi beldesine girse namazı batıl olur. Eğer ikinci namaza başladıktan sonra girse cem'i caizdir.¹⁷⁰

Kişi sünnetleri iki namazın arasında değil cem'i yaptıktan sonra kılmalıdır. Çünkü sünnetler fiilen ve vakten farz namazlara tâbidir (bağlıdır). Dolayısıyla cem'-i takdîm yapan kişi ikinci vaktinde namazını kıldığı için sünnetini de peşine kılabilir. Aynı şekilde yatsı namazını cem'-i takdîm ile kılan kişi vitir namazını da peşine kılabilir. Çünkü vitrin vakti yatsı namazının farzından sonra sabah namazına kadardır. Yatsı namazını kılınca vitrin vakti de girmiş olur.¹⁷¹

Hanbelî mezhebine göre cem'-i tehîrin şartları şunlardır:

1. Namazları cem-i tehîr ile kılmaya niyet etmek. Kişi birinci vakitten iftitah tekbiri alacak vakit kalana kadar niyetini etmelidir.
2. Cem'i gerektiren özrün ikinci vakit girene kadar devam etmesi.

Bu şartların haricinde cem' yapılırken tertibe uyulması gerektiği belirtilmiştir.¹⁷²

Mâlikî ulemâsının çoğunluğuna göre seferînin acelesi olsun veya olmasın yolculukta namazları cem etmek caizdir.¹⁷³ İmam Mâlik'ten nakledilen iki görüşten biri de bu yöndedir. Yolculukta cem' edebilmek için kişinin acelesinin olmasını şart koşanlar İbn Ömer'den aktarılan rivayeti esas almışlardır. Cem'in takdîm edilerek mi yoksa tehîr edilerek mi kılınması gerektiği noktasında ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik'ten bu konu hakkında iki ayrı görüş nakledilmiştir.¹⁷⁴

İbn Rüşd, Hanefî mezhebi ile diğer mezheplerin cem' konusunda ihtilaf etmelerinin sebeplerini şöyle açıklamıştır: Mezhepler, cem' ile ilgili hadisleri tefsîr

¹⁶⁹ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 8; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 137-139.

¹⁷⁰ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 140.

¹⁷¹ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 140.

¹⁷² Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 9.

¹⁷³ Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 368.

¹⁷⁴ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 413.

etme, cem'in cevazına dair istidlal etme, hadislerin sıhhati ve bu konuda kıyasın caiz olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Lakin cem taabbudi bir mesele olduğundan ulemânın çoğu kıyası caiz görmemiştir. Rivayet edilen hadisler kavli değil fiili hadis olmasından dolayı kavli hadislerden daha fazla ihtimal taşımaktadırlar. İhtilaf ettikleri Hadisler yukarıda zikredilmiş olan Enes b. Mâlik, İbn Ömer ve İbn Abbâs rivayetleridir. Muaz b. Cebel hadisi ise sıhhat yönünden tenkit edilmiştir.

Cem'i caiz görenler bu hadisleri Hz. Peygamber'in (s.a.v) öğleyi ikindi vaktinde yani cem'-i tehîr ile kıldığını söylemiştir. Kûfe ulemâsına göre cem' ile ilgili hadisler ancak şu şekilde yorumlanmalıdır: Hz. Peygamber (s.a.v) yolculukta öğle namazını öğle vaktinin sonunda ve ikindi namazını ikindi vaktinin başında kılardı. Çünkü hazarda bir mazeret olmaksızın cem'in caiz olmadığı hakkında icmâ vardır. İbn Mesud'dan rivayet edilen hadis de Arafat ve Müzdelife dışında hiçbir yerde namazların cem' edilmediğini destekleyen niteliktedir.¹⁷⁵

2.2.3. Vasıtada Namaz

Yolculuk süresince namazların vasıtada eda edilmesinin caiz olup olmaması seferî için büyük önem arz eden konulardan biridir. Dört mezheb ulemâsı yolculukta bazı engellerle karşılaşıldığında namazları vasıtada îmâ ile eda etmenin caiz olduğu hususunda icmâ etmiştir.¹⁷⁶ Bu noktada namazları farz, nâfile ve vitr olarak ayırmak uygun olacaktır:

a. Farz Namazlar

Seferî olan kişi bineğinden inemeyecek kadar hasta veya bineğinden indiğinde başına gelmesi muhtemel bir tehlikeden korkuyor ise farz namazları binek üzerinde kılabilir.¹⁷⁷ Bu korku yolda canına veya malına gelebilecek bir zarardan dolayı olabileceği gibi bineğinden indiğinde yol arkadaşını kaybetme gibi bir

¹⁷⁵ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 410-411.

¹⁷⁶ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 260; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 251; Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn**, 12 c., 3. bs., Beyrut, Mektebu'l-İslâmî, 1412/1991, C: I, s. 209; Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd, **el-Müdevvenetü'l-kübrâ**, y.y., Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, C: I, s. 174; İbn Beşîr, Ebü't-Tâhir İbrâhim b. Abdüssamed, **et-Tenbîh 'ala mebâdi't-tevcîh**, thk. Muhammed Belhasan, 2 c., Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1428/2007, C: I, s. 430-432; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: I, s. 93.

¹⁷⁷ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 260; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, 251; Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn**, C: I, s. 209; İbn Beşîr, **a.g.e.**, C: I, s. 430; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: II, s. 93.

sebepten de olabilir.¹⁷⁸ Herhangi bir özür olmaksızın kişi farz namazları binek üzerinde kılamaz. İmam Serahsî sebebinin şöyle açıklar: “Çünkü farz namazlar nâfile namazların aksine vakitleri belli namazlardır ve vaktinde kılınması seferî olan kişiye meşakkat olmaz.”¹⁷⁹

Binek üzerinde namaz kılan kişi bineğini kibleye çevirmeye güç yetirebilirse çevirir ve namazını öyle kılar. Eğer güç yetiremezse kiblesi bineğinin gittiği yön istikametindedir. Binek üzerinde seyir halinin imkânı ölçüsünde namazını eda eder. Ruku ve secde yapamayacak durumdaysa ima ile namazını kılması caizdir.¹⁸⁰

Mâlikî mezhebinde binek üzerinde kılınan namazın vakti içerisinde seferînin korkularından emin olup özrün ortadan kalkması durumunda namazını iade etmesi ile alakalı iki görüş yer almaktadır.¹⁸¹ Şafiî mezhebinde ise binek üzerinde kılınan namazlar daha sonra iade edilmelidir.¹⁸²

2.2.3.1. Nâfile Namazlar

Nâfile namazları binek üzerinde kılmak seferî olanlara verilmiş bir ruhsattır. Dört mezhep ulemâsına göre yolcunun herhangi bir mazeret olmaksızın bineğinin üzerinde ima ile nâfile namaz kılması caizdir.¹⁸³ Binek üzerinde kılmanın faydası kişinin kendisini, dışardan gelecek tehlikelere dair vesveselerden, fasid düşüncelerden koruyabilmesidir.¹⁸⁴ Konu ile ilgili delilleri şunlardır:

1. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre “Hz. Peygamber (s.a.v), bineğinin üstünde, bineğin yöneldiği tarafa dönerek nâfile namaz kılardı” dedikten sonra “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (kiblesi) oradadır” (Bakara 2/155) ayetini okumuştur.”¹⁸⁵

¹⁷⁸ Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn**, C: I, s. 209.

¹⁷⁹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 250.

¹⁸⁰ Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 90; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 231-232; Sahnûn, **a.g.e.**, C: I, s. 174, Ebüt-Tahir, **a.g.e.**, C: I, s. 430-431; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: II, s. 93.

¹⁸¹ İbn Beşîr, **a.g.e.**, C: I, s. 430.

¹⁸² Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn**, C: I, s. 209.

¹⁸³ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 259; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 250; Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn**, C: I, s. 209; Sahnûn, **a.g.e.**, C: I, s. 174; İbn Beşîr, **a.g.e.**, C: I, s. 430; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: I, s. 95.

¹⁸⁴ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 250.

¹⁸⁵ Buhârî, “Salât”, 31, “Taksîru's-Salâh”, 7; Muslim, “Kitâbu'l-Müsafirîn”, 40; Ebû Davud, “Salâtü's-Sefer”, 8; Nesâî, “Mevakit”, 23; Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 249

2. Cabir'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) bir gazvede bineğinin üstündeyken doğuya dönerek ima ile nâfile namaz kılmıştır.¹⁸⁶

Nâfile namazlar için belirli bir vakit yoktur. Nâfile namaz kılmak isteyen kişinin bineğinden inmesi gerekseydi yolculuğuna ara vermesi gerekeceği için nâfile namaz kılmaya olan isteği azalacaktır.¹⁸⁷

Seferînin nâfile namaza yerde başlayıp sonra bineğinin üzerinde tamamlaması caiz değildir. Lakin bineğinin üzerinde başladığı nâfile namazı yerde tamamlaması caizdir. Çünkü binekten iniş amel-i kalîl binış ise amel-i kesirdir. Amel-i kesir namazı bozar.¹⁸⁸

2.2.3.2. Vitir Namazı

Vitir namazına gelince Ebû Hanîfe'ye göre seferî vitir namazını kılmak için bineğinden inmелidir. Çünkü vitir nâfile değil vâciptir. İmameyne göre ise yolcu vitir namazını binek üzerinde kılabilir. Çünkü onlara göre vitir vâcip değildir.¹⁸⁹

2.2.4. Namazların Kazası

Hanefilere göre namazın vucubiyeti için vaktin girişine değil vaktin çıkışına bakılır. Kişi namaz vakti sonra ermeden şehirden ayrılır ve namaz vakti geçerse, vakit sona ermeden seferî olduğu için kazasını seferî namazı olarak kılar. Aynı şekilde mukîm iken namaz vakti geçer ve sonra yola çıkar seferî olursa, namaz mukîm iken üzerine vâcip olduğu için kazasını (tam) mukîm namazı olarak kılar.¹⁹⁰

Şâfiî mezhebinde seferînin seferde kılmadığı namazları mukîm olduğunda nasıl kaza edeceğine dair iki görüş yer almaktadır. Kadim görüşe göre bu kişi mukîm olduğunda kaza namazlarını kasrederek kılar. Çünkü o sefer namazıdır ve kazası da 'aded' olarak edâsı gibidir. Mukîm iken namazını kazaya bırakanın seferde tam kılması gibi. Cedid ve aynı zamanda tercih edilen(sahih) görüşe göre mukîm olduğunda namazlarını kasr etmesi caiz değildir. Çünkü namazları kasretmek seferîye seferîlik sebebiyle oluşan meşakkati hafifletmek için verilmiş bir

¹⁸⁶ Buhârî, "Taksîru's-Salâh", 7.

¹⁸⁷ Serahsî, a.g.e., C: I, s. 250.

¹⁸⁸ Serahsî, a.g.e., C: I, s. 251.

¹⁸⁹ Serahsî, a.g.e., C: I, s. 250.

¹⁹⁰ Şeybânî, a.g.e., C: I, s. 234; Kâsânî, a.g.e., C: I, s. 477.

tahfif(kolaylık)dir. Nitekim kişi hasta olduğunda farz namazları oturarak kılarak sıhhat bulduğunda oturarak kılması caiz değildir. Dolayısıyla kişi sefer ortadan kalktığında tahfifde ortadan kalkar.

Seferinin seferde kılmadığı namazı yine seferdeyken nasıl kaza edeceğine dair de iki görüş yer almaktadır. Birinci görüşe göre seferinin bu namazları kasretmesi caiz değildir. Çünkü kazaya kalan namaz dört rekâttan iki rekâta indirilmemiş bir namazdır. Cuma namazında olduğu gibi vaktinde kılmak o namazın şartıdır. İkinci ve kabul edilen(sahih) görüşe göre bu namazların kasredilmesi caizdir. Çünkü yukarıda anlatıldığı üzere tahfif sebebi devam ettiğinden tahfif de devam eder.

Kişi mukîm iken kazaya bıraktığı namazları seferde kaza edecek olsa kasr caiz olmaz. Çünkü namaz zimmetine tam olarak geçmiştir(sabit olmuş). Müzeni dışında mezhebin bunda icmâsı vardır.¹⁹¹

Kişi namaz vakti girdikten bir süre sonra veya vaktin çıkmasına az bir vakit kalmışken yolculuğa çıksa namazlarını kasretmesi gerekir.¹⁹²

Mâlikî mezhebine göre “geçen namazın vasfı ne ise namaz o vasfa göre kaza edilir”. Kişi, eğer seferî iken namazı kazaya bırakmış ise seferî, mukîm iken namazı kazaya bırakmış ise mukîm gibi kaza eder.¹⁹³

2.2.5. Cuma Namazı

İslâm'ın şîarı olan Cuma namazı akıl baliğ sağlıklı ve “mukîm” olan her Müslüman erkeğe farzdır.

*“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.”*¹⁹⁴ Ayet-i kerimesi bu farziyeti göstermekle birlikte Peygamber'in (s.a.v), *“Dört kişiye Cuma farz değildir. Yolcu, hasta, köle ve kadın”*¹⁹⁵ hadisi mutlakin takyîd edildiğini

¹⁹¹ şîrâzî, a.g.e., C: I, s. 340-341; Nevevî, a.g.e., C: IV, s. 245.

¹⁹² şîrâzî, a.g.e., C: I, s. 341-342; Nevevî, a.g.e., C: IV, s. 247.

¹⁹³ İbn Rüşd, a.g.e., C: I, s. 435.

¹⁹⁴ Cuma 62/9.

¹⁹⁵ Beyhakî, a.g.e., C: III, s. 183; Serahsî, a.g.e., C: I, s. 249.

göstermiştir. Dört mezhep ulemâsının çoğunluğuna göre köle, kadın, hasta ve yolcular bu farziyetin dışında bulunmaktadır.¹⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), Hulefâ-i Raşidîn (r.a), diğer sahâbeler ve daha sonra gelenlerin hiçbiri sefere çıktıkları zaman veya Hacca gittiklerinde Cuma namazını kılmayı vâcip görmemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v), Vedâ haccı zamanı Cuma vakti Arafat'ta öğle ve ikinci namazlarını cem etmiş lakin Cuma namazını kılmamıştır.¹⁹⁷

Hadis-i şerifte “*Yolcuya Cuma (farz) değildir*” buyrulmaktadır.¹⁹⁸ Diğer bir hadiste “*Allah’a ve âhîret gününe iman eden kimseye Cuma farzdır. Ancak kadın, yolcu, köle, hasta hariç*”¹⁹⁹ denilmiştir. Zira seferîye Cuma namazının farz olması onu yolculuktan alıkoyar.²⁰⁰ Ancak İbn Rüşd, “köle, kadın, çocuk, hasta”nın istisna edildiği hadis ile “yolcu”nun istisna edildiği hadisin ulemânın çoğunluğu tarafından sahih sayılmadığını zikretmiştir.²⁰¹ Bu ifadeyle İbn Rüşd onlara da cumanın farz olduğunu îmâ etmiş olmaktadır.

Cuma namazı farz olmayanların öğle namazını kılmaları gerekir. Öğle namazı yerine, farz olmamasına rağmen Cuma namazını kılmaları da caizdir, öğle namazı yerine geçer.²⁰² Cuma namazı, seferîye zorluk olmaması açısından farz kılınmamıştır.²⁰³ Çünkü namazı kılarken eşyasını koruyamayabilir veya yol arkadaşlarını kaybedebilir.²⁰⁴

Hanefî mezhebine göre seferî olanların şehir dışında toplanarak Cuma namazı kılmaları caiz değildir. Çünkü onların öğle namazı kılmaları gerekir.²⁰⁵ Hanefîlere

¹⁹⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 249, C: II, s. 22; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 187; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 414; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 358; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 350-351; Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 22; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 216; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 379.

¹⁹⁷ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 23; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 216.

¹⁹⁸ Beyhakî, **a.g.e.**, C: III, s. 183; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 414.

¹⁹⁹ Dârekutnî, “Cum’a”, 1; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 187; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 358; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 351; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 217.

²⁰⁰ Serahsî, **a.g.e.**, C: II, s. 22; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 358; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 351.

²⁰¹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 380.

²⁰² Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 249; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 415; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: IV, s. 362; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 223; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 379.

²⁰³ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 249; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 186.

²⁰⁴ Serahsî, **a.g.e.**, C: II, s. 22.

²⁰⁵ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 258.

göre “şehir” ve “imam” cumanın şartlarından biridir.²⁰⁶ Dolayısıyla cumayı ancak bir şehre girip imamla beraber belde halkıyla kılabilirler. Şehre imamla beraber girmişler ise imama da onlara da Cuma vâcip olur. Bu durum Cuma ile mükellef olmayan köle ve kadınların Cumayı imamla birlikte kıldıklarında caiz olması gibidir.²⁰⁷

Şâfiî mezhebine göre kişi Cuma vakti girdikten sonra yola çıkar ve Cuma kılınan bir beldeye gelirse Cuma üzerine farz olur. Vakit girdikten sonra kişinin cumayı kılmadan yola çıkması haramdır. Cumanın vücûbiyeti yalnız vaktin girmesine bağlı olduğundan eğer buna uymayarak yola devam ederse Cuma vakti çıkana kadar ruhsatlardan faydalanamaz. Çünkü yolcu sayılıp yolculuğun başlaması için masiyet sebebinin yani namaz vaktinin sona ermesi gerekir. Lakin yola çıktıktan sonra Cuma kılması yolculuğunu kesintiye uğratabilirse sefere devam edebilir.²⁰⁸

Hanbelî mezhebine göre de, kişinin Cuma vakti girdikten sonra Cuma namazını kılana kadar yolculuğa çıkması caiz değildir. Yalnız yolda ona arkadaşlık edecek kişiyi kaybetme korkusu varsa çıkabilir. Bu durum da ki kişinin cumayı kılmadan yola çıkması caizdir.²⁰⁹

2.2.6. Bayram Namazı

Bayram namazları: Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı olmak üzere senenin sadece iki gününde kılınan namazlardır. Kurban Bayramı ayet-i kerîmede şöyle geçmektedir:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

“Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.”²¹⁰

İkrime, Ata’ ve Katâde’ye göre ayette kılınması istenen namaz Bayram namazıdır.²¹¹ Ramazan Bayramı namazı ilk olarak hicretin ikinci yılı kılınmaya

²⁰⁶ Serahsî, a.g.e., C: II, s. 25.

²⁰⁷ Şeybânî, a.g.e., C: I, s. 258.

²⁰⁸ Şirbînî, a.g.e., C: I, s. 416; Nevevî, el-Mecmû', C: IV, s. 365.

²⁰⁹ Buhûtî, a.g.e., C: II, s. 25.

²¹⁰ Kevser, 108/2.

²¹¹ Buhûtî, a.g.e., C: II, s. 50.

başlanmıştır.²¹² Bayram namazlarının hükmü üzerinde üç farklı görüş bulunmaktadır: Farz-ı kifâye, Vâcip, Sünnet.

Hanefî mezhebinde Bayram namazının hükmü ile ilgili iki ayrı görüş vardır. Birinci görüşe göre Bayram namazları vâcip ikinci görüşe göre sünnettir. İhtilafın sebebi şu hadistir: “İki bayram aynı güne denk gelirse birincisi sünnettir”²¹³. Hadisi şerifte kastedilen iki bayramdan biri Ramazan veya Kurban Bayramı, diğeri de “Cuma günü”, Cuma namazıdır. Buna göre Bayram namazı sünnettir, lakin Cuma namazı gibi İslâm dinin çok önemli şiarlarından biridir. Bu sebeple kılınması hidayet, terk edilmesi dalalet sayılır.²¹⁴

İmam Muhammed terâvih namazı ve güneş tutulması namazı dışındaki nâfile namazların cemaatle kılınmasının mekruh olduğunu söylemiştir.²¹⁵ Bayram namazını cemaatle kılmak gerektiğine göre hükmü vâcip olmalıdır. Ebû Hanîfe’ye göre Cuma namazı farz olan kişilere Bayram namazı vâciptir.²¹⁶ Dolayısıyla Cuma namazında olduğu gibi sadece şehirde yaşayanlar Bayram namazını kılmakla mükelleftir.²¹⁷ Seferî, çocuk, kadın, hasta ve kölelere Bayram namazı vâcip değildir.²¹⁸

Şâfiî mezhebinin kabul edilen görüşüne göre bayram namazları sünnet-i müekkededir. Bir kısım Şâfiî ulemâya göre farz-ı kifayedir. Farz-ı ayn olmadığı hususunda ise ulemâ ittifak etmiştir.

Sünnet olduğunu söyleyenlerin delili şudur: Hz. Peygamber (s.a.v) namaz hakkında soru soran birine “Allah kullarına beş vakit namazı farz kıldı” dedi. Bu sefer aynı kişi “bunun dışında üzerimi farz olan namaz var mı?” diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v) “Hayır, ancak istersen nâfile namaz kılabilirsin” cevabını verdi.²¹⁹ Hadis-i şerife göre beş vakit namaz dışında farz olan başka bir namaz bulunmadığından Bayram namazları nâfile namazlardan sayılmaktadır. Lakin İmam

²¹² Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 462; Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 50; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 396.

²¹³ Şeybânî, **el-Câmiu’s-Sağîr**, Karaçi, İdaretü'l-Kur’ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1411/1990, s. 113.

²¹⁴ Serahsî, **a.g.e.**, C: II, s. 37.

²¹⁵ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 363.

²¹⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: II, s. 37; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 236.

²¹⁷ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 318; Serahsî, **a.g.e.**, C: II, s. 37; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 236.

²¹⁸ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 237.

²¹⁹ Buhârî, “İman”, 25; Müslim, “İman”, 166.

Şâfiî'ye göre “Cuma namazı farz olan kişiye Bayram namazı da farzdır”.²²⁰ Bazı Şâfiî ulemâsı İmam Şâfiî'nin bu sözünün zahiren alınmaması ve yorumlanması gerektiğini ileri sürerek tevil etmişlerdir. Zira buna göre Cuma namazı farz olan kişiye Bayram namazı da farz olmaktadır. Bu da Bayram namazının farz olmadığına dair müslümanların icmâsına ters bir görüştür. Şu halde İmam Şâfiî'nin sözü “Bayram, Cuma farz olan kişi hakkında sünnet-i müekkededir” şeklinde yorumlanmalıdır.²²¹

Farz-ı kifâye diyenler de vardır. Zaten peşpeşe tekbirler okunması açısından da cenaze namazına benzemektedir.²²² Ancak Şafîî mezhebi bu görüşü tercih etmemiştir. Çünkü Bayram namazlarına farz-ı kifâye denilirse bu namazları terk eden belde halkına karşı devletin harp ilan edip namazı onlara kıldırması gerekir. Ama sünnet denilirse kimse ile harp etmek gerekmeyeceğinden âlimlerin çoğu tarafından “sünnettir” görüşü kabul edilmiştir.²²³

Bayram namazlarının cemaatle kılınması efdal olmakla birlikte hacda sıkıntıya sebep olacağından münferit kılınması sünnettir.²²⁴

Hanbelî mezhebine göre Bayram namazları farz-ı kifayedir. Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hulefa-i Raşidin Bayram namazını kılarlardı. Buna göre bir belde halkı kırk kişiye ulaşmasına rağmen özürsüz olarak Bayram namazını kılmazlarsa devlet onlara savaş ilan eder. Bayram namazı ezan gibi İslâm'ın sembollerindendir (şiarı).²²⁵ Bayram namazını kaçırانların farz-ı kifâye olduğundan kaza etmeleri gerekmez.²²⁶

Mâlikî mezhebine göre Bayram namazının hükmü sünnet-i ayndır, sünnet-i kifaye ve farz-ı ayn diyenler de olmuştur. Cuma namazıyla mükellef olan her erkek

²²⁰ Buhârî, “İman”, 34; Müslim, “İman”, 100; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 462; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s.386-387; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: V, s. 5-6.

²²¹ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: V, s. 6.

²²² Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 462.

²²³ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: V, s. 5-6.

²²⁴ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 462.

²²⁵ Buhâtî, **a.g.e.**, C: II, s. 50; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: III, s. 253-254.

²²⁶ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: I, s. 284.

için böyledir. Hacılar Bayram namazıyla mükellef değildir. Çünkü onların o vakitte “Meşâir-i Haram” da bulunmaları bayram namazı yerine geçer.²²⁷

2.2.6.1. Kadınların Bayram Namazı Kılmaları

Hanımların Bayram namazına gelmelerine önceleri ruhsat verilmiştir. Hanımlar gelip gelmeme hususunda muhayyerdi. Lakin Ebû Yusuf ve İmam Muhammed yaşadığı çağda fitneye sebep olacakları gerekçesiyle bunun mekruh olduğunu söylemiştir. Sadece yaşlı kadınların Bayram namazına katılmalarını uygun görmüştür.²²⁸ Ebû Hanîfe’ye göre ise hanımların Bayram namazına gitmeleri caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), Müslümanları güçlü gösterme niyetiyle kalabalık bir ortam oluşturmak istemiştir bu nedenle hanımları da namaza çağırmıştır. Bayram günü onlar için erkeklerden ayrı belli bir yer tahsis edildiğinde fitne ihtimali ortadan kalkar.²²⁹ Delili Ümmü Atiyye’den nakledilen şu rivayettir:

Ümmü Atiyye (radiyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullâh (s.a.v) bize, bayram namazlarına genç kızları, çadırda kalan genç bâkireleri ve hayızlı kadınları da çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları müslümanların kalabalığını görmeleri, dualarında hazır bulunmaları içindi, bunlar namazgâhların dışında kalacaklardı."*²³⁰

Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre seferî, köle, kadın ve yalnız olanların mükellef olmamakla beraber bayram namazını kılmaları caizdir.²³¹ Çünkü Bayram namazı da nâfile namazlardandır ve Kûsûf namazlarını kılabildikleri gibi bu namazı da kılabilirler.²³² Hanbelî mezhebine göre, seferî, köle, kadın ve yalnız kişilerin Bayram namazı vakti geçtikten sonra kılmaları müstehaptır.²³³ Seferî kılamaz diyenler Hz. Peygamber (s.a.v) seferî olarak Kurban bayramı günü Mina’da bulunurken Bayram namazını kılmadığını delil olarak getirmiştir. Çünkü namazın

²²⁷ Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 396.

²²⁸ Şeybânî, **a.g.e.**, C: I, s. 323; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 237-238.

²²⁹ Serahsî, **a.g.e.**, C: II, s. 41; Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 238-239.

²³⁰ Buhârî, “İydeyn”, 15, 20, “Hayz”, 23, “Salât”, 2, “Hac”, 81; Müslim, “İydeyn”, 10; Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ, **Sünenü’t-Tirmizî**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğr., 5 c., 2. bs., Mısır, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975, “Salât”, 271.

²³¹ Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 396; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 462; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 395-396.

²³² Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 462; Şirâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 395-396.

²³³ Buhâtî, **a.g.e.**, C: II, s. 52.

kılınması için yeterli bir topluluk ve hutbe yapılması gerekir. Lakin seferî Cuma namazında olduğu gibi bunu yapamaz.²³⁴

Kâdî İyâz, Cuma namazlarından farklı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) kadınlara Bayram namazına –namaz kılamayacak durumda olsalar dahi- gelmelerini emrettiğini söyler ve delil olarak yukarıda zikredilen Ümmü Atiye rivayetini nakleder.²³⁵

2.3. SEFERDE ORUÇ

Ramazan orucunun farzıyeti Bakara Sûresi'nin 185. ayetinde ifade edilmiştir. Bu ayette kadın-erkek ayırt edilmeden tüm Müslümanların oruç tutması istenmiştir.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’ân’ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıtı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah’ın ululuğunu dile getirmez ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).”²³⁶

Ayetin “Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin” kısmında Allah Teâlâ, seferî olan veya olmayan herkese oruç tutma emri vermiştir. Ayetin devamındaki “hasta veya yolcu olan...” kısmında ise zikredilen bu kişilerin Ramazan orucunu tutmalarının caiz olmadığı ve tutmamaları gerektiği anlatılmamıştır. Aksine ayette anlatılan şudur; hasta ve yolculara Ramazan orucu farzdır ve azîmet olan budur. Lakin özürleri sebebiyle onlara ruhsat verilmiştir, dilerlerse oruç tutmamaları caizdir.²³⁷ Dört mezhep ulemâsına göre seferînin Ramazanda oruç tutmaması ve

²³⁴ Şîrâzî, a.g.e., C: I, s. 395; Nevevî, el-Mecmû', C: V, s. 31.

²³⁵ İbn Rüşd, a.g.e., C: I, s. 509.

²³⁶ Bakara 2/185.

²³⁷ Serahsî, a.g.e., C: III, s. 91; Kâsânî, a.g.e., C: II, s. 583; İbn Rüşd, a.g.e., C:II, s. 165-166.

tutamadığı günleri başka günlerde tutması caiz görülmüştür. Bununla birlikte dilerse oruç tutabilir.²³⁸

Hadisi şeriflerde seferinin seferde Ramazan orucunu tutup tutmamakta muhayyer olduğu belirtilmektedir. Ayşe'den (r.a) rivayet edilen bir hadiste belirtildiğine göre, Hamza b. Amr el-Eslemî Hz. Peygamber'e (s.a.v); *"Ya Resûlullâh! Ben Ramazan'da yolculuk yapıyorum, oruç tutabilir miyim"* diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v);

صُمْ إِنْ شِئْتَ "İstersen tut" cevabını verdi.²³⁹ Bir başka rivayette "Resûlullâh'a (s.a.v), *'Oruca karşı kendimde kuvvet buluyorum. Oruç tutmazsam benim için günah olmaz mı?'* diye sormuştur. Resulullah (s.a.v), *'Bu, Allah tarafından verilen bir izin ve ruhsattır. Kim onu tutmak isterse iyi etmiş olur ve kim oruç tutmak isterse günah işlemiş olmaz'* buyurmuştur."²⁴⁰

Enes b. Mâlik şöyle anlatır: *"Biz Ramazan ayında Peygamber (s.a.v) ile birlikte yolculuğa çıktık. Bizden kimimiz oruçlu idi, kimimiz değildi ve bu yüzden kimse kimseyi kınamıyordu."*²⁴¹

Ramazan'da yolculuğa çıkılmasının caiz olup olmadığı ile ilgili olarak Ebû Hureyre (r.a.)'den şöyle rivayet edilmektedir:

*"Hz. Peygamber (s.a.v) Ramazan'ın ikinci gecesinde Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Yolculuk sırasında oruçlu idi. Kudeyd denilen yere vardıklarında insanlar kendisine (oruçlu iken yolculuğun zorluğundan) şikâyet ettiler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v) orucunu bozdu ve Mekke'ye girinceye kadar bir daha oruç tutmadı."*²⁴²

Bu hadis-i şeriflere göre Hz. Peygamber (s.a.v) Ramazan'da yolculuğa çıkardı, seferî iken kimi zaman oruç tutar kimi zaman tutmazdı. Bunların hepsi bir

²³⁸ Serahsî, **a.g.e.**, C: III, s. 91; Kâsânî, **a.g.e.**, C: II, s. 583; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 165; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 515; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 640; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VI, s. 266; Buhârî, **a.g.e.**, C: I, 311; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: IV, s. 345.

²³⁹ Buhârî, "Savm", 33; Müslim, "Sıyâm", 104; Ebû Davûd, "Sıyâm", 42; Tirmizi, "Savm", 19; Nesâî, "Sıyâm", 74.

²⁴⁰ Müslim, "Sıyâm", 103; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 167.

²⁴¹ Buhârî, "Savm", 36; Müslim, "Sıyâm", 96; Tirmizi, "Savm" 19; Nesâî, "Sıyâm", 59.

²⁴² Buhârî, "Savm", 34; Müslim, "Sıyâm", 15; Ebû Davûd, "Sıyâm", 42; Tirmizi, "Savm", 18; Nesâî, "Sıyâm", 54.

genişliktir.²⁴³ Bununla birlikte seferînin seferde oruç tutması tutmamasından daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.v), seferîler için “*Oruç tutmamasına ruhsat verilmiştir, ama oruç tutarsa daha faziletlidir.*”²⁴⁴ buyurmuştur.²⁴⁵ Ayrıca yukarıda zikdedilen Ebû Hureyre hadisinde anlatıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v), oruçlu halde yolculuğa çıkmış lakin insanlar oruç tutmakta zorlandıkları ve şikâyet ettikleri için orucunu bozmuştur. Dolayısıyla seferînin oruç tutması azîmet olduğundan daha faziletlidir. Zira azîmeti tercih etmek ruhsatı tercih etmekten evladır. Çünkü ruhsat, kişiden meşakkati gidermek içindir.²⁴⁶ Belki de oruç açması kişiye oruç tutmasından daha fazla sıkıntı oluşturacaktır. Çünkü kişi Ramazan’da tutmadığı orucu Ramazan dışında tek başına kaza edecek lakin seferde topluluk ile orucunu tutacaktır. Orucu cemaatle tutması tek başına tutmasından daha kolaydır.²⁴⁷

Diğer bir rivayet ise şöyledir: Hz. Câbir (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) bir seferdeydi. Ağacın altında bir adam gördü, yüzüne su serpiyorlardı. “Nesi var?” diye sordu. “Oruçlu biri!” dediler. Resûlullah (s.a.v): “Seferde oruç birr (Allah’ı memnun edecek dindarlık) değildir!”²⁴⁸ Hz. Peygamber (s.a.v) diğer bir rivayetinde oruç tutanların olduğunu haber alınca onların asi olduğunu söylemiştir.²⁴⁹

Şâfiîlere göre seferînin orucu terk etmesi mübah olmakla beraber zararı dokunuyorsa tutmaması efdal olandır. Tutmadığı oruçların kazası ise hemen yapılmalıdır, fidyeye gerek yoktur.²⁵⁰ İmam Mâlik’e göre kişi gelecek Ramazan ayına kadar oruçlarını kaza etmelidir. Eğer mazeretsiz olarak bunu erteler ve Ramazan ayına ulaşırsa Ramazan ayından sonra oruçlarını hem kaza etmesi hem de kefareti vermesi gerekir. Çünkü bu kişi, Ramazan orucunu kasten bozan kişiye benzemektedir. İkisi de oruç ibadetine gereken hürmeti göstermemiştir.²⁵¹

Şâfiî mezhebinde sahih görüşe göre mukîm iken oruçlu olan kişi yolculuğa çıktıktan bir süre sonra iftar edemez. Oruç ibadetini hazar da ve seferde olmak üzere

²⁴³ Serahsî, **a.g.e.**, C: III, s. 91.

²⁴⁴ Beyhakî, **a.g.e.**, C: IV, s. 245.

²⁴⁵ Serahsî, **a.g.e.**, C: III, s. 91; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 590; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: VI, s. 265.

²⁴⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: III, s. 91; Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 515; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 167.

²⁴⁷ Serahsî, **a.g.e.**, C: III, s. 92.

²⁴⁸ Buhârî, “Savm”, 36; Müslim, “Sıyam”, 92; Ebû Dâvûd, “Savm”, 43; Nesâî, “Savm”, 48; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 590; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: VI, s. 265.

²⁴⁹ Müslim, “Sıyam”, 90; Tirmizî, “Savm”, 18; Nesâî, “Savm”, 49.

²⁵⁰ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 640; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: VI, s. 266.

²⁵¹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 174.

birleştirmiştir ve hazar galip olandır.²⁵² Çünkü aslolan hazardır. Mukîm olan biri oruca niyet eder ve gece yolculuğa çıkarsa fecerden önce kasr mesafesini aşacak kadar yolculuk ederse iftar edebilir. Seferî ve oruçlu olan kişi yoldayken orucunu bozmaya karar verirse orucunu bozması caizdir. Lakin seferî bir yerde ikâmet ederse sahih görüşe göre iftar edemez çünkü mübahlık durumu sona ermiştir.²⁵³

Sefere çıkacak kişi oruca niyet etse yolculuğa çıktıktan bir süre sonra iftar etmesi caizdir.²⁵⁴ Seferî Ramazan orucu tutmayıp da kaza, nezir veya nâfile gibi Ramazan orucu dışında başka bir oruca niyet etse sahih olmaz. Çünkü seferde oruç tutmama ruhsatı ona ramazan orucunun vereceği meşakkati hafifletmek amacıyla verilmiştir. Oruç meşakkat vermiyorsa Ramazan orucunu tutmalıdır.²⁵⁵

2.4. MEST ÜZERİNE MESH ETMEK

Dört mezhep ulemâsına göre bir kişinin mest üzerine mesh ederek abdest alması caizdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) mest üzerine mesh aldığına dair uygulamaları ve kavli hadisleri bulunmaktadır. Cumhura göre mukîm için bir gün bir gece olan mesh süresi seferî için üç gün üç gecedir.²⁵⁶ Mâlikîlere göre seferî için bu süre sınırsızdır.

Mezheplerin konu ile ilgili delilleri şöyledir:

Mugire b. Şu'be'den rivayet edildiğine göre;

"Resûlullâh (s.a.v) bir yolculuk sırasında abdest aldı. Ona suyu ben döküyordum. Üzerinde yenleri dar bir Şam cübbesi vardı. Ellerini cübbenin alt tarafından çıkarttı ve mestleri üzerine meshetti. Ayaklarını yıkamayacağını unuttun dedim." Şöyle buyurdu; *"Hayır, aksine sen unuttun. Rabbim bana böyle emretti."*²⁵⁷

Hz. Peygamber (s.a.v), *"Mukîm bir kimse bir gün bir gece, yolcu üç gün üç gece mesheder."* buyurmuştur.²⁵⁸

²⁵² Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 640; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 591; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VI, s. 266.

²⁵³ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 640; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VI, s. 266.

²⁵⁴ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: IV, s. 347.

²⁵⁵ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: IV, s. 349.

²⁵⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 97; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 108-109; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 87; Nevevî, **el-Mecmû'**, C: I, s.500,502; Buhûfî, **a.g.e.**, C: I, s. 110-111; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: I, s. 359, 366.

²⁵⁷ Ebû Davud, "Taharet", 59; Nesâî, "Taharet", 97.

²⁵⁸ Tirmizi, "Taharet", 71; Nesâî, "Taharet", 99; Beyhakî, **a.g.e.**, C: I, 272.

Mest üzerine mesh edilmesi meşakkati gidermek için tanınmış ruhsatlardandır. Mukîm olan kişinin sabah evden çıkıp akşam eve dönene kadar ayakkabısını çıkarması ona zorluk olabileceğinden bir gün bir gece mesh etmesi caiz görülmüştür. Seferînin ise her bir merhalede ayakkabılarını çıkarması sıkıntıya yol açabileceğinden üç gün üç gece mesh etmesi caiz görülmüştür. Süre olarak yolcuğun asgarî müddeti ile sınırlandırılmıştır. Zira yolculuğun uzunluğu noktasında sınır yoktur.²⁵⁹

Mest giyecek kişi abdestini tamamladıktan sonra mestlerini giymelidir.²⁶⁰ Abdest bozuluncaya kadar mesh süresi başlamaz. Mesh süresi, kişi ayaklarını yıkayarak aldığı abdestinin bozulmasından itibaren başlar. Çünkü mesh ancak abdest bozulunca gereklidir.²⁶¹ Tekrar abdest alırken artık ayaklarını yıkaması gerekmez. Çünkü ayaklar mest ile örtülü olduğundan dolayı hades ayaklarına sirayet etmez ve abdest alırken mest üzerine mesh etmek ile yetinir. Kısaca mesh süresi mesti giydiği andan itibaren değil abdestini bozduğu andan itibaren başlar. Dolayısıyla kişi mestlerini giydikten sonra gün boyunca abdesti bozulmazsa mesh süresi başlamaz ve mestini çıkarması gerekmez.²⁶²

Hanefî mezhebine göre mesh süresi dolduğunda kişi abdestini başka şekilde bozmuş olsa da abdesti bozulmuş sayılır. Bu sebepten dolayı abdest alırken mestlerini çıkarıp ayaklarını yıkamalıdır. Eğer mukîm olan bir kişi mestlerini giyer abdestini henüz bozmuşken yolculuğa çıkarsa üç gün üç gece mestleri üzerine mesh edebilir. Çünkü mesh süresi abdestini bozması ile başlar ve abdestini seferî iken bozmuştur.²⁶³ Lakin Şâfiî mezhebine göre hazarda mukîm olarak mest üzerine mesheden kişi ardından sefere çıkarsa; hazar itibar alınır ve sadece bir gün bir gece mesh edebilir, üç günlük süre ondan sonra başlar. Seferdeyken abdesti bozulan kişi mesh alsa sonra mukîm olsa müddeti mukîm gibi tamamlar. Seferde mi yoksa

²⁵⁹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 98.

²⁶⁰ Buhûtî, **a.g.e.**, C: I, s. 113; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: I, s. 361.

²⁶¹ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 99; Şirbinî, **a.g.e.**, C: I, s. 111; Şirâzi, **a.g.e.**, C: I, s. 88, 92.

²⁶² Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 99.

²⁶³ Serahsî, **a.g.e.**, C: I, s. 103.

hazarda mı mesh ettiği hususunda şüphede kalsa hazarda mesh almış kabul edilir. Çünkü mesh bir ruhsattır aslolan ayakları yıkamaktır.²⁶⁴

Şâfiî ve Mâlikî mezhebine göre meshi terkedip her abdest aldıkça ayağı yıkamak efdaldır.²⁶⁵

Şâfiî mezhebine göre masiyet niyetiyle yola çıkan kişi en fazla bir gün bir gece meshedebilir. Bu süre mukîme tanınan mesh süresidir. Çünkü onlara göre masiyet niyetiyle yola çıkanlar seferîlik ruhsatlarından faydalanamazlar.²⁶⁶

İmam Mâlik'e göre mest üzerine mesh etmenin süresi yoktur. Kişi mestlerini çıkarmadığı ve gusûl gerektirecek bir durum da olmadığı sürece istediği kadar ayaklarını mesh edebilir.²⁶⁷ Mâlikîlerin konu ile ilgili delili: Übey b. Ümâre rivayetidir. Bu zat Resûlullâh'a (s.a.v); "Ya Resûlullâh, ben mest üzerine meshedeyim mi?" diye sormuş. Efendimiz, "Evet" demiştir. Übey: "Bir gün mü?". Efendimiz: "Evet". Übey: "İki gün de mi?". Efendimiz: "İki gün de". Übey: "Üç gün de mi?". Efendimiz: "Üç gün de" buyurmuş ve yedi güne varıncaya kadar Efendimiz: "Evet" demiş ve sonra: "İstedığın kadar meshet" demiştir.²⁶⁸ Meshin abdestli iken giyilmesinde icmâ var.²⁶⁹

²⁶⁴ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 89.

²⁶⁵ Desûkî, **a.g.e.**, C: I, s. 141.

²⁶⁶ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: I, s. 88.

²⁶⁷ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 65.

²⁶⁸ Ebû Davud, "Taharet", 1/60; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 66.

²⁶⁹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: I, s. 67.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KADININ MAHREMSİZ YOLCULUĞU

Bilindiği gibi Allah (c.c) insanın mal, can ve ırzını korumak için dünyevî ve uhrevî çeşitli tedbirler indirmiş, emirler, yasaklar ve cezalar koymuştur. Bir taraftan, başkasının malına, ırz, iffet ve namusuna el ve dil uzatmayı, canına kastetmeyi haram kılarken diğer taraftan bu haram sınırlarını aşanlara şeriatlarında cezalar koymuştur. Bu üç şey biz insanların en çok üzerine titrediği, icabında uğruna can feda ettiğimiz değerlerimizdendir. Hayatımızın her safhasında bunları koruyup-kollamak için her türlü tedbiri almaya çalışırız. Nitekim bir yolculuğa çıkacağımız zaman ilk gözden geçirdiğimiz şey yol güvenliğidir. Bu, kadın-erkek hepimiz için aynı olmakla beraber özellikle kadınlar için daha büyük önem arz eder. İnsanın taşıdığı bu endişeyi dikkate alan dinimiz, özellikle kadınlar için erkeklerden farklı olarak ilave tedbirler koymuştur. Bu tedbirlerden biri de kadınların mahremsiz “sefer”e çıkmamalarıdır.

Sözlükte “mesafe katetmek” anlamına gelen sefer kavramının dinimizde bazı hükümlerin değişmesine sebep olması açısından daha detaylı tarifleri yapılmıştır. Bundan dolayı her “sefer” için yolculuk diyebiliriz ama her yolculuğu “sefer” olarak isimlendiremeyiz.

Sefer; huzur ortamı, şartları ve sosyal durumu bilinen bir ortamdaki çıkıp tamamen veya kısmen bilinmeyen bir ortama doğru intikal etmek olduğundan, her yolcu duruma göre bazı tedbirler almak ve hazırlıklar yapmak ihtiyacı duyar. Bu tedbirlerden biri de mümkün oldukça yola yalnız başına çıkmamaktır. Hastalık veya kaza olduğunda, mala veya cana karşı bir tehlike yüz gösterdiğinde yardım edecek bir yol arkadaşı bulmaktır. Onun için kabileler ve gruplar halinde yolculuk yapmak, kadim bir gelenek olarak bilinegelmiştir. İster kadın ister erkek olsun her yolcu için bu durum bir zaruret, bir ihtiyaçtır. Onun için “önce refik sonra tarik” denilmiştir. Akl-ı selim de bunu söyler. Bunun için dînî bir emre veya delile ihtiyaç yoktur.

Hal böyle iken, aklen ve örfen ihtiyaç duyulan bu tedbirlere ilave olarak, özellikle kadınların seferi ile ilgili hadis-i şeriflerde bir sınırlama getirilince mesele

genel bir konu olmaktan çıkmış, dînî bir mahiyet kazanmış, haram-helal dairesi içinde ele alınması gerekli hale gelmiş ve öyle de yapılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîmde kadının mahremsiz yolculuk yapmasının hükmüne dair ne doğrudan ne de dolaylı olarak bir delalet bulunmaktadır. Ancak birçok hadis-i şerifte bu konuya doğrudan, bazı rivayetlerde de işaret yollu temas edilmiştir. Tabiatıyla rivayetlerdeki bu farklılık fakihlerin görüşlerine de yansımış, bazıları mutlak olarak yapabilir derken bazıları da müddet ve mesafe gibi şartlar dâhilinde caiz olur, yoksa haramdır demişlerdir. Bunlar da kendi aralarında bu müddet ve mesafenin ne olduğu etrafında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu rivayetler özellikle kadının mahremsiz hac yapması bağlamında delil alınmış, mahremde aranan şartlar sayılmış, hatta mahremsiz bir kadının, mahremi olan bir kadının yanında hacca gidip-gidemeyeceği tartışılmıştır.

Tezin bu bölümünde önce Câhiliye Dönemi’nde ulaşımın keyfiyeti hakkında kısa bir malumat verilmiştir. Böylelikle dönemin seyahat şartları anlaşılmaya çalışılmıştır. Ardından kadının mahremsiz yolculuğuna esas teşkil eden rivayetleri zikredilip bir değerlendirme yapılmış ve bunun hac meselesine yansımaları ortaya konmuştur.

Câhiliye Dönemi’nde Arabistan’da ferdî ulaşımın nasıl gerçekleştiği ile ilgili mevcut kaynaklarda yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Bu yüzden çöl şartlarında yapılan yolculukların güvenilir olup olmadığını dönemin ticaret kervanları hakkında bir araştırma yaparak öğrenmeye çalıştık. Bu noktada temel olarak Cevâd Ali’nin (v. 1987) *El-Mufassal fi Tarihi’l-Arab Kable’l-İslam* adlı eserinin “Mekke’de Ticaret ve Kafieler” başlıklı bölümleri altındaki bilgilerden faydalandık.²⁷⁰

Câhiliye Dönemi Arap Yarımadası’nda ulaşım çoğunlukla develerle sağlanıyordu. Çünkü kurak ve su bulmanın zor olduğu çöl ortamında uzun yolculuklara katlanabilecek yegâne hayvan deveydi. Bu zamanlarda tacirlerin mallarını koruması kolay değildi. Bu yüzden kervanlar ile sağlanan ticarî seferlerde yerine göre sadece deve, at, eşek, katır veya bunların karışımı olabilirdi. Develer

²⁷⁰ Bkz. Cevad Ali, *El-Mufassal fi Tarihi’l-Arab Kable’l-İslam*, 10 c., 2. bs., Bağdat, 1413/1993, C. VII, s. 285-330.

daha çok düz yerlerde ve çöllerde katır, eşek ve nadiren atlar ise dağlık arazilerde yük taşırdı.²⁷¹

“Kervancılığın geliştiği dönemlerde 1.000 develi kervanlar orta ve bunun altındakiler küçük, üstündekiler büyük kabul edilirdi. Hac kervanlarının ticaret kervanlarıyla birlikte yolculuk yaptığı da olurdu. Hac kervanlarında insan ve hayvan sayısı 6000'den 60-70.000'e kadar ulaşabilirdi.”²⁷²

Muhammed Hamîdullah (v. 2002), *İslâm Peygamberi* adlı eserinde İslâm öncesi Arabistanı'da tam bir anarşinin hüküm sürdüğünü söyleyerek Câhiliye Dönemi'ndeki siyasi ortamı şu şekilde özetlemiştir:

“İranlıların Habeşlileri sökü� çıkardıkları Yemen bölgesi birçok kabile ve devlet halinde parçalanmış durumdaydı. Her bir kabile mutlak anlamda bağımsız olduğunu ileri sürerek, tek başında savaş ilân edebiliyor, barış anlaşması yapabiliyor, yabancıların kendi topraklarından geçişini keyfine ve kendi koşulları doğrultusunda kısıtlayabiliyor ve hiçbir yabancı hukukî merci, ülke içindeki veya uluslar arası sorunlar konusunda bir yaptırım uygulayamıyordu.”²⁷³

Haremin sakini ve hizmetkârı olarak saygı gören Hâşimoğulları, Bizans İmparatorluğu ile anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmaya göre Kureyşliler emniyet içinde seyahat yapabiliyordu. Ayrıca geçiş yolu üzerinde ikamet eden bazı kabilelerle de anlaşmalar yapıldığından Mekke'ye mensup kervanlar, bu araziler üzerinde emniyet içindeydiler.²⁷⁴

Kureyş tacirleri ticaret yapmak için kışın Yemen ve Habeşistan, yazın ise Filistin, Şam (Suriye), Mısır ve Irak bölgelerini tercih ederlerdi. Fırat' tan Yemen'e kadar Arap kabileleri kervanlarla birbirlerine bağlıydılar.²⁷⁵ Câhiliye Arapları, “el-Eşhürü'l-Hurum” diye bilinen haram ayları mukaddes bir devre sayıyor ve bu

²⁷¹ Nebi Bozkurt, Ahmet Turan Yüksel, “Kervan”, *DİA*, 2002, C: XXV, s. 298.

²⁷² Bozkurt, Yüksel, “Kervan”, *DİA*, C: XXV, s. 299; Cevad Alî, *a.g.e.*, C. VII, s. 285-330.

²⁷³ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan, 5 bs., İstanbul, Beyan Yayınları, 2009, s. 784.

²⁷⁴ Hamîdullah, *a.g.e.*, s. 787.

²⁷⁵ Bozkurt, Yüksel, “Kervan”, *DİA*, C: XXV, s. 298.

aylarda rahat bir şekilde ulaşım yapıyordu.²⁷⁶ Lakin diğer aylarda emniyetin sağlanabilmesi için bazı önlemlerin alınmasına ihtiyaç vardı.

Kervanların, güzergahları üzerindeki çevre kabileler ile anlaşmaları bulunmuyorsa başlarına bir tehlikenin gelmesi muhtemeldi. Bundan dolayı hırsızlara ve eşkıya baskınlarına karşı yanlarında “Muhafız kıtaları” denilen silahlı askerler bulundurulardı. Özellikle gece yolculuklarında gözcülerin daha dikkatli olmaları ve birbirlerinden haberdar olmaları gerektiğinden belli aralıklarla davul çalarlardı. Gündüz yolculuklarında ise tehlike anında bayrak sallayarak kervanı korumaları için muhafız kıtaları uyaran bayraktarlar yer alırdı.²⁷⁷

Kervanlar emniyetinin sağlanması için ya güçlü bir devletin himayesi altına girer ya da güzergâh üzerindeki kabilelerden yardım alırdı. Anlaşma sağlanan kabileler kervanların geliş gidişlerinde konak verdikleri sırada kervanları misafir ederler ve onlara su, odun, ot ve diğer ihtiyaç duyulan şeyleri satarak kâr elde ederlerdi. Kervanlar bazen değişik yolları tercih edebilecekleri için onları hiç rahatsız etmemek bu kabilelerin menfaatineydi. Aksi halde kervanlar diğer bir transit yolu takip edebilirlerdi.²⁷⁸

Kervan yolculukları ile ilgili aktardığımız bilgilerden güzergah üzerindeki civar kabileler ile anlaşma yapıldığı takdirde can ve mal güvenliğinin sağlanabildiği sonucu çıkmaktadır. Bu da bizi kadınların gitmek istedikleri beldelere kervanlar aracılığıyla can ve mal emniyeti altında gitmesinin mümkün olabileceği fikrine ulaştırmıştır. Özellikle ulaşımın rahat olduğu haram aylarda kervandaki insan sayısının hac yapmak niyetiyle katılanlarla birlikte binlere ulaştığını göz önünde bulundurursak kadının başına gelmesi muhtemel tehlikelerin daha da azalacağını söyleyebiliriz.

²⁷⁶ Ahmet Erol, “Klasik İslâm Döneminde Ulaşım”, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006, s. 20.

²⁷⁷ Cevad Ali, **a.g.e.**, C: VII, s. 285-330.

²⁷⁸ Hamîdullah, **a.g.e.**, s. 787; Cevad Ali, **a.g.e.**, C: VII, s. 285-330.

3.1. KADININ MAHREMSİZ YOLCULUĞUNA DAİR RİVAYETLER VE FIKHÎ SONUÇLARI

3.1.1. Rivayetler ve Değerlendirmesi

Âlimler kadının mahremsiz yolculuk yapmasının caiz olup olmaması ile ilgili bir hükme varırken Hz. Peygamber'in (s.a.v) bunu nehyeden hadisleri ile beraber cevazına işaret eden Adıyy b. Hâtem rivayetinden faydalanmıştır. Bu rivayetlerin pek çoğu Buhârî (v. 256/1870) ve Müslim'de (v. 261/875) yer almaktadır. Konu ile ilgili hadisleri incelediğimizde zaman/mesafe noktasında farklı olduğunu görürüz. Kadının mahremsiz yolculuğunu nehyeden bu rivayetleri üç gün, iki gün, bir günle, bir berîdle sınırlayan ve süresiz yasaklayan hadisler olmak üzere beş grupta sıralamamız mümkündür:

1. Üç günle sınırlayan rivayetler:

لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

Ubeydullah, Nâfi ve İbn Ömer tarikı ile gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Kadın mahremi olmadan üç günlük yolculuğa çıkamaz.*”²⁷⁹

Aynı tarîk ile gelen diğer bir rivayette “أَيَّامٍ” lafzı bulunmamaktadır.²⁸⁰ Dahhâk'ın Nafi'den rivayeti ise “لَيَالٍ” lafzıyla aktarılmıştır.²⁸¹

لَا يَجِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ سَفَرًا يَكُونُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا أَبُوهَا، أَوْ ابْنُهَا، أَوْ زَوْجُهَا، أَوْ أَخُوهَا، أَوْ ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا

A'meş ve Veki', Ebû Salih ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v), “*Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kadına, beraberinde ya babası, ya oğlu, ya kocası, ya kardeşi veyahut diğer mahrem bir kimse bulunmaksızın üç gün ve daha fazla zaman tutacak bir seferde yolculuk etmesi helal olmaz.*”²⁸² buyurmuştur.

لَا يَجِلُّ لِمَرْأَةٍ أَنْ تُسَافِرَ ثَلَاثًا إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا

²⁷⁹ Buhârî, “Taksîru's-salât”, 5; Müslim, “Hac”, 74.

²⁸⁰ Buhârî, “Taksîru's-salât”, 5; Müslim, “Hac”, 74; لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلَاثًا إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

²⁸¹ Müslim, “Hac”, 74; لَا يَجِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ سَفَرًا يَكُونُ ثَلَاثَ لَيَالٍ، إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

²⁸² Müslim, “Hac”, 74.

Süheyl b. Ebî Sâlih, o da babasından (Ebû Salih) o da Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v), “Herhangi bir kadına, beraberinde mahremi olmaksızın **üç gece** yolculuk etmesi helal olmaz.”²⁸³ buyurmuştur.

لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

Katâde ve Kuzâa tarikî ile Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v): “Hiçbir kadın bir mahrem ile beraber olmaksızın **üç gecenin** üstündeki mesafeye yolculuk etmesin.”²⁸⁴ buyurmuştur.

Sehm b. Mincâb ve Kuzâa'nın Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v): “Kadın, bir mahremi maiyetinde olmadıkça **üç (gecelik)** mesafeye yolculuk etmesin”²⁸⁵ buyurmuştur.

2. İki günle sınırlayan rivayetler:

لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ يَوْمَيْنِ مِنَ الدَّهْرِ، إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا، أَوْ زَوْجَهَا

Abdumelik İbn Umeyr ve Kuzâa tarikî ile Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v): “Kadın, yanında mahreminden biri yahut zevci bulunmaksızın, **iki günlük** mesafeye yolculuk etmesin.”²⁸⁶ buyurmuştur.

Görüldüğü gibi kadının mahremsiz sefere çıkmasının caiz olmadığı konusunda Ebû Saîd el-Hudrî'den dört ayrı isnad ile dört rivayet bulunmakta ve bunlardan üçü seferi üç günle birisi iki günle sınırlamaktadır. Buhârî ve Müslim kaynaklı bu hadislerin sahihliğinde şüphe yoktur. İki günlük mesafe ile ilgili Müslim'de sadece bir rivayet vardır. Bu da Kuzâa yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî'den gelmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz rivayetle beraber Kuzâa'nın, Ebû Saîd el Hudrî'den iki farklı rivayet aktarmış olduğu görülür.

3. Bir günle sınırlayan rivayetler:

لَا يَحِلُّ لَامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا حُرْمَةٌ

Saîd bin Ebû Saîd el-Makburî babasından o da Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah'a ve âhiret gününe

²⁸³ Müslim, “Hac”, 74.

²⁸⁴ Müslim, “Hac”, 74.

²⁸⁵ Müslim, “Hac”, 74; لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلَاثًا إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

²⁸⁶ Müslim, “Hac”, 74.

iman eden bir kadının **bir gün ve bir gecelik** yolculuğa mahremi olmadan çıkması helal olmaz.”²⁸⁷

4. Bir berîd ile sınırlayan rivayetler:

لَا يَجِلُّ لَامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ بِرَبِّدًا

Saîd bin Ebû Saîd el-Makburî babasından o da Ebu Hüreyre’den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadının, **bir berîdlik** mesafeye yolculuk yapması helal değildir.”²⁸⁸

5. Mutlak olarak (süresiz) nehyeden rivayetler:

لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ ، وَلَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

İbn Abbâs’dan aktarıldığına göre, “Ben Peygamber’den işittim, hutbe yaparken şöyle buyuruyordu: ‘Hiçbir erkek mahremi olmayan bir kadınla sakın yalnız kalmasın! Kadın da kendisi ile beraber bir mahremi bulunmaksızın sakın sefer etmesin!’.”²⁸⁹

Müslim’de süresiz olarak sadece Ebû Ma’bed’in İbn Abbâs’dan gelen “kadın sefere çıkmasın” rivayeti yer almaktadır.

Sahîh-i Buhârî’de kadının mahremsiz yolculuk yapamayacağına dair dört tane rivayet yer almaktadır. Rivayetlerden ikisinde seferîlik üç sayısı ile sınırlandırılırken Ebû Hureyre’den aktarılan rivayette bir gün bir gece ile sınırlandırılmış, İbn Abbâs rivayetinde süre belirtilmemiştir. Sahih-i Müslim’de ise farklı tarîkler dâhil yaklaşık yirmi ayrı rivayet bulunmaktadır.²⁹⁰

Rivayetlerde yolculuk süreleri farklılık göstermektedir. Ulemâya göre bu farklılığın sebebi şudur: Farklı zamanlarda farklı insanlar tarafından Peygamberimize bu soru yöneltilmiş, Hz. Peygamber (s.a.v) de soranların durum ve şartlarına göre farklı cevap vermiş olabilir.²⁹¹

²⁸⁷ Buhârî, “Taksîru’s-salâh”, 5; Müslim, “Hac”, 74. Aynı tarikten Müslim’de küçük lafız farklılıkları ile birlikte 2 rivayet daha yer alır.

²⁸⁸ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 2.

²⁸⁹ Buhârî, “Cezâu’s-sayd”, 26; Müslim, “Hac”, 74.

²⁹⁰ Müslim, “Hac”, 74.

²⁹¹ Osmânî, Şebbir Ahmed, **Fethu’l-mülhim bi-şerhi Sahîhi’l-İmam Müslim**, 12 c., 1. bs., Beyrut, Dâru İhyâit-Türâsîl-'Arabiyyi, 1426/2006, C: VI, s. 486.

Hadislerde geçen “*İman eden âhiret gününe inanan...*” ifadesi ise haramlığı tekîd ve takviye içindir.²⁹²

Beyhakî (v. 458/1066), rivayetlerdeki süre farklılığının sebebini şu şekilde açıklar: Sanki birileri Hz. Peygamber’e (s.a.v) gelerek kadının mahremsiz üç gün, başka biri iki gün, başka biri de bir gün mahremsiz yolculuk edip edemeyeceğini sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v) hepsine hayır cevabı vererek belli bir sınırlama olmaksızın kadının eşi olmadan yolculuğa çıkamayacağını belirtmiştir.²⁹³ Yani hadislerde amaç “sefer” in asgarî miktarını belirlemek değil, ister üç günlük ister iki günlük isterse bir günlük mesafede olsun kadının “sefer” olarak adlandırılan yolculuklara mahremsiz çıkmasını nehyetmektir. Müslim’de geçen İbn Abbâs rivayetinin mutlaklığı da bunu gösterir.²⁹⁴

İbn Hacer el-Askalânî’ye (v. 852/1449) göre tüm bu hadislerdeki ihtilaflar kadının mahremsiz yolculuğunun zamanla ilişkili olarak nehyedildiği hükmünü teyid için getirilmiştir.²⁹⁵ Kadın hac dâhil “sefer” olarak isimlendirilen hiçbir yolculuğa mahremsiz çıkamaz. Hadislerdeki “lâ tusefiru” mutlak bir ifade olmakla beraber zikredilen müddetler mutlaklığı takyid etmiştir.²⁹⁶

İbn Münzir (v. 318/930 [?]), “Hadislerde “gün” denilince gecesiyle beraber, “gece” denilince gündüzüyle beraber bir gün kastedilir” der ve açıklamasına şöyle devam eder: “Burada gidiş ve dönüş müddetine ve ihtiyaçların ancak bu müddet içinde giderilebileceğine işaret edilmiştir.”²⁹⁷

Kadının mahremsiz sefer müddetini sınırlayan bu rivayetlerden üç günle sınırlayan hadislerin mi yoksa diğer hadislerin mi önce söylendiği hüküm açısından önemlidir. Aynî’ye (v. 855/1451) göre “üç gün” olarak belirtilen hadisler önce söylendiyse (mütekaddim ise) sonra söylenenler onları nesh etmiş demektir. Yani

²⁹² Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, **Umdetü'l-Kârf Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Amr, 13 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001, C: VII, s. 130.

²⁹³ Osmânî, **a.g.e.**, C: VI, s. 487-488.

²⁹⁴ Osmânî, **a.g.e.**, C: VI, s. 487.

²⁹⁵ İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Riyad, Dâru Taybe, 1462/2005, C: III, s. 464.

²⁹⁶ İbn Hacer, **Bulûğu'l-Merâm min edilleti'l-ahkâm**, Dımaşk, Mektebetü'l-Dâri'l-Ferfûr 1421/2000, C: II, s. 484.

²⁹⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, C: IV, s. 75.

kadın önceleri üç günlük yola çıkabiliyorken daha sonra bu nehyedilmiş demek olur. Keza “üç gün” olarak belirtilen hadisler sonra söylendiyse (müteahhîr ise) bunlar diğerlerini nesh etmiştir. Buna göre üç günden az olan seferlere kadının mahremsiz çıkması mubahtır demek olur.²⁹⁸ Ancak bu iki durumdan hiç biri kesin bilinemediğinden ve hadislerin sıhhat dereceleri de aynı olduğundan, birini diğerine tercih etmek mümkün olmamaktadır. Böyle durumlarda “imal ihmalden hayırlıdır”²⁹⁹ kaidesi gereği birbirine zıt gibi görünen bu rivayetlerde “tevfik” etme yoluna gidilir. Nitekim Kâmil Miras (v. 1957) öyle yapmıştır. Şöyle demektedir:

“Bir gün bir gece rivayeti, 24 saatlik bir sefer mesafesi olup yavaş yürüyüşle bu mesafe alel'âde üç menzilde kat olunduğu için bir gün bir gece rivayeti ile üç gün rivayeti arasında ma'nâ farkı kalmamış olur... “yevmen” deyince gecesiyle birlikte bir gün, “leyleten” deyince de gündüzü ile birlikte bir gece kasd olunur.”³⁰⁰

Bir değerlendirme yapacak olursak hadisler incelendiğinde şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Rivayetlerde soran kişilerin kim oldukları, soruları ne zaman veya nerede sorduklarına dair bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca “üç gün üç gece, üç gün ve daha fazlası, iki gün, bir gün ve bir gece, bir gün, bir gece” gibi bazı sınırlamalar olmakla beraber İbn Abbâs rivayetindeki gibi süre sınırı konulmayan da bulunmaktadır. Lakin üç günlük süre kaydının konulduğu rivayetler çoğunluk arz etmektedir.

3.1.2. Âlimlerin Görüşleri

Kadının mahremsiz yolculuğu hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Yukarıda geçen rivayetleri esas alan cumhur buna ancak belirli gün ve mesafelerde cevaz verirken bazıları da Adıyy b. Hatem rivayetini esas alarak şartsız cevaz vermektedir.

3.1.2.1. Mahremsiz Yolculuğa Şartlı Cevaz Verenler ve Delilleri

3.1.2.1.1. Üç Günlük Sefere Cevaz Verenler ve Delilleri

²⁹⁸ Aynî, a.g.e., C: VII, s. 128, 264.

²⁹⁹ Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye, md. 60.

³⁰⁰ Miras, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 13 c., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980, C: III, s. 379.

Hanefî ve Hanbelî mezhebi ulemâsı kadının mahremsiz yolculuğunu üç günle sınırlamışlardır. Bu konudaki delilleri üç günle sınırlayan sahih hadislerdir. Çünkü bu rivayetler daha meşhur ve daha yaygın olduğu ve “üç” sayısı “bir”i ve “iki”yi de içinde barındırdığı için daha kesin ve tartışmadan daha uzaktır.

Onlara göre bu rivayetler, mutlak şekilde nehyeden rivayetleri takyid etmiştir. Zira eğer üç gün ile takyid edilmeyecek olsaydı Hz. Peygamber’in (s.a.v) “üç” ifadesinin hiçbir anlamı olmazdı.³⁰¹

Lakin bu noktada İbn Hacer, Hanefileri şöyle eleştirir: Hanefî kavaidine göre “haber-i âm haber-i hâssa takdîm olunur”, “Mutlakın takyide hamli terk edilir”. Burada Hanefiler “üç günlük” rivayeti seçerken bu kaidelerine muhalefet etmiş olmaktadır. Burada ihtilaf mutlak hadislerin takyidindedir. Lakin İbn Abbâs rivayetinde ihtilaf yoktur.³⁰²

Bu görüş sahiplerine göre kadın üç günden az bir mesafede seferî sayılmayacağı için mahremsiz bir yerden başka bir yere gitmesi caizdir.³⁰³ Bununla birlikte Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre kadının mahremsiz bir günlük mesafeye gitmesi mekruhtur. Sahîhayn’de geçen kadının bir günlük mesafe yasağı ile ilgili hadis buna delildir.³⁰⁴ Tehânevî’ye (v. 1974) göre Hz. Peygamber (s.a.v) ilk zamanlarda Müslümanların yeterli güce sahip olmamalarından dolayı kadınları mahremsiz olarak bir berîdlik yolculuk yapmaktan nehyetmiştir. Müslümanların gücü arttıkça bu nehyin sınırını sırasıyla bir gün, iki gün ve üç güne çıkarmıştır. Bu görüş aynı zamanda tearuz eden hadisleri toplaması açısından da en güzeldir.³⁰⁵

Tahâvî’ye (v. 321/933) göre üçten az süre belirtilen hadisler üzerinde ihtilaf vardır. Nehyin üç gün ve üzeri olduğuna dair deliller ise sabittir ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) üç ile sınırlamasının sebebi aşağısının mubah olduğunu bildirmek içindir.³⁰⁶

³⁰¹ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 394; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 31, 33; İbn Hacer, **Bulûğu'l-Merâm**, C: II, s. 485.

³⁰² İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, C: V, s. 165.

³⁰³ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 112; Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 56.

³⁰⁴ İbn Abidîn, **a.g.e.**, C: III, s. 465.

³⁰⁵ Tehânevî, Zafer Ahmed, **İ'lâü's-Sünen**, thk. Muhammed Takî Osmânî, 22 c., Karaiçi, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, 1418 h., C: X, s. 12.

³⁰⁶ Aynî, **a.g.e.**, C: VII, s. 127.

3.1.2.1.2. İki Günlük Sefere Cevaz Verenler ve Delilleri

Hasan-ı Basrî, Zührî, Katâde'ye göre kadın mahremsiz iki günlük yolculuğa çıkamaz, mesafe daha kısa olursa çıkabilir.³⁰⁷ Delilleri “kadın mahremsiz iki günlük yolculuk yapmasın”³⁰⁸ Hadisidir.³⁰⁹

3.1.2.1.3. Bir Günlük Sefere Cevaz Verenler ve Delilleri

Evvâî, Leys, İmam Mâlik, İmam Şâfiî “mesiretu yevm ve leyle” hadisini³¹⁰ delil almışlar ve kadının mahremsiz bir gün/gecelik mesafede bir yolculuğa çıkamayacağını söylemişlerdir.³¹¹ Yerinde geleceği gibi imam Mâlik ve imam Şâfiî farz haccı bundan istisna ederler.

3.1.2.1.4. Bir “Berîd”lik Mesafeye Cevaz Verenler ve Delilleri

Atâ, Saîd İbn Keysân ve Zahiriyye'den bazılarına göre kadının mahremi olmadan bir berîdlik mesafeye yolculuk etmesi caiz değildir.³¹² Delilleri Ebû Hureyre'den nakledilen mezkûr hadistir.³¹³

3.1.2.1.5. Hiç Cevaz Vermeyenler ve Delilleri

İbrahim en-Nehai, Şa'bî, Tâvus, ve Zahiriye mezheplerine göre uzak olsun yakın olsun mutlak surette kadın mahremsiz yolculuk yapamaz. Delilleri İbn Abbâs'dan nakledilen “kadın mahremsiz yolculuk yapamaz”³¹⁴ hadisidir. Bu rivayet mutlakdır, her hangi bir mesafe ile sınırlamadan nehyetmektedir. Ve yine Ebû Hureyre'den nakledilen “kadın mahremi olmadan bir berîdlik mesafeye yolculuk edemez” Hadisini delil almışlardır.³¹⁵ Kâdî İyâz (v. 544/1149), kadının hac, umre ve darul harpten hicreti dışındaki mahremsiz yolculuklarının caiz görülmediğine dair ittifak olduğunu zikretmiştir.³¹⁶ İbn Hacer cumhurun, İbn Abbâs'ın rivayetini delil

³⁰⁷ Aynî, **a.g.e.**, C: VII, s. 264.

³⁰⁸ Müslim, “Hac”, 74.

³⁰⁹ Buhârî, “Fazlû's-salât fi mescidi Mekke ve'l-Medîne”, 6.

³¹⁰ Buhârî, “Taksîru's-salâh”, 5; Müslim, “Hac”, 74.

³¹¹ Aynî, **a.g.e.**, C: VII, s. 264.

³¹² Miras, **a.g.e.**, C: III, s. 380. Aynî, **a.g.e.**, C: VII, s. 264.

³¹³ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 2.

³¹⁴ Buhârî, “Cezâu's-sayd”, 26; Müslim, “Hac”, 74.

³¹⁵ Aynî, **a.g.e.**, C: VII, s. 264; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 32.

³¹⁶ Nevevî, **Şerhu Sahihi Müslim**, 18 c., 2. bs., Beyrut, Dârü'l İhyâit Tûrâsi'l Arabî, 1392/1972, C: IX, s. 103.

olarak “sefer” olarak isimlendirilen hiçbir yolculuğa cevaz vermediğini söylemiştir.³¹⁷

İmam Nevevî (v. 676/1277), *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim* adlı eserinde kadının ziyaret, ticaret, nâfile hac gibi vacip olmayan yolculuklara mahremsiz çıkması hususunda ashâbının ihtilaf ettiğini söylemiştir. İsimlerini zikretmediği bir kısım ulemâyâ göre kadının vacip olmayan yolculuklara güvenilir bir kadın grubu ile çıkması caizdir. Cumhurun ise sahih hadislerden yola çıkarak buna cevaz vermediğini belirtmiştir. İmam Nevevî, konu ile ilgili farklı rivayetleri naklettikten sonra bunların toplamından çıkan hükmü şöyle ifade eder: “Velhasıl ister üç gün, ister iki gün, ister bir gün, isterse bir berid ve daha az olsun “sefer” adı verilen bir mesafeye kadının mahremi veya kocası olmadan yolculuk yapması yasaklanmaktadır. Çünkü “kadın beraberinde mahremi veya kocası olmadan sefere çıkamaz” mealindeki İbn Abbas hadisi mutlaklıdır. Bu “sefer” denilen her yolculuğu kapsar.”³¹⁸ Ona göre hadislerdeki vakitlerden maksad takyid değil sefer olarak isimlendirilen yolculuklardan kadının nehyedilmesidir.³¹⁹

Mâliki fakihlerden Bâcî (v. 474/1081) mahremsiz yolculuk yasağının genç kadınlara mahsus olduğunu, kendisine artık arzu duyulmayan yaşlı kadınların ise her türlü sefere yanında kocası veya mahremi olmadan çıkabileceğini söylemektedir.³²⁰

Özetleyecek olursak âlimlerin çoğuna göre kadının mahremsiz yolculuk yapması caiz değildir. Bir kısım ulemâyâ göre güvenilir bir kadın grubuyla vacip olsun ya da olmasın yapılan yolculuklar caizdir. Lakin bu âlimlerin kimler olduğunu İmam Nevevî eserinde zikretmemiştir.³²¹ Şunu da ifade etmek gerekir ki mezheplerin kasr için tayin ettiği sefer mesafesi ile kadının mahremsiz yolculuk yapabileceği mesafe farklılık arz etmektedir. Mesela Şafî mezhebi kasrın caiz olması için sefer mesafesini iki gün kabul ederken kadının bir günlük mesafeye dahi mahremsiz sefer edemeyeceği görüşündedirler. Kadının farz haccı bu yolculuklardan istisna edilen bir durum olduğundan ayrı bir başlık altında detaylı ele alınacaktır.

³¹⁷ İbn Hacer, *Bulûğu'l-Merâm*, C: II, s. 485.

³¹⁸ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, C: IX, s. 103

³¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, C: V, s. 165.

³²⁰ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, C: IX, s. 103.

³²¹ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, C: IX, s. 103.

3.1.2.2. Mahremsiz Yolculuğa Şartsız Cevaz Verenler

Konuyla ilgisi olduğu düşünülen bir diğer rivayet de Adıyy b. Hâtem rivayetidir. Bu rivayeti delil göstererek kadim âlimlerden bazıları kadının mahremsiz sadece hac yolculuğuna çıkabileceğini, çağdaş araştırmacılardan bazıları ise emniyet bulunduğu takdirde kadının mahremsiz her türlü yolculuğu yapabileceğini savunmuştur. Burada Adıyy rivayeti aktarılarak kadim ve çağdaş ulemânın işlemekte olduğumuz konu hakkındaki görüşlerine yer verilip bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

3.1.2.2.1. Adıyy b. Hâtem Rivayeti ve Tahlîli

بَيْنَا أَنَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَشَكَاَ إِلَيْهِ الْفَاقَةَ، ثُمَّ أَتَاهُ آخَرُ فَشَكَاَ إِلَيْهِ قَطَعَ السَّبِيلَ، فَقَالَ: يَا عَدِيٌّ، هَلْ رَأَيْتَ الْحَيْرَةَ؟ قُلْتُ: لَمْ أَرَهَا، وَقَدْ أُنبِئْتُ عَنْهَا، قَالَ فَإِنَّ طَالْتَ بِكَ حَيَاةً، لَتَرَيَنَّ الطَّعِينَةَ تَرْتَجِلُ مِنَ الْحَيْرَةِ، حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ لَا تَخَافُ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ، - قُلْتُ فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِي فَأَيْنَ دُعَارِ طَيِّبِي الَّذِينَ قَدْ سَعَرُوا الْبِلَادَ -، وَلَيْنَ طَالْتَ بِكَ حَيَاةً لَتُقَنَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى، قُلْتُ: كِسْرَى بِنِ هُرْمَزَ؟ قَالَ: كِسْرَى بِنِ هُرْمَزَ، وَلَيْنَ طَالْتَ بِكَ حَيَاةً، لَتَرَيَنَّ الرَّجُلَ يُخْرَجُ مِلَّةَ كَفِّهِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ، يَطْلُبُ مَنْ يَقْبَلُهُ مِنْهُ فَلَا يَجِدُ أَحَدًا يَقْبَلُهُ مِنْهُ، وَلَيُلَقِّيَنَّ اللَّهُ أَحَدَكُمْ يَوْمَ يَلْقَاهُ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ يَتَرَجَّمُ لَهُ، فَلَيَقُولَنَّ لَهُ: أَلَمْ أُنْعِثْ إِلَيْكَ رَسُولًا فَيُبَلِّغَكَ؟ فَيَقُولُ: بَلَى، فَيَقُولُ: أَلَمْ أُعْطِكَ مَالًا وَأَفْضَلَ عَلَيْكَ؟ فَيَقُولُ: بَلَى، فَيَنْظُرُ عَنِ يَمِينِهِ فَلَا يَرَى إِلَّا جَهَنَّمَ، وَيَنْظُرُ عَنِ يَسَارِهِ فَلَا يَرَى إِلَّا جَهَنَّمَ قَالَ عَدِيٌّ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: انْفُؤا النَّارَ وَلَوْ بِشِقَّةِ تَمْرَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ شِقَّةَ تَمْرَةٍ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ قَالَ عَدِيٌّ: فَرَأَيْتَ الطَّعِينَةَ تَرْتَجِلُ مِنَ الْحَيْرَةِ حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ لَا تَخَافُ إِلَّا اللَّهَ، وَكُنْتُ فِي مَنِ افْتَتَحَ كُنُوزَ كِسْرَى بِنِ هُرْمَزَ وَلَيْنَ طَالْتَ بِكُمْ حَيَاةً، لَتَرَوْنَّ مَا قَالَ النَّبِيُّ أَبُو الْقَاسِمِ: صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخْرَجُ مِلَّةَ كَفِّهِ

"Ben Resûlullâh'ın (s.a.v) yanında iken bir adam geldi ve fakirlikten şikayet etti. Derken biri daha gelip, o da yol kesilmesinden şikayet etti. Resûlullâh (s.a.v) :

"Ey Adıyy dedi, sen Hire şehrini gördün mü?"

"Hayır görmedim, ancak işittim!" dedim. Bunun üzerine:

"Eğer ömrün biraz uzarsa, devesine binen bir kadının Hire'den (tek başına) kalkıp Ka'be'yi tavaf edeceğini mutlaka göreceksin. O bu seyahatini yaparken Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak!.."

Adıyy der ki: "İçimden, kendi kendime, "memlekete dehşet saçan Tayy eşkiyaları nereye gidecek?" dedim. Resûlullâh sözlerine devam etti:

"Eğer ömrün olursa Kisrâ'nın hazinelerinin de fethedildiğini göreceksin!"

"Kisrâ İbnu Hürmüz mü?" diye araya girdim.

"Evet İbnu Hürmüz olan Kisrâ!" buyurdu ve devam etti:

"Eğer hayatın uzarsa mutlaka göreceksin: Kişi eli altın veya gümüş parayla dolu olduğu halde bunu tasadduk etmek üzere fakir arayacak, fakat kendinden onu kabul edecek bir tek adam bulamayacak. Her biriniz, mutlaka bir gün gelecek aranızda herhangi bir perde, bir tercüman olmaksızın Allah'la karşılaşacaksınız. O zaman Allah Teâlâ Hazretleri: "Sana tebliğ getiren bir peygamber göndermedim mi?" diye soracak. Muhatabı: "Evet gönderdin!" diyecek. Rabb Teâlâ: "Ben sana mal vermedim mi, ikram etmedim mi?" diye soracak, kul: "Evet! Ey Rabbim verdin." deyip sağına bakacak, cehennemden başka bir şey görmeyecek, soluna bakacak cehennemden başka bir şey görmeyecek."

"Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun! Bunu bulamayan ise en azından güzel sözle kendini korusun!"

Yine Adıyy (radiyallahu anh) dedi ki:

"Ben Hire'den kalkıp, Beytullah'ı tavaf eden ve Allah'tan başka kimseden korkmayan kadını gördüm. Kisrâ İbnu Hürmüz'ün hazinelerini fethedenler arasında ben bizzat bulundum. Eğer sizlerin ömrü uzun olursa mutlaka, Ebû'l-Kasım (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu söylediğini de göreceksiniz:

"Kişi, eli altın veya gümüşle dolu olarak çıkacak, onu kendinden (sadaka olarak) kabul edecek adam bulamayacak."³²²

Hadis-i şerifte geçen "الطَّعِينَةُ" kelimesi ile devenin üstüne yerletirilen hevdec içinde yolculuk yapan kadın kastedilmektedir. "Hîre" ise Peygamberimiz (s.a.v) zamanında Tayy kabilesi olarak bilinen Fârisîlerin hüküm sürdüğü Irak-Hicaz arasında bir arap beldesidir. Hükümdarlar o zamanlar İyâs b. Kabîsa et-Tâî olduğu için Adıyy

³²² Buhârî, "Menâkib", 25; Hadiste adı geçen Hîre, bugün Irak'ın Necef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe'nin 5 km. güneyinde ve Kûfe ile Havernak arasında bulunan Kinidre hoyuğunun güneydoğusunda, Fırat nehri kenarında yer alan geniş bir ovada kurulmuştur. Kureyş'in İslam öncesinden Hîre ile ticari münasebeti bulunmakta olup, Hz. Ömer'in o dönemlerde Hîreli Ka'b b. Ali ile ortak ticaret yaptığı bilinmektedir. (Bkz. Hüseyin Ali ed-Dâkûkî, "Hîre", DİA, 1998, C: XVIII, s. 122-124.)

“Tayy ekiyalar nereye gidecek?” diye soru yönelmiştir. Burada hükümdarlık sonraki zamanlarda Kisrâ’nn eline geçmiştir. Aynı zamanda Tayy kabilesi yol kesmeleri ve eşkiyalık ile meşhur olduğundan Adıyy kadının tek başına bu güzergahı kullanarak sefere çıkacak olmasına şaşırmıştır.³²³

Hadisin devamında insanların gelecekte sadaka verecek birini bulmakta zorlanacaklarından bahsedilir. Yani İslâm sayesinde öyle bir zaman gelecek ki fakir insan bulunmayacak. Bunun ne zaman olacağına dair *Fethu'l-Bârî* de iki görüş zikredilmiştir. Birinci görüşe göre Ömer b. Abdulaziz zamanında olmuş, diğer bir görüşe göre Hz. İsa yeryüzüne indiği zaman olacaktır. İbn Hacer el-Askalânî'nin tercih ettiği görüş, hadiste geçen “*Eğer ömrün varsa mutlaka göreceksin...*” sözüyle anlaşılacağı üzere Ömer b. Abdülaziz zamanıdır.³²⁴

3.1.2.2.1. Günümüz Âlimlerin Görüşleri

Hızlı ulaşım vasıtaları yaygınlaşmaya kadar – hac yolculuğu dışında – Adıyy rivayetini delil alıp da kadının mahremsiz sefere çıkmasının caiz olduğunu savunan bir görüşe kaynaklarda rastlamadım. Ancak dünyanın küçüldüğü günümüz şartlarında artık Müslüman kadınların da erkekler gibi seyahat özgürlüğüne sahip olması gerektiğini savunanlar ve buna delil olarak da Adıyy rivayetini alanlar bulunmaktadır. Burada bu görüşleri ele alıp irdelemek yerinde olacaktır.

Kadının mahremsiz yolculuk yapamayacağına dair rivayetlerin soru soranlara ve mekanlara göre farklılık gösterdiğini söyleyen Yusuf el-Karadâvî'ye göre Hz. Peygamber (s.a.v) kadınlara bu nehyi verirken o dönemin yolculuk şartlarını göz önünde bulundurmuştur. Binek hayvanları üzerinde yolculuk yapıldığı zamanlarda kadın mahremi veya eşi olmadan tek başına çoğunlukla çöl ve benzeri yerlerde yolculuk yapıyor, ihtiyaç halinde inip-binmekte zorluk çekiyordu. Ayrıca meskün mahallelerden uzak olan ve bazı tehlikelere maruz kalması muhtemel olan bu yerlerde kadına gerçekte bir şer isabet etmese bile (İfk Hadisesinde olduğu gibi) namusu ile ilgili bir dedikoduya maruz kalabilirdi.

³²³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, C: VI, s. 613, Aynî, *a.g.e.*, C: XVI, s. 187.

³²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, C: VI, s. 613.

Bu nehiyden asıl maksat bazılarının düşündüğü gibi sadece o devirde kadın ve ahlakıyla ilgili kötü zan yaygın olduğundan değildir. Ama özellikle o zamanın şartlarında kadının değerini yükseltmek ve onu kalbinde hastalık bulunanların şerrinden korumak içindir.³²⁵

Ancak çağımızda olduğu gibi bu hal değişir, ulaşım vasıtalarında kalabalık guruplar halinde yolculuk yapılır hale gelirse kadının tek başına yolculuk etmesinde korkunun bir anlamı yoktur. Dolayısıyla bunda, kadının mahremsiz yolculuğunu yasaklayan naslara muhalefet söz konusu değildir. Bu görüşü savunan Karadâvî ve diğerlerinin en kuvvetli delili Adıyy b. Hâtem hadisidir. Karadâvî, İbn Hazm'ın da bu görüşte olduğunu aktarır.³²⁶ Ayrıca Hz. Ömer'in halifelik yıllarında Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımlarına hac için izin vermesi de bunun cevazını ifade eder. Karadâvî, İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) de yol emniyeti bulunduğu takdirde kadının mahremsiz yolculuk yapmasının caiz olduğu görüşünde olduğunu kaydeder.³²⁷

Karadâvî'ye göre kadının mahremsiz seferi hadd-i zatında haram değil seddi zerâyi' ile haram olan hükümlerdendir. Dolayısıyla sadece zaruret halinde değil ihtiyaç olduğunda da caiz olmalıdır. Günümüz yolculukları da geçmişe nazaran hırsızlık, yol kesme vb. tehlikeler açısından daha güvenilir olduğundan tüm emniyetin ve imkânların oluştuğu durumda kadına sefer yasağı olmamalıdır.³²⁸

Aynı görüşü savunan Osman Şahin'e göre de bu görüş, Ebû Saîd el-Hudrî'den yasakla ilgili nakledilen rivayetlere aykırı değildir. Çünkü mezheplere göre yolculuk ile ilgili yasak getiren hükmün illeti ittifakla "güvenlik"tir. Nitekim İmam Şâfîi bunu açıkça belirtmiştir. Bir vasfin illet olabilmesi için aranan şartlardan biri de "zahir" olmasıdır. "Güvenlik" de zahirde tespiti yapılabilecek bir durum olduğundan hükme illet olmaya münasiptir.³²⁹

³²⁵ Karadâvî, Yusuf, **Fetâva Muasıra**, s. 187, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.al-qaradawi.net/>.

³²⁶ Karadâvî, **Keyfe Neteamel Maa's-Sünneti'n Nebeviye**, 4. bs., Kahire, Dâru's-Şurûk, 1423/ 2002, s. 149.

³²⁷ Karadâvî, **Fetâva Muasıra**, s. 189.

³²⁸ Karadâvî, **Fetâva Muasıra**, s. 190.

³²⁹ Şahin, Osman, "Kadınların Mahremsiz yolculuk Yapmasının Hükümü", İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 34, 2019, s. 378, 381.

Faruk Beşer, kadının mahremsiz yolculuğu konusunu incelerken öncelikle yasak hükmünün taabbudî mi ta'lîlî mi olduğuna açıklık getirilmesi gerektiğini söyler. Ona göre bu durum taabbudî değildir. Çünkü taabbudî olsaydı kadının tek başına yolculuğa çıkma ehliyeti (üç günden az olsun çok olsun) hiç olmazdı ve ancak mahreminin velayetinde yolculuğa çıkabilirdi. Dolayısıyla kadının mahremi kâfir ise onunla yolculuğa çıkmasına ulemânın cevaz vermemesi gerekirdi. Zira kâfirlerin müslümanlar üzerinde velayet hakkı yoktur. Lakin ulemâ buna cevaz vermiştir. Kadının mahremsiz yolculuğa çıkamayacağı hükmü taabbudî olmadığına göre bu hükmün bir illeti bulunmaktadır.³³⁰

Kadına özel olan mahrem şartı kadının güvenliğinin sağlanması içindir, bizzat gaye değil, vasıttır. Eğer mahremi güvenliğini sağlayamıyorsa onunla yolculuğa çıkması caiz görülmemiştir. Onun için akıl baliğ olmayan erkek çocuklar yolculuğun caiz olması için mahrem sayılması konusunda yeterli görülmemiştir.³³¹

Ayrıca güvenliğin olmadığı bir yolculuğa erkeğin de tek başına çıkması caiz değildir. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Eğer insanlar, yalnız başına yolculuk yapmakta ne sakıncalar olduğunu benim kadar bilselerdi, hiç bir binek sahibi (yolcu) gece yolculuğuna yalnız çıkmazdı.”* Bu hadis ile zaruret olmadıkça tek başına yolculuk etmenin kerih olduğu belirtilmiştir.³³²

Amr İbn Şuayb'ın babası yoluyla dedesinden rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Bir yolcu bir şeytan, iki yolcu iki şeytan sayılır. Üç yolcu ise, kâfiledir.”*³³³

Öyleyse kadının mahremsiz yolculuğunda illet “kadının insanlığına tasallut ihtimali” dir. Faruk Beşer, bu illet ile kadının kadınlığının, canının ve malının emniyette olma ihtimalini kapsar bir illet belirtmiştir. Sadece kadının emniyeti veya ırzı şeklinde bir illet belirtmek eksik olacaktır.³³⁴ Şu örnekle durumu net bir şekilde ortaya koymuştur: Londra'dan uçağa bindirilerek bir kadının Türkiye'ye gelmesi caiz

³³⁰ Beşer, Faruk, “Seferîlik Açısından Kadınlar”, **Seferîlik ve Hükümleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997, s. 339.

³³¹ Beşer, **a.g.m.**, s. 340

³³² Buhârî, “Cihâd”, 134: لَوْ أَنَّ النَّاسَ يَعْلَمُونَ مِنَ الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمَ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ

³³³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 79; Tirmizî, “Cihâd”, 4: وَالرَّائِبَانِ شَيْطَانَانِ ، وَالرَّائِبَانِ شَيْطَانَانِ ، وَالثَّلَاثَةُ رَكْبٌ

³³⁴ Beşer, **a.g.m.**, s. 343.

iken mahremi olmadan Hacca gitmesi caiz değildir. Zira günümüz hac yolculuklarında kadının insanlığına tasallutundan çok da emin olunamayacağı ortadadır.³³⁵

Faruk Beşer, ayrıca konu ile ilgili mezkur hadislerde ölçünün hep süre ile belirlendiğine dikkat çekerek kadının mahremsiz gidemeyeceği müddeti hadislerin zahirine de muvafık olması sebebiyle süre ile belirlemenin daha uygun olacağını söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında Medine’den yola çıkan bir kadının çöllerde üç günden az sürecek bir yolculuk yapması caizdi. Günümüzde ise bir kadının Medine’den Mekke’ye otobüs ile beş saatlik yolculuk yapması caiz değildir.³³⁶

Faruk Beşer bu konuda şu sonuca varmaktadır: “Uçağa ya da otobüse yerleştirilen ve gideceği yerde yakınları, ya da kesin emniyette olacağı kimseler tarafından karşılanacak olan bir kadının bir salon mesabesindeki otobüste ya da uçakta, tıpkı tevatürün şartlarında olduğu gibi, tecavüz konusunda anlayamayacak kadar insanın ortasında yolculuk etmesi, en emin yolculuklardan biridir. Uçağın kaçırılıp başkalarının eline rehin düşmesi gibi senaryomsu ihtimaller hayatın her safhasında daha fazlasıyla vardır ve onlara itibar edilmez.”³³⁷

Bu konuda geniş araştırmaları bulunan Osman Şahin’e göre kadının mahremiyle gitmesi esas olmakla birlikte mahreminin her hangi bir sebeple eşi ile beraber gidememesi veya maddi imkâna sahip olmaması gibi durumlar söz konusu olabilir. Bu gibi durumlarda Mecelle’nin “hacet umûmî olsun husûsî olsun zaruret menzilesine tenzil olunur”³³⁸ kaidesi göz önünde bulundurularak bir kadın ihtiyaçları sebebiyle bazı şartlara riayet ederek mahremsiz yolculuk yapabilir. Ona göre ölüm, hastalık, düğün cemiyeti, akraba ziyâreti ve ticâret için yapılacak seyahatler genel ihtiyaçlardandır. Din ve sağlık başta olmak üzere yerine getirilmesi bir farz-ı kifaye olan eğitim, öğretim, ilmi toplantı, araştırma ve inceleme amaçlı seyahatler hususi ihtiyaçlardandır.³³⁹

³³⁵ Beşer, **a.g.m.**, s. 342.

³³⁶ Beşer, **a.g.m.**, s. 341-342.

³³⁷ Beşer, **a.g.m.**, s. 341.

³³⁸ **Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye**, md. 32.

³³⁹ Şahin, **a.g.m.**, s. 383.

Şahin, ayrıca meşru sebeplerle yolculuk edecek kadının şu şartlara riayet etmesi gerektiğini söyler: Güzergâh güvenli olmalı, kurumsal özelliği olan resmi araç veya toplu taşıma vasıtaları tercih edilmelidir. Şahin tüm bunlarla birlikte kadının mahremsiz umreye hiç gitmemesi, izdihamdan dolayı da üzerine farz olan haccı ertelemesinin efdal olacağı görüşündedir. Nitekim sırf Allah rızası için yapılan ve farz olmayan umre ibadetinde dini şartlara titizlik göstermek yerinde olacaktır.³⁴⁰

Üveys Ateş'e göre mahremsiz yolculuk yasağının yalnızca taşıt güvenliği açısından ele alınmaması gerekmektedir. Zira naslarda yer alan tesettür, dikkat çekecek şekilde ayağı yere vurarak yürümeme gibi kadının iffet ve onurunu korumak için getirilmiş hükümler, mahremsiz yolculuk konusunda dikkat çekilen "güvenlik" kavramının daha geniş çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Zira mahremsiz yolculuk yasağının halvet yasağıyla bir arada zikredilmesi illetin kadının iffetine yönelebilecek tehlikeler olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada Osman Şahin'in yolculukta riayet edilmesi gereken şartlara ek olarak mahrem bir yakınının kendisine eşlik etmesinin mümkün olmaması veya çok güç olması, kadının yaş ve medeni durumuna bağlı olarak ailesinin onay ve takibi dahilinde olması şartlarını eklemiştir.³⁴¹

Ali Rıza Demircan'a göre ise hadislerin çoğunun "sefere çıkmasın" şeklinde nehy-i gâib sığasıyla gelmiş olması, illet içeren bir tane bile rivayetin bulunmaması, yasağın süre ile irtibatlandırılması gibi nedenlerden dolayı kadının mahremsiz yolculuğu taabbudî bir durumdur.³⁴² Diğer yandan rivayetlerde belirtilen süreler farklılık arz etmektedir. Çünkü yasağı belirleyen, değişik sürelerin meydana getirdiği satıhtır. Bu satıhtaki yasak süresini belirleyecek olan kadının kendisidir. Kültürleri, temayülleri, cazibeleri gibi birbirlerinden farklı özellikler taşıyan kadınlara yolculuk için tek süre belirlemek içlerinden bir kısmının özgürlüğünü kısıtlayıcı diğer bir kısmı için ise tehlikeli olurdu. Bu yüzden mahremiyle yolculuk yapma imkânı bulamayan kadın yolculuk süresini kendi belirleyecektir veya mahreminden bu

³⁴⁰ Şahin, **a.g.m.**, s. 383.

³⁴¹ Üveys Ateş, "Kadının Mahremsiz Yolculuğunun Fikhî Yönden Değerlendirilmesi", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 4/1, Haziran 2020, 197-234.

³⁴² Demircan, Ali Rıza, "Seferîlik Açısından Kadınlara (Müzakere)", s. 346-347.

konuda yardım alacaktır.³⁴³ Ali Rıza Demircan'ın “tabbüdü bir durumdur” sözünden yol emniyeti bulursa da kadının mahremsiz yolculuk yapmasının caiz olmadığı görüşünde olduğunu anlamak mümkündür.

Hayreddin Karaman rivayetlerde zikredilen üç günlük yolculuk ile deve kervanlarıyla günde yaklaşık altı saat yürüyerek gerçekleşecek yolculukların kastedildiğini belirtmiştir. Bu tür yolculuklarda kadın geceleri istirahat etmek ve diğer ihtiyaçlarını gidermek için konaklama yerlerinde kalmak durumundaydı. Günümüzde hac yolculuğu bile hava yoluyla üç saat sürmektedir. Dolayısıyla bir kadının üç günden daha az sürecek yolculuklara çıkması caizdir. Ulemânın çoğunluğuna göre de bu böyledir. Zira “Kadınların, yanlarında mahremleri olmadan yolculuğa çıkmalarını yasaklayan hadislerin hükmü teabbüdü değil, ma'kulü'l-ma'nâdır; yani yasaklama, "niçin, faydası ne demeden yapılacak" bir ibadet değil, dünya hayatının İslam'a göre düzgün yürümesi, kötülüklerin önlenmesi için alınmış bir tedbirdir.” Daha uzun süren yolculuklarda ise Adıyy rivayetinde de ifade edildiği gibi güvenliğin bulunması halinde yolculuğun yapılması caizdir.³⁴⁴

Hayreddin Karaman hoca Faruk Beşer ve A. Rıza Demircan'nın görüşlerinin biri objektif diğeri subjektif olmak üzere cem edilebileceğini ve “emniyet faktörleri bulunduğu kadın tek başına seyahat edebilir, bulunmadığında etmemelidir” sonucuna varılacağını söyler.³⁴⁵

Bu konuda bir makale kaleme alan Hüsnü Çiftçi ise yukarıdaki görüş sahiplerinin aksine kadının mahremsiz yolculuk yapmasının caiz olmadığı görüşündedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) “*Kadın avrettir. Dışarı çıktığında şeytan onu gözetler (fitneye sevk eder).*”³⁴⁶ hadisi vb. hadislerde kadının özellikle de seferde mahremiyetinin korunması gerektiği vurgulanmaktadır.³⁴⁷ Dünyada her yıl artan suç işleme ve tecavüz oranları bir kadının değil seferde ikâmet halindeyken bile tam anlamıyla can ve namus emniyetine sahip olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca Adıyy

³⁴³ Demircan, Ali Rıza, **a.e.**, 348.

³⁴⁴ Karaman, Hayrettin, “Kadınların Yolculuğu”, erişim: 11 Mart, 2021, <http://www.hayrettinkaraman.net>

³⁴⁵ Karaman, Hayrettin, “Seferlilik Açısından Kadınlar (Müzakere)”, s. 358.

³⁴⁶ Tirmizi, “Radâ”, 12.

³⁴⁷ Çiftçi, Muhammet Hüsnü, “Kadının Mahremsiz Sefere Çıkması Hususunda Fıkhî bir Analiz”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 15, Haziran 2019, s. 236.

hadisi kadının mahremsiz yolculuğunu yasaklayan çok sayıda hadis karşısında tek kaldığından tearuzu giderme metodu bakımından ele alındığında amel edilmemesi gereken bir rivayettir.³⁴⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konu ile ilgili görüşü araştırmam için büyük bir öneme haiz olmakla beraber kurumun kadınların mahremsiz yolculuğunun cevazına dair standart bir cevabı maalesef bulunmamaktadır. Diyanet İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'na resmî internet adresinden meseleyi ilettiğimde bir uzman cevabı ile geri dönüş yapılmıştır. Verilen uzman cevabı özetle şu şekildedir:

Konuyla ilgili rivayetlere bakıldığında kadının tek başına yolculuğunu yasaklayan rivayetler sarîh ve sahihtir. Adıyy b. Hatim rivayeti ise meseleye dolaylı olarak işaret ettiğinden din âlimleri tarafından hükme bağlanmamıştır. Bununla birlikte Adıyy rivayeti gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu tür olayların vuku bulacağını haber vermiş olması, bu olayların helal olduğu şeklinde algılanmamıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) helal olmayan çok sayıda vakiyayı da haber vermiştir. Yazının devamında şu açıklamalarda bulunulmuştur:

"...Hanımların tek başına yolculuğunu yasaklayan sahih ve sarîh rivayetler, konuyla ilgili naslardır. Fıkıh usulü gereği, delaleti ve sübutu kat'î nasların olduğu konularda, ictihada mesâğ yoktur. Dolayısıyla burada güvenliği illet gösterip icihat edilmesi de usûl açısından isabetli değildir.

Sonuç olarak özetle şunlar söylenebilir: Yolculuğun her devirde kendine özgü sıkıntı ve tehlikeleri bulunmaktadır. Bu nedenle kadınların uzun yolculuklara yanlarında mahremleriyle birlikte çıkmaları uygundur. Ancak zaruret hali ortaya çıktığı takdirde, Müslüman bir kadının yanında mahremi bulunmadan da tek başına yolculuk yapması mübah olur"³⁴⁹

Diyanet İşleri Yüksek Kurulu'nun "Hacca yalnız olarak gitmek isteyen kadın" hakkındaki 1966-2 numaralı kararı ise şu şekildedir:

"Haccın vücubu edâsının şartlarından birisi de, Hacca gidecek olan kadının refakatinde mahremi (Pederi, erkek kardeşi, zevci, damadı, süt oğlu gibi kendisine

³⁴⁸ Çiftçi a.g.m., s. 236-237.

³⁴⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı", <https://kurul.diyamet.gov.tr>.

karabeti şer'iyesi olan kimselerden biri) bulunmak şarttır. Bu itibarla bir kadının, yanında mahremi bulunmadan edâyı hac ile mükellef olmadığına oy birliği ile karar verildi..³⁵⁰

Diyanet'in 1966'da verilen kararı bu şekilde olmakla beraber resmî sitesinde "Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi?" başlıklı yazısında "...Ancak kocasının iznini ve rızasını alarak güvenilir bir hac organizasyonu ile Şâfiî ve Mâlikî mezheplerini taklid edip mahremsiz olarak gitmesi mümkündür." Açıklaması yer almaktadır.³⁵¹

Ulemâdan bazıları Adıyy hadisinden istidlal ederek kadının mahremsiz yolculuğundaki nehyi "emniyet" ile kayıtlamışlardır. Ayrıca Hz. Ömer'in peygamber hanımlarını hacca mahremsiz göndermiş olmalarını delil göstererek hiçbir sahabenin bu duruma karşı çıkmamasından yola çıkarak icmânın gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu doğrultuda Amerika'daki ulemâ topluluğu tarafından Kanada'da yapılan bir konferansta meseleyle ilgili şu karar alınmıştır: Kadının mahremsiz yolculuktan nehyi asıldır. Lakin kadının geçerli bir ihtiyaç için (İslâmî seminerler, sila-ı rahim, hukuki meseleler vb.) eşinin veya velisinin izniyle güvenilir bir refik sağlanarak mahremsiz yolculuk yapması caizdir. Ancak gittiği yer ya güvenilir bir belde olmalı ya da orada bir mahremi bulunuyor olmalıdır.³⁵²

Avrupa Fetva Kurulu'da aynı yöntemle istidlal ederek nehyin illeti olarak kadının emniyetinden korkulması olduğunu söylemiştir. Emniyet sağlandığında ve korku ortadan kalktığında kadının mahremsiz yolculuğu caizdir. Özellikle günümüz şartlarında uçak, tren, otobüs vb. ulaşım araçları kullanılarak yolculuklar topluluk ile birlikte yapılmakta ve müslüman kadın için emniyet gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kadın bir şehirden başka bir şehre bir ülkeden başka bir ülkeye güvenilir bir topluluk ile bir günlük yolculuk yapabilir. Ama otel ve benzeri yerlerde geceleme gerektiren bir yolculuksa veya belli bir işi yapması için belli bir müddet kalması gerektiği bir iş için ise bu noktada kadın mahremiyle gitmelidir veya bu belde

³⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı", Fetva No: 1966-2, 5/3/1966, erişim: 11 Mart, 2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr>.

³⁵¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı", erişim: 11 Mart, 2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr>.

³⁵² Amerika Müslüman Hukukçular Meclisi, Fetva No: 87508, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.amjaonline.org/fatwa/ar/87508/محرمة غير المرأة سفر>

müslüman bir aile ile beraber kalmalıdır. Kadına ulaşacak ezayı ve fitneyi gidermek (Seddi zera'i) için bu gereklidir.³⁵³

Suud âlimlerinden Muhammed Salih el-Muneccid'e göre ise bir kadının seyahatte mahreminin yokluğunda başa çıkamayacağı durumlarla karşılaşması mümkündür. Genellikle meşakkate sebep olan yolculuklar erkeklere kıyasla narin bir yaratılışa sahip olan kadınlar için daha yorucu olabilir. Bununla birlikte günümüzde sıklıkla görülen araba veya diğer ulaşım araçlarıyla yapılan kazalarda kadınlar onlara bakacak veya onlarla kalacak birine ihtiyaç duyabilirler. Zira seyahat, yolculuğun uzunluğu ne olursa olsun acil durumların ortaya çıkabileceği bir durumdur.³⁵⁴ Dahası Allah'tan korkmayan bazı erkekler, yalnız seyahat eden bir kadını fark ettiklerinde ona herhangi bir kötülük yapma eğilimi gösterebilir. Muhammed Salih, bu noktada kadına seyahat ederken mahreminin eşlik etmesinin çok akıllıca bir şey olduğunu söylemektedir çünkü mahrem şartının getirilmesindeki amaç kadını korumaktır.

Bu konuyla ilgili temel ilke şudur: Bir kadının mahremsiz seyahat etme hakkı yoktur ve yolculuk boyunca ona bir mahrem eşlik etmelidir; kocasının onu havaalanına getirmesi ve babasının onunla diğer ülkede buluşması yeterli değildir. Fakat bir zorunluluk durumu olduğunda buna cevaz verilebilir. Çünkü zorunluluk, normalde izin verilmeyen şeyleri izin verilebilir kılmaktadır.³⁵⁵

İngiltere'deki âlimlerden Muhammed İbn Adam, meseleye illet-hikmet farkı üzerinden bir açıklama getirmiştir. İbn Adam'a göre kadının mahremsiz yolculuğunun nehyindeki illet kadının üç gün üç gece yol katetmesidir. Kadını yolculukta karşılaşılabileceği tehlikelere karşı korumak bu hükmün illeti değil hikmetidir. Şeriatın hükümleri hikmete değil illete dayandığından dolayı yolculuğun güvenli olması veya uçak ile yapılacak olması bu nehyi ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum aynı şuna benzemektedir; şarap ve alkolün yasaklanmasındaki "hikmet", alkolün insanlar arasında düşmanlık ve nefret yaratmasıdır. Ancak "illet", alkolün

³⁵³ Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, Fetva No: 51 (6/5), erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.e-cfr.org/>

³⁵⁴ Şeyh Muhammed Salih el-Müneccid, Fetva No: 122630, erişim: 11 Mart, 2021, <https://islamqa.info/>; Benzer açıklama için bkz. İmam Muhammed ibn Suud İslâm Üniversitesi, Fetva No: 83795, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.islamweb.org/>

³⁵⁵ Şeyh Muhammed Salih el-Müneccid, Fetva No: 122630, erişim: 11 Mart, 2021, <https://islamqa.info/>

sarhoş edici bir madde olmasıdır. Tam tersi olsaydı bir kişi “ben kendimi şarap içtikten sonra bir yere hapsedeceğim ve kimseye zararım dokunmayacak” diyerek şarabın kendine helal olduğu sonucuna varabilirdi. Bu nedenle şarabın yasaklanmasının sebebi onun sarhoş edici olmasıdır.³⁵⁶

İbn Adam'ın konuyla ilgili diğer bir örneği, yolculuk sırasında namazların kasredilmesidir. Yolculukta namazların kasredilmesindeki hikmet, meşakkattir; ancak illet bu değildir. İlet, üç gün üç gece sürecek bir mesafenin katedilmesidir. Bu nedenle, tüm Hanefi âlimleri (klasik ve çağdaş), yolculuk son derece rahat bile olsa, farz namazları kasretmenin bir yolcunun görevi olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca bazı klasik âlimlerinin yaptığı istisnalara bakılacak olursa, bu istisnaların ve muafiyetlerin sadece Hac yolculuğuyla ilgili olduğu açıktır. Bu istisnanın nedeni, Kurân ve Sünnet'te Hac yükümlülüğüne çok vurgu yapılmasıdır. Ancak bu hiçbir zaman tüm yolculuk türleri için genelleştirilemez.³⁵⁷

Muhammed Takî Osmânî'ye göre;

“...Ancak, ne kocası ne de babası olan, kendisini maddi olarak destekleyebilecek başka bir akrabası olmayan ve ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli parası olmayan bir kadın söz konusu olduğunda, bu durumda başörtüsü ile evden çıkıp ihtiyacı kadar geçimini sağlamasına izin verilir. Artık kendi ülkesinde veya şehrinde yaşarken bu amaca kolayca ulaşılabildiğinde, yabancı bir ülkeye gitmeye gerek kalmaz. Onun için başka bir şehre seyahat etmekten başka yolu yoksa ve mahremleri yoksa, ancak bu durumda İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'in güvenilir bir grup kadınla seyahat etme izni ile ilgili görüşünü alması caiz olacaktır.”³⁵⁸

Sonuç olarak Muhammed İbn Adam'a göre bir kadının ailesini ve arkadaşlarını ziyaret etmek, ilim öğrenmek veya başka herhangi bir sosyal sebeple 48 milden fazla yol alması caiz değildir. Lakin kadının mahremi yoksa ve kötü bir durumdaysa mahremsiz yolculuk etmesi caizdir. Zira şiddetli açlık nedeniyle

³⁵⁶ Muhammed ibn Adam, “Dâru'l-İftaa”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://daruliftaa.com/womens-issue/can-women-travel-without-a-mahram/>

³⁵⁷ Muhammed ibn Adam, “Dâru'l-İftaa”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://daruliftaa.com/womens-issue/can-women-travel-without-a-mahram/>

³⁵⁸ Muhammed Takî Osmânî, **Buhûs fi Kadâyâ Fıkhiyye Mu'âsıra**, 2. bs., Dimaşk, Dâru'l-Kalem, 2003/1424, s. 337-338.

ölmekten korkan birinin domuz eti tüketmesinin caiz olması gibi şeriata aykırı şeyler zorunlu hallerde caiz hale gelmektedir.³⁵⁹

3.1.3. Değerlendirme ve Tercih

Kadının mahremsiz yolculuğu meselesinde delil olarak kullanılan hadisler incelendiğinde ister mutlak isterse belli bir süre ile kayıtlanmış olsun Adıyy haricindeki tüm rivayetler kadının mahremsiz seferinin caiz olmadığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yer yer farklı zaman dilimlerinde kadınlara getirdiği bu nehyin mutlak olmayıp belli şartlara bağlandığı izlenimini vermektedir. Nitekim klasik ulemânın çoğu da bu görüştedir. Mahremsiz yolculuğa çıkılmasının caiz olmadığını ifade eden hadislerin çoğunda nehyin bu süre ile sınırlandırıldığı, bu sürenin de eski yolculuk şartlarında “üç gün üç gece” olarak belirlendiği ortaya çıkmaktadır.

Adıyy rivayetinin ise konuya doğrudan delaleti kanaatimce bulunmamaktadır. Çünkü bu rivayet siyak ve sibakıyla İslâm nurunun tüm Arap yarımadasına yayılacağını, sulh ve sükun, huzur ve güven getireceğini haber vermektedir. Ancak kadının mahremsiz yolculuğunun meşruiyetine ima ettiği söylenebilir. Lakin bu ima da fıkıh usulündeki müselleme bir kurala göre nassın ibaresinin delaleti ile işaretinin delaleti tearuz ederse ibaresinin delaleti daha açık olduğu kabul edildiği için işaretine tercih olunmasıyla çelişmektedir. Hayız konusu bu noktada örnek verilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde kadınların dininin yarım olduğunu ifade ettiğinde kendisine bunun sebebini soran hanıma: “Çünkü her biriniz ömrünün yarısını evinin köşesinde oturmakla geçirir, namaz kılmaz oruç tutmaz” buyurmuştur.³⁶⁰ İmam Şafî, “bu hadis işaret yolu ile hayzın en çoğunun on beş gün olacağına delalet eder” demiştir. “Hayzın en azı üç gün en çoğu on gündür” hadisi de ibare ile on gün olduğuna delalet eder. Bu iki delalet arasında tearuz vardır.

³⁵⁹ Muhammed ibn Adam, “Dâru'l-İftaa”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://daruliftaa.com/womens-issue/can-women-travel-without-a-mahram/>

³⁶⁰ Buhârî, “Hayz”, 6.

Bu durumda ibarenin delaleti daha açık olduğu için işaretin delaletine tercih olunur.³⁶¹ Adıyî hadisi ile diğê rivayetler arasında da benzer bir durum mevcuttur.

Günümüz âlimlerin çoğuna göre kadının mahremsiz seferine dair nehyin illeti “güvenlik” olarak kabul edilmektedir. Emniyetin sağlandığı yolculuklara cevaz verenlerin illetleri içtihadî, dolayısıyla zannîdir, ama yasaklayıcı naslar açık ve konuya delaleti kat’idir. “Mevrid-i nassda ictihada mesağ yoktur.”³⁶² Yani konu ile ilgili Buhârî ve Müslim kaynaklı hadislerde kadının mahremsiz yolculuğunun caiz olmadığı doğrudan ve sarîh bir şekilde belirtilmişken konuyla doğrudan bağlantısı olmayan Adıyî rivayeti ile delillendirirken ihtiyatla hareket edilmelidir.

Ulemânın öne sürdüğü “güvenlik” illeti hükme illet olabilecek vasıflar arasında münasip ve müessir bir vasıf olmakla beraber, nehyeden hadislerin vürudu sırasındaki vakayı yansıtmamaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında yollarda kadınların yolunun kesilmesi, tecavüze maruz kalmaları çok sık duyulan olaylardan değildi. Bilakis Hâtıb b. Ebu Beltea’nın mektubunu götüren kadının korkmadan bu uzun yola cesaret etmesi yolların güvenli olduğunu gösterir.³⁶³ Şer’î yasak olmasa dahi, kadın olsun erkek olsun hiç kimse can ve mal güvenliği tehlikede olan güzergahta yolculuk yapmaz. Şu halde nasların özellikle “mahrem” kaydını koymas, “kadın mahremsiz yola çıkmasın” nehyinin güvenlikten başka bir illetinin olabileceği izlenimini vermektedir.

Kadının mahremsiz yolculuğunun nehyi meselesinin illeti “güvenlik”tir desek dahi günümüz şartlarında bir kadın canı, malı ve ırzından emin bir şekilde yolculuk yapabilir mi sorusunu irdelememiz gerekmektedir. Zira otobüs, araba ve uçak kazaları veya hava şartları vb. nedenlerle uçakların başka bir beldede zorunlu iniş yapması; kadının herhangi bir sebepten yolculuk süresinde rahatsızlanması; kalbinde fesat bulunan erkek veya kadınların yalnız yolculuk yaptığını fark ettikleri kadınların malına, canına veya ırzına zarar verme eğiliminin artması ve buna benzer durumların yaşanması muhtemeldir. Halbuki bir kadın grubuyla yolculuk yapıyor olsa dahi sadece yolculuk süresince tanıdığı bir kadından zarar görmeyeceğine, hırsızlık

³⁶¹ İbn Melek, Abdullatîf b. Abdulazîz, **Şerhu Menârî'l-envâr fi usûli'l-fikh**, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1965, s. 171.

³⁶² **Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye**, md. 104.

³⁶³ Nebi Bozkurt, “Hâtıb b. Ebû Beltea”, DİA, 1997, C: XVI, s. 444-445.

yapmayacağına ne kadar güvenilebilir? Nitekim 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye’de yapılmış darbe girişimi bize göstermektedir ki bazı zamanlarda emniyet güçlerine dahi güven olmamaktadır.

H. Çiftçi’nin makalesinde yer verdiği bazı istatistiklere göre dünyada en çok tecavüz olaylarının görüldüğü ABD’de kadınların yaklaşık %20’nin hayatlarında bir kez tecavüze ya da tecavüz girişimine maruz kalmış³⁶⁴, pek çok ülkede yaklaşık 4 kadından biri ciddi anlamda cinsel tacize uğramıştır.³⁶⁵ ABD’de cinsel taciz karşıtı en büyük sivil toplum örgütü RAINN’in verilerine göre, ülke genelinde her 92 saniyede bir kişi cinsel istismar ya da tacize maruz kaldığı iddia edilmektedir.³⁶⁶

Dünyanın pek çok yerinde kadına sözlü veya cinsel tacizin, şiddetin arttığı günümüz şartlarında kadının sadece seferde değil, ikâmet halinde dahi tam bir emniyet içinde olduğunu söyleyemeyiz. Hal böyleyken kadının hem yolculuk süresince hem dinlenme tesislerinde mahremi ile can, mal ve ırz güvenliği büyük oranda sağlanmış olacaktır. Bundan dolayı mahrem şartını kadının özgürlüğünü sınırlama olarak değil onu her türlü kötülükten korumak ve bu noktada ihtiyatlı davranmak şeklinde bakılabilir. Can, mal ve ırz nehyin illeti değil de hikmeti olabilir. Böylelikle İbn Adam’ın da belirttiği gibi nehyin illetinin 90 km olması mümkündür.³⁶⁷

Zarurî ve mecburî durumlara gelince: Bilindiği gibi İslâm’da zaruret halinin hükümleri istisnaî hükümlerdir. Bir delil olmadan istisnaî hükümleri asıl hükümler yerine ikame etmek, ızdırar halinde mubah kılınan meyte eti yemeyi her zaman mubah saymaya benzer. Buna göre bir kadının mesela tedavi, evini yurdunu kaybetmesi, bain boşanma sonucu kocasının evinden başka bir meskene intikal etmesi gibi sebeplerle yani zorunlu durumlarda yalnız başına yolculuk yapması zaruret durumlarına örnek verilebilir. Ancak ticaret, eğitim-öğretim, memuriyet, iş,

³⁶⁴ Milliyet Gazetesi, “Abd'nin Korkunç 'Suç' İstatistikleri”, erişim: 27 Mayıs. 2019, <http://www.milliyet.com.tr/abd-nin-korkunc-suc-istatistikleri-istanbul-yerelhaber-2501762/>

³⁶⁵ Leyla Çakır Gerçek, Yargıtay Kararları Cinsel Taciz Suçu, AUHFD, 60 (1), 2011, s. 47-82.

³⁶⁶ Anadolu Ajansı, “Dünya genelinde her 10 kadından 4’ü şiddet mağduru”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-genelinde-her-10-kadından-4u-siddet-magduru/1410303>

³⁶⁷ Muhammed ibn Adam, “Dâru’l-İftaa”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://daruliftaa.com/womens-issue/can-women-travel-without-a-mahram/>

gezi, akraba ziyareti ve umre gibi o iş yapılmadığı takdirde kadın için çok ciddi bir sıkıntıyla sonuçlanmayabilir.

Bu noktada İmam Gazzâli'nin (v. 505/1111) farz-ı ayn olan ilimler tasnifine yer vermek uygun olacaktır. Farz-ı ayn olan ilimler özetle şöyledir:

1- Bir müslümanın Allah'ın birliğini ve Peygamberin risaletini tasdik etmesi yani anlayarak şahadet getimesidir ki kişinin kat'î bir inancı varsı delil aramasına dahi gerek yoktur.

2- Bir müslümanın üzerine farz olan ilim, bir amelin ona farz olmasından sonra tahakkuk eder. Örneğin; kuşluk vakti Müslüman olmuş birinin namaz hükümlerini bilmesi öğlen vaktinin girmesiyle farz olur. Kişi namaz vakti girmeden bu bilgileri öğrenmekle mükellef değildir.

3- Bir müslümanın terk edilmesi farz olan şeyleri öğrenmesi gerekir. Lakin bu, kişinin içinde bulunduğu vaziyete ve kişinin şahsına göre değişiklik gösterir. Bir dilsizin söylenmesi yasak olan şeyleri öğrenmesinin farz olmaması gibi.³⁶⁸

Kadınlar abdest, namaz, oruç ve benzeri dini meseleleri ailelerinden, akranlarından, eşlerinden öğrenebilecekleri gibi kitap okuyarak, bir ilim meclisine katılarak da öğrenebilirler.³⁶⁹ Günümüz teknolojisinde insanlar dünyanın farklı yerlerinde yaşamalarına rağmen online uygulamalar aracılığıyla sanal ortamlarda buluşup eğitim alabilmektedir. Aynı şekilde fetva istenilen konularda ülkenin resmî fetva kurullarına telefon, e-posta veya internet adresi üzerinden kolayca ulaşma imkânı vardır. Dolayısıyla konuya yaklaşırken bu imkanlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Ticarî sebeplerle mahremsiz yolculuğa çıkılması hususunda da meseleye zaruri olup olmaması açısından bakılmalıdır. Müslüman bir hanımın nafakası evleninceye kadar babasının evlendiğinde ise eşinin üzerindedir.³⁷⁰ Nafakanın baba veya eşin sorumluluğuna bırakılması kadının çalışmak zorunda olmadığını

³⁶⁸ Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, **İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn**, çev. Ali Arslan, İstanbul, Arslan Yayınları, 1993, C: 1, s. 88-92.

³⁶⁹ Bilmen, **a.g.e.**, s. 501.

³⁷⁰ Serahsi, **a.g.e.**, C: 5, s. 185; Celal Erbay, "Nafaka", **DİA**, 2006, C: XXXII, s. 282-285.

göstermektedir. Bununla birlikte kadının dilerse ev içinde veya dışında çalışarak aile bütçesine katkı sağlaması caizdir.³⁷¹

Mecelle'nin “umumî olsun hususî olsun hacetler zaruret menzilesine tenzil olunur” kaidesinin bu meselede uygulamasına gelince:

Zaruret, kişinin şer'an kesin yasak (haram) olan şeyi yapmadığı takdirde hayatî tehlikesi söz konusu olması halidir. Mesela, dinen haram olan şeyi yemediği veya içmediği takdirde açlıktan veya susuzluktan ölme tehlikesi olması, acından ölmek için birinin evinden ekmek çalmak zorunda kalması, tehdidini yerine getirebilecek güçte olan birinin “filanın şu malını telef etmezsen seni veya çocuğunu öldürürüm” tehdidi karşısında kalma durumu gibi haller kaynaklarımızda zarurete örnek verilir.

Hacet ise kişinin haram olan şeyi yemediği veya başkasının ekmeğini çalıp yemediği veya başkasının malını telef etmediği takdirde ölüm tehlikesi olmayacak ama biraz sıkıntı ve meşakkat çekmesi gibi durumlardır.

Günümüzde kadınların mahremsiz sefere çıkmadığı takdirde düşeceği sıkıntıların veya karşı karşıya kalacağı mahrumiyetlerin pek çoğunun zaruret derecesinde olmadığı düşüncesindeyiz. Eğitim ve öğretim yolculukları, akraba ve umre ziyaretleri, tatil ve dinlenme seyahatları gibi yolculukları kadınlar yapmadığı takdirde pek çoğu, fıkıh kaynaklarımızda ortaya konulan zaruret derecesindeki sıkıntılara düşmeyecektir.

Hacetin zaruret derecesine indirilmesi hakkında ise: Mecelle Şârihi Ali Haydar Efendi (v. 1935), Pîrîzade'nin (v. 1162/1749): “Müellif bu tarifte zarureti hacetin gayri kıldı. Yani zaruret ile hacetin başka olduğunu gösterdi, halbuki bu başka yerde görülmemiştir” diyerek *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* sahibi Zeynüddin İbn Nüceym'e (v. 970/1563) itirazda bulunduğunu kaydettikten sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “Yani bu kaidede zikrolunan hacetten maksut âdî (sıradan) ihtiyaç olmayıp zaruret olan ihtiyaç olması lazım gelir. Şu halde “hacet zaruret menzilesine tenzil olunur” ibaresi “zaruret zaruret menzilesine tenzil olunur” manasında olur ki

³⁷¹ Karaman, Hayreddin, “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”, **İslâmî Araştırmalar**, 1991, C: V, sy. 4, s. 284-291.

bu ibarenin adem-i sıhhati zahirdir demek ister.”³⁷² Buna göre, kadının mahremsiz seferini yasaklayan sahih ve sarîh hadis-i şerîfler mevcutken bu tarife sığınılarak “hacet” derecesindeki ihtiyaçların “zaruret” derecesinde kabul edilerek aynı hüküm çerçevesinde değerlendirilmesi isabetli olmasa gerektir.

Günümüzün “ihtiyaç” anlayışı ile İslâm Hukukundaki “hacet” kavramı arapça aynı kökten gelmesine rağmen kavram olarak farklı şeyler ifade etmektedir. “Hacet”in tarifinden de anlaşılacağı gibi, “karşılanmaması halinde insanın zorluk ve sıkıntıya düşmesine yol açan gereksinimler” kastedilmektedir.³⁷³ Halbuki günümüzün anlayışı bundan daha hafif, hatta lüks sayılabilecek ihtiyaçları “hacet menzilesine” oradan da “zaruret menzilesine tenzil” edivermekte, sonuçta her ihtiyaç zaruret olup çıkmaktadır. Yani Şâtıbî’nin (v. 790/1388) “Tahsînâtı” “haciyata” haciyatı da “zaruriyyata” indirgenerek hepsi aynı hükümde değerlendirilmektedir. Hangi ihtiyacın “tahsînat”tan hangi ihtiyacın “haciyat”tan sayılacağı müçtehidin içtihadı ile tayin edilecektir.

İçtihat zanna dayanır. Netice olarak usul açısından bu içtihadın, “kadının mahremsiz yolculuğunu” nehyeden sahih ve sarîh naslar karşısında muteber olmaması gerekir.

Diğer bir mesele ise Hayreddin Karaman ve Faruk Beşer’in konu ile ilgili mezkur hadislerde müddetin süre ile belirlendiği ve buna göre üç günden az olan yolculuklara kadının mahremsiz çıkmasının caiz olduğu görüşüdür. Tezin “Seferîliğin Ölçüsü: Zaman ve Mekan Kriteri” başlıklı bölümünde aktarıldığı üzere Hanefî ulemâsı seferîliğin ölçüsünü belirlerken “Kadın, yanında mahremi olmadan üç günlük yolculuğa çıkmasın.”³⁷⁴ hadisinden yola çıkmıştır. Burada üç günden kastın seferînin üç gün yol yürümesi olmadığını yalnızca sınırlama getirmek olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁵ Nitekim seferî üç gün sürecek mutad bir yolu farklı bir yol kullanarak bir veya iki günde katetse yine seferî sayılmaktadır.³⁷⁶ Seferîliğin ölçüsünü belirlerken “üç gün üç gece” kaydı 90kmlik bir mesafeye uyarlanmıştır.

³⁷² Ali Haydar Efendi, **Dürrü’l-Hukkâm Şerh’u Mecelleti’l-Ahkam**, Matbaa-i Ebu’z-Ziya, 1330, C: I, s. 88.

³⁷³ Rahmi Yaran, “İhtiyaç”, DİA, 2000, C: XXI, C. 573-574.

³⁷⁴ Buhârî, “Taksîru’s-salât”, 5.

³⁷⁵ Meydânî, **a.g.e.**, C: I, s. 120.

³⁷⁶ Kâsânî, **a.g.e.**, C: I, s. 476.

Aynı şekilde kadının mahremsiz yolculuğunda zikredilen “üç gün üç gece” kaydı mesafeye uyarlanmalı değil midir?

Sonuç olarak, bir kadının yanında mahremi yokken üç günlük bir yolculuğa çıkması caiz değildir. Ancak mahreminin onunla gelemeyeceği ve yapılmadığı takdirde çok ciddi sıkıntılara sebep olacak durumlarda mahremsiz sefer etmesine cevaz verilebilir. Böyle durumlarda en güvenilir seyahat çeşidini seçmesi, mahreminin havalimanı, otopark gibi yolculuğa başlayacağı noktaya kadar kadına refakat etmesi, gittiği yerde varsa eğer kadının bir mahreminin onu karşılaması gibi hususlara dikkat edilmesi ihtiyaten gereklidir.

3.2. MAHREM ŞARTI VE KADININ HACCINA ETKİSİ

3.2.1. Mahrem Kavramı

Mahrem kelimesi sözlükte “helâl olmayan, yasaklanan şey” şeklinde tanımlanmaktadır. Fıkıh terimi olarak mahrem “kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akraba” anlamına gelmektedir. Farsça bir terkip olan nâmahrem ise “aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler” demektir.³⁷⁷

Dört mezhep ulemâsının çoğunluğuna göre kadının mahremi olmayan bir erkeğin yanında elleri ve yüzü dışında tüm organlarını örtmesi gerekirken bir kısım ulemâya göre elleri ve yüzünü de örtmelidir. Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre ayaklarda örtülmelidir. Hanbelî mezhebi dışındaki üç mezhep mahremlerin birbirlerinin bakmasında sakınca bulunmayan organlarına dokunmasının da câiz olduğu görüşündedir. Ulemâ, Kur’ân’daki en-Nisâ Sûresi’nin 23.ayetinden yola çıkarak kimlerin mahrem veya nâmahrem olduğunu tespit etmiştir.³⁷⁸

Konumuzu ilgilendiren kısmı “evlenilmesi ebedî haram olanlar (el-muharremâtü’l-müebbede)”dır. Zira “kadın mahremsiz yolculuk yapamaz”

³⁷⁷ Ögüt, Sâlim, “Mahrem”, *DİA*, 2003, C: XXVII, s. 388-389.

³⁷⁸ Ögüt, Sâlim, “Mahrem”, *a.g.e.*, C:XXVII, s. 388-389, Nisâ 4/23. حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمْ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي تَحْلَتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا تَحْلَتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً

hükmünde kastedilen mahrem sınıfı bunlardır. Bu kişilerin yalnız olarak bir odada bulunmaları caizdir. İslâm'da erkek için ebedi haram olanlar; kan (neseb) hısımlığı, sıhrî hısımlık ve süt (radâ) hısımlığı olmak üzere üç ayrı başlıkta sıralanmıştır.³⁷⁹ Eğer mahremi güvenilir biri değilse onunla yolculuk etmesi caiz değildir. Mahremi hür veya köle olması fark etmez. Buluğa ermemiş kız çocukları ise mahremi olmadan yolculuk yapabilir.³⁸⁰ Şirbînî (v. 977/1570), eş ve mahrem için güvenilirlik şartının getirilmediğini belirtir.³⁸¹

Mahremden kasıt neseben veya mübah sebeple (eşinin babası, oğlu, süt kardeş) ebedi haram olanlar yani seferde halvetin mübah olacağı kişilerdir. Ayrıca mahremi âkıl bâliğ ve Müslüman olması gerekir. Çünkü mükellef olmayanlar kadını koruyamazlar. Kâfire ise güven olmaz.³⁸²

Evlenilmesi ebedi haram olanlar şunlardır:

1. Neseb yoluyla haram olan erkekler: Neseb yoluyla kadına ebedi olarak haram olan erkekler dört grupta toplanır:

a. Usûl (üst soy hısımları); Ne kadar yukarıya çıksa da kişinin usûlü babası, dedesi vs.dir.

b. Fürû (alt soy hısımları); Ne kadar aşağıya inseler de kişinin fürû'u; oğlu, kızının oğlu, oğlunun oğlu vs.

c. Ana babanın veya onlardan birinin yakınlık dereceleri uzak olsa bile fürû; Anne veya babanın öz kardeşleri, bunların oğulları, erkek veya kız evlatlarının oğulları vs.dir.

d. Dede ve ninelerin fürû'undan birinci tabaka. Buna göre kişinin kendisinin ya da anne babasının amcaları ve dayılarıdır.³⁸³

2. Musahere (evlilik) yoluyla nikahı haram olanlar: Bu da dört çeşittir.

³⁷⁹ Serahsî, **a.g.e.** C: IV, s. 11; Kâsânî, **a.g.e.** C: III, s. 56; Buhûtî, **a.g.e.** C:II, s. 394; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 32-34.

³⁸⁰ Kâsânî, **a.g.e.** C: III, s. 56.

³⁸¹ Şirbînî, **a.g.e.** C: I, s. 681-682.

³⁸² Buhûtî, **a.g.e.** C: II, s. 395; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 32-34; Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 56.

³⁸³ Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, 10 c., İstanbul, Risale Yayınları, 1990, C: VIII, s. 135-136.

a. Usûlün eşleri –yukarı çıksa da- (anne tarafından) asabe ya da zatü'l-erham olsun, asıl onunla zifaf yapsın yahut sadece akit yapıp zifaf yapmamış olsun aynıdır. Annenin kocası veya babaanne veya anneanneden olanın kocası böyledir.

b. Ne kadar inse de fûrû'unun eşleri: Bunlar asabe ya da zatü'l-erham olsun, bu erkekle zifaf olsun veya olmasın, talak yahut ölüm sebebiyle ayrılmadan sonra bile olsa, haramdır. Damatlar gibi.

c. Eşin usûlü: Kocasıyla zifafda bulunsun ya da bulunmasın mücerret nikah akdi yapılmasıyla kocanın babası, baba veya anne tarafından dedesi haramdır.

d. Eşin fûrû'u: Yani zifafda bulunduğu erkeğin başka kadından olan oğulları (üvey oğulları).³⁸⁴

3. Radâ' (süt emme) yoluyla haram olanlar: Nesep ve musahere yoluyla haram olanlar süt emme yoluyla da haram olurlar. Radâ' yoluyla haram olan erkekler sekiz çeşittir:

a. Her ne kadar yukarıya çıkarsa çıksın kişinin radâ' yoluyla usûlü. Bunlar süt baba ve süt dedelerdir.

b. Her ne kadar aşağıya doğru inerse insin radâ' dolayısıyla fûrûlar. Bunlar da süt erkek kardeş ve onun oğlu vs.dir.

c. Süt anne ve babanın fûrû'u. Bunlar da süt erkek kardeşler, süt erkek ve kız kardeşlerin oğulları vs.dir.

d. Süt nine ve dedenin doğrudan fûrû'u. Bunlar da süt amcalar ve süt dayılardır.

e. Eşin süt babası ve dedeleri; ne kadar yukarı doğru çıkarsa çıksın.

f. Süt anne ve ninenin eşi, anne ya da nine ile zifaf olsun ya da olmasın.

g. Süt oğlun, süt kızın kızının ya da süt torunun eşi –her ne kadar aşağıya doğru inse de- kocasıyla zifaf olsun ya da olmasın kadına nesep yoluyla çocuklarının eşi.

³⁸⁴ Zühaylî, a.g.e., C: VIII, s. 137-138.

Eşinin sutoğlu, her ne kadar aşağıya doğru inseler de kendisiyle zıfıf yaptığı kocanın çocuklarının oğulları.³⁸⁵

3.2.2. Hacda Mahrem Şartı

Sefer mesafesinde ihtilaf etselerde kadının hac dışında mahremsiz sefere ıkamayacağına dair mezheplerin icmâsı bulunmaktadır. Lakin İslâm'ın beş esasından biri olan farz haccı îfa etmek için kadının sefere çıkması konusunda ihtilaf etmişler. Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri bunu diğer seferlerden ayrı değerlendirerek kadınlardan oluşan güvenliği sağlayabilecek bir topluluğun farz haccı eda edebileceğini söylerken Hanefî ve Hanbelî mezhepleri kadının farz hac için dahi olsa mahremsiz sefere çıkmasını caiz görmemişlerdir.

Kadın için hacda mahrem şartından vcubunda ve edasında olmak üzere iki merhalede bahsedilir. Mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının sebebi, mahrem şartı haccın vcubunun şartı mı yoksa hem vcubunun hem de edasının şartı mı şeklinde özetlenebilir.

3.2.2.1. Vcubunda Mahrem Şartı

İslâm'ın şiârından olan hac, vucp ve edâ şartlarını taşıyan her Müslümanın ömründe bir kere yerine getirmesi farz olan bir ibadettir. Haccın farz oluşu Kurân ve sünnetle sabittir.

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

“Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyâret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir.”³⁸⁶

Resûlullâh (s.a.v) *“Kim kendisini Beytullah'a ulaştıracak azık ve binek bulur da haccetmez ve böylece ölürse, ister Yahdi isterse Hristiyan olarak ölsün.”* buyurmuştur.³⁸⁷

³⁸⁵ Zühaylî, a.g.e., C: VIII, s. 142-143.

³⁸⁶ Âl-i İmrân 3/97.

İster erkek olsun ister kadın bir Müslüman hac farz olması için akıl, bülüğ, sağlık, yol emniyeti ve maddî olarak gidiş-dönüş imkânları diye özetleyebileceğimiz “zâd ve râhile” genel şartlarını taşımalıdır.³⁸⁸ Sadece kadınlara mahsus olmak üzere bunlara ilaveten yolculukta kendisine refakat edecek kocasının veya bir mahreminin bulunması ve iddet bekler durumda olmaması da bazı mezheplerde yine aranan şartlardandır. Biz burada konumuzla doğrudan ilgisi olduğu için sadece mahrem şartının ayrıntıları üzerinde duracağız.

Yukarıda kısaca saydığımız haccın genel vücup şartlarını taşıyan bir hanımın, hac yolculuğunun başından itibaren kendisine refakat edecek kocası veya babası, oğlu, erkek kardeşi, amcası ve dayısı gibi kendisiyle nikahlanması asla caiz olmayan bir mahreminin bulunması ona hac farz olması için şart mıdır değil midir? Bu konuda iki temel görüş vardır.

Birinci görüş: Şarttır. Buna göre kadına haccın farz olması için hac yolunda kendisine refakat edecek kocası veya bir mahremi bulunmalıdır. Bu yoksa hac farz olmaz. Hanefîler bu görüştedir. Kâsânî kadın ve erkek her ikisi için de aranan şartları saydıktan sonra sözüne şöyle devam etmektedir: “Sırf kadınlara ait şartlara gelince, bunlar iki tanedir. Birincisi: Beraberinde kocası veya mahremi olmalıdır. Bunlardan biri yoksa ona hac farz olmaz. Diğeri de boşanmadan veya vefattan dolayı iddet bekliyor olmamalıdır.”³⁸⁹

Kadın mahremi olmadan hacca gitmek için ihrama girse “muhsar” hükmünde olur. Çünkü şer’an mahremsiz yolculuğa çıkması yasaktır.³⁹⁰ Kadının genç ya da yaşlı olması durumu değiştirmez. Vücub açısından aralarında fark yoktur.³⁹¹

Hanbelîler de bu görüştedir.³⁹² İbn Kudâme: “Hac, mahremi olmayan kadına farz olmaz” dedikten sonra şöyle devam eder: Ebû Dâvud Ahmed b. Hanbel’e:

³⁸⁷ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, **Sünenü’-d-Dârimî**, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, 4 c., Suudi Arabistan, Dâru’l-muğnî, 1412/2000, “Menasik”, 2; Tirmizi, “Hac”, 3; Beyhakî, **a.g.e.**, C: IV, s. 334.

³⁸⁸ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 44, 45; Şîrâzî, **a.g.e.**, C: II, s. 659; Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 676; Nevevî, **el-Mecmû’**, C: VII, s. 20; Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 378; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 6; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 215.

³⁸⁹ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 54.

³⁹⁰ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 110, 111.

³⁹¹ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 56.

³⁹² Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 378.

Mahremi olmayan zengin bir kadına hac farz olur mu? demiş, o da: Hayır, mahrem ayetteki “sebil” cümlesindedir” demiştir. Delil olarak da Hz. Peygamber’in (s.a.v) kadının mahremsiz hac yolculuğunu nehyeden rivayetlerini almışlardır .³⁹³

İkinci görüş: Şart değildir. Mâlikîler ve Şafîîler bu görüştedir.³⁹⁴ İmam Mâlik, *Muvatta*’sında hiç hac yapmamış ve henüz evlenmemiş, kendisine refakat edecek mahremi de bulunmayan ve olsa da gelemeyecek durumda olan kadın hakkında: “Allah’ın üzerine farz kıldığı haccı terk etmez, bir gurup kadınla çıksın” demiştir³⁹⁵. Yani kadın hac için diğer vucup şartlarını taşıyorsa sırf mahremi bulunmadığı için farziyet üzerinden düşmez, hacca giden bir gurup kadın bulduğu zaman onlarla çıkması lazımdır.³⁹⁶ İbn Rüşd şöyle der: “Mâlik ve Şafiî bunun vucup şartlarından olmadığını söylediler, kadın güvenilir yol arkadaşları bulduğu zaman hacca gider.”³⁹⁷ İmam Nevevî: “Kadın, kocası veya bir mahremi ile güvenilir bir kadınlar topluluğu ile kendisini güven altına almadan üzerine hac farz olmaz” demektedir.³⁹⁸ İbn Kudâme de Ahmed b. Hanbel’den (v. 245/855) gelen bir rivayette onun: “Mahrem, haccın vucup şartı değil eda şartıdır” dediğini naklader.³⁹⁹

3.2.2.1.1. Deliller ve İhtilafın Sebepleri

Dört mezhebin ittifakıyla hac ibadetinin kişiye farz olabilmesi için o kişinin Müslüman, âkil, bâliğ, hür olmasının yanı sıra “mustatî” de olması gerekir.⁴⁰⁰ Mustatî’ (güç yetirebilirlik) şartının içeriğinde mezheplerin vucûp şartı mı yoksa edâ şartı mı olduğunda ihtilaf ettikleri şartlar mevcuttur.

İbn Rüşd ihtilafın sebebini şöyle açıklamaktadır: “*İnsanlardan kim hacca yol bulabilirse Allah için ona hac farzdır*” ayetinde yer alan “مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا” (gitmeye gücü yetenler) ifadesi umumidir. Kadını da erkeği de kapsar. Ancak diğer taraftan –

³⁹³ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 30.

³⁹⁴ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 682; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 221.

³⁹⁵ Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, **el-Muvatta**’, 2 c., 2. bs., thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî, Dârü’l İhyâ’it Tûrâsî’l Arabî, Beyrut, 1406/1985, ”Hacc”, 20.

³⁹⁶ Bâcî, Ebû’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüçibî el-Bâcî, **el-Müntekâ Şerhu’l- Muvatta**’, 7 c., 1. bs., Matbâu’s-Seâde, 1332, C: III, s. 82.

³⁹⁷ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 221.

³⁹⁸ Nevevî, **Ravzatü’t-tâlibîn**, C: III, s. 9.

³⁹⁹ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 30.

⁴⁰⁰ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 44, 45; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 674; Şirâzî, **a.g.e.**, C: II, s. 659; Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 378; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 6; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 215; Desûkî, **a.g.e.**, C: II, s. 4, 5, 6, 9.

yukarıda da geçtiği gibi – pek çok sahih rivayette kadının mahremsiz yola çıkması ve hac yapması yasaklanmaktadır. Ayetin umum ifadesini kuvvetli görüp onu alanlar kadına haccın farz olması için mahrem şart değildir derken bu hadislerin, ayetin umum ifadesini tahsis ettiği (sınırladığı) görüşünde olanlar mahremin şart olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁰¹

Hanefilere göre ayette bahsedilen durum genel olmakla birlikte kadınların mahremsiz halleri bu genellemeye dâhil değildir. Çünkü kadın mahremsiz inip binme yapamaz mahremine ihtiyaç duyar. Bu durumda “güç yetirebilir” olamaz. Bazı kadınların güç yetirebilir olması yani gücünün sabit olmasına itibar edilmez. Çünkü güç yetirebilse de kadının yabancı birinin ona helal olmayan topuk ayak vb. bir yerinin açılmasından emin olması güçtür. Kadın ancak mahreminin onu uyarması ve örtmesiyle tam anlamıyla bir örtünme gerçekleştirebilir.⁴⁰²

Şafîî ve Mâlikîlere göre hac ayeti âmmdır, kadını da erkeği de kapsar. Orada haccın farz olması için aranan şart “istitâat”tır. O da Resulullah’ın (sav) tefsir ettiği gibi gidip-gelme imkânlarını özetleyen “zâd ve râhile”dir. Bu imkâna sahip olana hac farz olur. Kadın da buna mâlik ise ona da farz olur. Ayet-i kerîmede mahrem şartı bulunmamaktadır. Mahrem, kadına haccın farz olması için değil, yol boyunca korunması için lazımdır. Bu konudaki rivayetler böyle yorumlanmalıdır.⁴⁰³

İmam Şafîî, Hz. Peygamber’in (s.a.v) ayetteki “سَبِيلًا” lafzını “azık ve binek” şeklinde tefsir ettiğine dair İbn Ömer rivayetinden⁴⁰⁴ dolayı, hacda kadın için mahrem şartının “gücü yeten kimseler” kapsamında yer almadığını savunur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), “azık ve binek” dışında herhangi bir istisnada bulunmamıştır. Beyhakî, bu rivayetin Hasan-ı Basrî’den mürsel olarak geldiğini belirtir. Zeylaî (v. 762/1360), İbn Ömer hadisinin, İbn Abbâs ve Enes b. Mâlik’in içinde bulunduğu yedi tarîk ile geldiğini Tirmizî’nin (v. 279/892) hadisi “garip”, İbn Mâce (v. 273/887), Dârekutnî’nin (v. 385/995) ise “zayıf” gördüğünü aktarır.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 223.

⁴⁰² İbn Hüمام, **Fethu’l-Kadîr**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, C: II, s. 427.

⁴⁰³ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 222; İbn Cüzey, Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâtî, **el-Kavânînu’l-fıkhiyye**, s. 86; Nevevî, **Ravzatü’t-tâlibîn**, C: III, s. 9, İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 30.

⁴⁰⁴ Dârekutnî, **es-Sünen**, 3/216.

⁴⁰⁵ Zeylaî, Ebü Muhammed Cemâleddîn Abdullah b. Yûsuf, **Nasbu’r-râye li-ehâdîsi’l-Hidâye**, thk. Muhammed Avvâme, Cidde, Mektebetü’l-Mekkiyye vdğr., 1973, C: III, s. 7-9.

İbn Türkmanî'ye göre kadının üç günlük yola mahremsiz gidemeyeceğine dair sıhhatinde ittifak edilen hadisler mevcut iken ayetteki “güç yetirebilirliği” zayıf bir hadis ile tefsîr etmek doğru değildir. Ebû Hanîfe ve ashabı, Ahmed b. Hanbel'e göre mahrem veya zevc yoldandır.⁴⁰⁶

Hanefî mezhebinin ilgili ayet haricinde konu hakkındaki delilleri şunlardır:

1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) kadının mahremsiz üç gün üç gecelik bir yolculuğa çıkamayacağı ile ilgili mezkur hadisler.⁴⁰⁷

2. İbn Abbâs'dan naklettiğimiz gazve hadisi; Ashâb-ı kiramdan bir adam ayağa kalktı. Hz.Peygamber'e (s.a.v), “Ben bu gazveye katılmak istiyorum. Hanımım da hacetmek istiyor. Ne yapayım?” diye sordu. Peygamber (s.a.v.), “*Onunla birlikte çık. Ondan ayrılma!*” buyurdu.⁴⁰⁸

3. لَا تُحْجَنَّ امْرَأَةً إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ

Dârekutnî'nin İbn Abbâs'dan naklettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “*Kadın sakın mahremsiz hac yapmasın!*”⁴⁰⁹

4. لَا تَحِلُّ لِمَرْأَةٍ مُسْلِمَةٍ أَنْ تَحْجَّ إِلَّا مَعَ زَوْجٍ أَوْ ذِي مَحْرَمٍ

Hz. Peygamber (s.a.v) “...Müslüman hanımın yanında eşi veya mahremi olmaksızın hac yapması helal değildir.” buyurmuştur.⁴¹⁰

3.2.2.1.2. Delillerin Değerlendirmesi

Bu hadisler kadının hac için dahi olsa mahremsiz sefere çıkamayacağını göstermektedir. Dar-ı harpte Müslüman olan kadının dar-ı harpten hicret etmek için mahremsiz sefere çıkması meselesine gelince: Bu istisnaî bir durumdur. Zira hicrette amaç sefer değil dâr-ı harpten kurtulup Müslümanların bulunduğu güvenli yere ulaşmaktır. İddet bekleyen kadın dâr-ı İslâm'da bile hac yolculuğuna çıkması caiz olmazken dâr-ı harpten hicret için mahremsiz yolculuğa çıkabilir. Kadının yanında mahrem bulunması şartı fitneyi önlemek içindir. Dolayısıyla bir kadının yine

⁴⁰⁶ Beyhakî, **a.g.e.**, C: V, s. 368.

⁴⁰⁷ Buhârî, “Cezau's-sayd”, 27; “Taksiru's-salah”, 4; Müslim, “Hac”, 413.

⁴⁰⁸ Buhârî, “Cezau's-sayd”, 27; Müslim, “Hac”, 424; Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 111

⁴⁰⁹ Dârekutnî, “Hac”, 2.

⁴¹⁰ Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr el-Lahmî eş-Şâmî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, 25 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, C: 8, s. 261.

kadınlardan oluşan bir topluluk ile yolculuk yapması fitne ihtimalini ortadan kaldırmaz.⁴¹¹ Kadının sadece hac yapabilmek amacıyla mahrem kazanabilmek için evlenmesi lazım gelmez.⁴¹² Çünkü eşinin sırf onun için hacca gitmesi vacip olmadığından evlendiğinde de maksadına ulaşması kesin değildir.⁴¹³

Şafiî mezhebinin konu hakkındaki delilleri ise şöyledir:

Hz. Âişe, İbn Ömer ve İbn Zübeyr'den nakledildiğine göre kadın mahremi bulunmasa bile hacedebilir.⁴¹⁴ Ayrıca İbn Ömer'in mahremi olmayan ve yanında mahremi bulunmayan Safiye isimli azatlı cariyesi ile Mekke'ye yolculuk ettiğine dair rivayet vardır. Diğer bir rivayete göre Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî'nin kadınların mahemsiz yolculuk yapamayacağına dair fetvasını duyunca "*Her kadının mahremi yoktur!*" diyerek karşılık vermiştir.⁴¹⁵ Tüm bu deliller gösteriyor ki hac ibadetini yerine getirebilmek için gerekli azık ve bineğe sahip olan bir kadın, mahremsiz güvenilir bir gurup kadınla, işlek bir yoldan hacca gidebilir.⁴¹⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Hz. Zeynep ve Hz. Sevde hariç tüm hanımları yolculuk etmiştir. Lakin Hz. Zeynep ve Hz. Sevde, Hz. Peygamber'den (s.a.v) "*Bu (hacdan) sonra sizler için hasırların üstleri vardır*"⁴¹⁷ sözünü duyduktan sonra hiç yolculuk etmediklerini söylemişlerdir. İmam Şâfiî, Hz. Ömer'in bu hadisten dolayı Peygamber Hanımları'na haccı yasakladığını öne sürer. Ama Hz. Ömer son haccında onlarla birlikte Osman b. Affan ve Abdurrahman b. Avf'ı hacca göndermiştir. Çünkü Hadiste Peygamber Hanımları'nın bir daha hac yapamayacakları değil, farz haccın yalnız ömürde bir kere olduğu anlatılmak istenmiştir. Sa'd'ın dedesinden rivayet ettiğine göre, Peygamber Hanımları insanlar onlara bakmasın diye devenin üzerinde hevdecde olduğu halde iki sahâbe ile haccetmiştir.⁴¹⁸

⁴¹¹ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 111.

⁴¹² Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 55.

⁴¹³ İbn Abidîn, **a.g.e.**, C: III, s. 465.

⁴¹⁴ Hadis kaynaklarında böyle bir rivayet bulamadık.

⁴¹⁵ Beyhakî, **a.g.e.**, C: V, s. 370.

⁴¹⁶ Şâfiî, **a.g.e.**, C: III, s. 291.

⁴¹⁷ Beyhakî, **a.g.e.**, C: V, s. 372.

⁴¹⁸ Beyhakî, **a.g.e.**, C: V, s. 373.

İbn Hacer'e göre Peygamber Hanımlarının zikredilen iki sahâbe ile hac yapması ve diğer sahâbelerin buna karşı çıkmaması kadının mahremi veya eşi olmadan da güvenilir bir kadın grubuyla yolculuk yapabileceğini gösterir.⁴¹⁹

Aynî, Hz. Ömer'in mevâlilerle ilgili tasarrufunun delil olarak kullanılmasını eleştirerek, mevaliler için sefer yasağı olmadığını söyler. Hz. Âişe'nin mahremsiz hac yapmasına gelince: Buna Ebû Hanîfe'nin cevabı şöyledir: Tüm insanlar Hz. Âişe'nin mahremidir. Çünkü o müminlerin annesidir. O her kimle yolculuk yaparsa mahremiyle yolculuk yapmış sayılır. Diğer kadınlar öyle değildir.⁴²⁰

İmam Mâlik'e göre "vucub için mahrem şart değildir, kadın, emniyetli birkaç kadın arkadaş bulursa hac yolculuğuna çıkabilir."⁴²¹ Mâlikîler, Şâfiîler ile aynı görüştedirler. İki mezhep ulemâsı da Hz. Peygamber'den (s.a.v) aktarılan sefer yasağı ile ilgili hadislerde hacdan bahsedilmediğini öne sürerek bu nehyin vâcip olmayan seferler için geçerli olduğunu savunmuşlardır. Hac farz olduğu için bu nehye dâhil olamaz. Dolayısıyla bir kadın farz haccı edâ etmek için bulunduğu yer ile Mekke arasında kasr mesafesi olsa dahi mahremsiz hac yolculuğuna çıkabilir. Lakin Hanefiler, *Sahîhayn*'da yer alan İbn Abbâs hadisi ile nehyin hac da dâhil olmak üzere her sefere şamil olduğu çıkarımında bulunurlar.⁴²²

İmam Nevevî, hadislerde ehem olanın öne alındığını belirterek tearuz eden bu hadislerde ehem olanın kadının hacca gitmesi olduğunu savunur. Çünkü kadının eşinin dışında seferde onunla olup yerini dolduracak kimsesi yoktur, lakin gazveye katılmayacak kişinin yerinin doldurulması mümkündür.⁴²³

Ulemânın ittifakıyla dâr-ı harpte Müslüman olan kadının tek başına dahi olsa dâr-ı İslâma gelmesi gerekir. Kadın topluluğu veya yol arkadaşı şart değildir. Yolun işlek olması veya olmaması fark etmez. Çünkü kadın orda kalmakla canına ve dinine bir musibet gelmesinden, yol korkusundan daha çok korkmaktadır. Yolda yırtıcı hayvandan korkarsa yola devam etmesi gerekli değildir.⁴²⁴

⁴¹⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, C: V, s. 166.

⁴²⁰ Aynî, **a.g.e.**, C: VII, s. 128.

⁴²¹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C: II, s. 221.

⁴²² Miras, **a.g.e.**, C: III, s. 279-280.

⁴²³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, C: V, s. 165.

⁴²⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VII, s. 71.

Şâfiî mezhebi, üzerine hac farz olan kadını dâr-ı harp İslâm'a giren kadına benzemektedir. Küffarın elinden kurtulmuş olan Müslüman esir kadın, sefer üzerine vâcip (farz) olduğundan Müslümanların yanına mahremi olmadan hicret edebilir. Kadının farz haccı edâ edebilmek için yolculuğa çıkması da böyledir.

Hattâbi, Şâfiîlerin bu kıyasını eleştirir. Çünkü iki kadının da içinde bulunduğu durum farklıdır. Eğer aynı olsaydı hacca gidecek kadının mahremi ve güvenilir kadın/kadınlar olmadan yolculuk yapabilmesinin caiz olması gerekirdi.⁴²⁵ Dâr-ı harpteki sefer ile haccın kıyasını İbn Kudâme de eleştirir. Çünkü kadın tek başına yaptığı yolculuk ile başına gelmesi muhtemel bir zararı, dâr-ı harpte başına gelmesi kesin olan bir zararı önlemiş olmaktadır.⁴²⁶

İmam Şâfiî cevaz verirken Adıyy b. Hâtem rivayetine kıyasta bulunmuştur. Lakin yine burada da güvenilir kadın şartının getirilmesi kıyasın fesadını gösterir. Ayrıca hicret eden kadının gideceği yol ve yolculuk süresi kesin belli değildir dolayısıyla yolculuğu hükmen sefer sayılmaz. Müslüman bir askere ulaştıktan sonra da mahremsiz yolculuk artık ona caiz olmaz. Hicret eden kişi belli bir yere kastetse bile itibar edilmez. Çünkü zahiren “sadece kurtulma kastı” azîmeti iptal eder.⁴²⁷

Şîrâzî'nin aktarımıyla *İmla*'da yazılana göre seferde kadına eşlik etmesi için bir kadın yeterlidir. Kerâbîsî'den (v. 248/862) rivayet edildiğine göre eğer yol güvenli ise başka bir kadın olmadan da hac etmesi caizdir. Bunların yanında İmam Şîrâzî ve bir grup ulemâya göre Adıyy b. Hâtem'den rivayet edilen hadis kadının hac için gerekli olan güç yetirebilirliği şartına sahip olduğunu gösterir.⁴²⁸ Eğer gideceği yol işlek bir yol ise kadının tek başına dahi olsa gitmesi gerekir. Bu durum dar-ı harpte Müslüman olan kadının Daru'l-İslâm'a korkmadan gitmesine benzer.⁴²⁹

3.2.2.2. Edasında Mahrem Şartı:

Vücubu için mahremin bulunması şarttır diyenlerin edası için ayrıntıdan bahsetmeleri gerekmez. Aksine şart değildir diyenler ise, mahremsiz üzerine hac farz

⁴²⁵ Beyhakî, **a.g.e.**, C: V, s. 368.

⁴²⁶ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 32.

⁴²⁷ İbn Hüman, **Fethu'l-Kadir**, C: II, s. 427

⁴²⁸ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: II, s. 669.

⁴²⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VII, s. 68-69.

olan kadının nasıl hac yapacağını ayrıntılarını vermeleri gerekir ve öyle de olmuştur. Şöyle ki:

Yukarıda geçen hadis-i şeriflerden dolayı, hac yolunda hanımın yanında kocasının veya bir mahreminin bulunmasının en doğrusu olduğunda kimsenin ihtilafı yoktur. Hatta İbnü'l-Münzir: “Hadislerin zahiri ile hüküm vermeyi bıraktılar da her birisi elinde delili olmayan şartlar ileri sürdüler”⁴³⁰ diyerek bu konuda asıl olanın mahremi ile haccetmesi olduğunu ifade etmiştir.

Mahreminin bulunmaması veya hacca gitmemesi veya kadının mahreminin hac parasını karşılayamaması gibi durumlarda Mâlik ve Şafîî güvenilir bir grup kadınla gidebilir demişlerdir.⁴³¹ Şafîî mezhebinde sahih olan görüşe göre kadın topluluğuyla arzular kesileceğinden içlerinden birinin mahreminin bulunması gibi bir şart yoktur. İkinci görüşe göre böyle birinin bulunması şarttır eğer bulunmuyorsa hac farz olmaz. Çünkü bazı durumlarda onlara vekalet (yardım) edecek bir erkeğe ihtiyaçları vardır.⁴³² İmam Şafîî, kadının güvenilir yalnız bir kadınla da hacca gidebileceğini savunur.⁴³³ Ayrıca mahremsiz hacca gidecek kadın, onunla gidecek güvenilir kadın veya kadınlar bulamazsa; içerisinde eşlerinin olmadığı veya herhangi birinin mahreminin olmadığı erkeklerden oluşan bir grupta hacca gidemez.⁴³⁴

Kadının eşi veya mahremi olan diğer kişiler için “güvenirlilik” şartı konulmamıştır. Eşi için bu durum gayet açıktır. Mahrem içinde, mahrem; şeran en kuvvetli doğal engellemedir. Kadın grubunda ise güvenirlilik şartı aranmıştır.⁴³⁵

Evvâî (v. 157/774): “Salih, güvenilir bir toplumla gider, bineğine inip-binerken dokunmadan ona yardım ederler” demiş kadın-erkek ayırımı yapmamıştır. Mâlikîler de aynı görüştedir.⁴³⁶ İbn Sîrîn’de (v. 110/729): “Müslüman bir erkekle çıkmasında bir sakınca yoktur” demiştir. İmam Şafîî’nin: “güvenilir bir Müslüman hanımla beraber gidebilir” dediği nakledilir.⁴³⁷

⁴³⁰ Beyhakî, **a.g.e.**, C: V, s. 368.

⁴³¹ Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn**, C: III, s. 9.

⁴³² Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VII, s. 69.

⁴³³ Şîrâzî, **a.g.e.**, C: II, s. 669, Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VII, s. 69

⁴³⁴ Şafîî, **a.g.e.**, C: III, s. 291.

⁴³⁵ Şîrbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 681-682.

⁴³⁶ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 31.

⁴³⁷ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 31; İbn Cüzeyy, **a.g.e.**, s. 86.

Mahrem şartı aramayanlar, bu ruhsatın sadece farz hac için geçerli olduğunu, nâfile hac veya diğer yolculuklar için geçerli olmadığını vurgulamaktadırlar. Desûkî şöyle der: “Velhasıl yolculuk farz ise kadının kocası, mahremi veya arkadaşları ile beraber yolculuk yapması caizdir. Ama mendup (farz değil) ise sadece kocası ve mahremi ile çıkması caiz olur, arkadaşları ile caiz olmaz”⁴³⁸

Hac yolculuğunda yolun güvenirliliği, ortamın güvenirliliğinin kriterleri nelerdir? Ulemâ bunda ihtilaf etmiştir.⁴³⁹ Mâlikîlere göre ‘güvenilir kimseler’ yalnız kendilerine refakat edecek güvenilir kadın arkadaşları veya yalnız erkekler yahut erkek-kadın karışık bir topluluktur.⁴⁴⁰ Ata’ya şöyle bir soru yöneltilmiştir; Kadının mahremi veya eşi yok, lakin yanında kız çocukları veya ona yardım edecek onu koruyacak yardımcı kadınları bulursa kadın hac edebilir mi? Ata cevap olarak; evet, haccetsin demiştir.⁴⁴¹

3.2.2.3. Değerlendirme ve Tercih:

Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin kadının mahremsiz yolculuk yapamayacağına dair ileri sürdükleri deliller, mahremi olmayan kadından hac farziyetinin düşeceğine dair görüşlerini destekler niteliktedir. Zira farz veya nâfile olsun “yolculuk” tabiri muhtevası belirtilmeden hepsini kapsayacak bir genellemeyle hadislerde kullanılmıştır. Tüm yolculukları içine alan bu genellemeyi farz olan yolculuk ile istisna edebileceğimiz bir rivayet Hz. Peygamber’den (s.a.v) varid olmamıştır. Diğer taraftan Âl-i İmrân Sûresi 3.ayetteki “güç yetirebilirliği”, “zâd ve râhile” şeklinde tahsis eden Şafî ulemâsı sarîh yasaklamalar içeren sahih hadisleri bertaraf ederken zayıf bir hadisi delil olarak almıştır. İbn Abbas’dan aktarılan rivayetler net bir şekilde mahremsiz hac yolculuğunun adem-i cevazına delalet etmektedir.

İslâm’ın şîârı olan Hac ibadetini üzerine vacip olan her müslümanın hayatında bir kere ifa etmesi gerektiği gibi vucûp şartlarına sahip olduğu anda üzerine farz olan hac ibadetini kişi isterse gelecek yıla erteleyebilmektedir. Hac yolculuğunda kadının korunabilmesi, inip-binmede ona yardım edebilecek birini

⁴³⁸ Desûkî, **a.g.e.**, C: II, s. 9.

⁴³⁹ Şahin, Osman, **a.g.m.**, s. 367.

⁴⁴⁰ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C.II, s. 221.

⁴⁴¹ Şafî, **a.g.e.**, C: III, s. 292.

bulması halinde hacca gitmesi gerektiği görüşünde değiliz. Zira yolculuk sürecinde güvenilir kadın grubu ve güvenilir bir tur şirketi ile kadının emniyeti sağlanabilse dahi hac sırasında oluşacak izdihamda emniyetinin sağlanabileceğini söylemek muhaldir. Günümüz âlimlerinden Osman Şahin, kadının belli şartlar sağlandığında mahremsiz yolculuk yapabileceğini söylemekle beraber hac için refakat edecek bir mahrem bulana kadar beklemesinin efdal olduğunu zikretmiştir. Kanaatimiz Hanefî ve Hanbelî mezhepleri'nin görüşleriyle aynı doğrultudadır. Mahremi olmayan kadına hac vacip olmadığından dolayı mahremsiz yolculuğu caiz değildir.

3.2.3. Çeşitli Meseleler

3.2.3.1. Mahremin Kadının Haccına Mani Olması Caiz Midir?

Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre evli bir kadın üzerine farz olan hac ibadetini yerine getirmek için eşiyile sefere çıkmak istediğinde eşinin karısını engelleme hakkı yoktur. Çünkü hac ibadeti hucetu'l-İslâm'dır.⁴⁴² Hz. Peygamber (s.a.v) bir sahâbeye gazveye katılmak yerine Hacca gitmek isteyen eşiyile beraber gitmesi gerektiğini söylemesi de bunu göstermektedir. Zira eşinin, hanımının farzları yapmasına engel olma yetkisi yoktur. Eşi, hanımının beş vakit farz namazları kılmasına ve Ramazan ayı orucunu tutmasına engel olamadığı gibi Hacca gitmesine de engel olamaz. Ancak mahremi bulunmaması haccın edâ şartlarından birinin bulunmaması demektir, bu durumda kadına hac farz olmaz.⁴⁴³ Lakin nâfile hac için durum böyle değildir. Kocanın hakkından dolayı kocası isterse nâfile oruç tutmasını engelleyebildiği gibi nâfile hac yapmasını da engelleyebilir.⁴⁴⁴

Kadın nâfile hac niyetiyle ihrama girdiğinde eşinin buna rızası yok ise onu hemen ihramdan çıkarmalıdır. Ayrıca kadın ihramı çıkardığı için hedy kurbanı kesmeli ve nâfile olarak başladığı bu hac için kaza haccı ve umresi yapmalıdır.

Kadın farz hac niyetiyle ihrama girdiğinde eşinin buna rızası olmasa bile onu engelleme hakkı yoktur. Bu durumda ihramdan çıkacak olan kadın ancak hedy kurbanı keserek çıkabilir.⁴⁴⁵

⁴⁴² İbn Abidîn, **a.g.e.**, C: III, s. 465; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 35.

⁴⁴³ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 112; Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 55-56.

⁴⁴⁴ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 112; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 682; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 35.

⁴⁴⁵ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 112.

Hanımını ihramdan çıkarmak isteyen eşi ona tırnak kesmek gibi ihram yasaklarından birini yaptırmalıdır. Çünkü ihram bir akittir bu yüzden kocanın sözlü olarak onu ihramdan çıkardığını söylemesi geçerli değildir. Örneğin, hanımının nâfile oruç tutmasını istemeyen eşi bunu sadece sözlü olarak dile getirirse hanımının orucu bozulmaz. Hanımının orucunun bozulması için orucu bozan bir yasağı işlemesi gerekir.⁴⁴⁶

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde Hac'da eşinin masraflarından sorumlu olan kadın, buna rağmen mahremi meşakkatten dolayı hacca gitmek istemezse kadın mahremsiz kimse hükmünde sayılır ve mahremi hac için zorlanmaz.⁴⁴⁷ Bu durum aynı hastanın haccı gibidir. Bir kadının mahremsiz hacca gitmesi haram olmakla birlikte hacca gittiği takdirde bu caizdir. Aynı borcu olduğu halde haccedenin durumu gibidir.⁴⁴⁸

Şâfiî mezhebine göre hacca gitmeye gücü yeten bir kadının yeterli malı olsa dahi velisi veya eşi ona izin vermeyebilir. Çünkü hac farızası ömrünün başka bir vaktinde de yerine getirilebilir. Lakin izin aldıysa haccı engellenemez. Kadın izin almamasına hacca niyet eder ve ihrama girerse eşi onu isterse salıverir isterse salıvermez ve kadın bu durumda muhsar hükmünde olur. İhramdan çıkabilmesi için kurban kesmesi ve saçını kesmesi gerekir. İmam Şâfiî eşin ihrama girmiş karısını hacdan engellememesini daha uygun bulmuştur.⁴⁴⁹

3.2.3.2. Mahremi Hac Yolunda Ölen Kadın

İddet bekleme şu iki durumda kadına gereklidir; eşi onu boşadığında veya eşi vefat ettiğinde. İddet bekleyen kadının, “...*Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmazlar...*” (Talak, 65/1) ayeti mûcibince iddet süresi dolmadan evinden çıkması caiz değildir. Hac ibadeti söz konusu olduğunda kadın bu görevini başka bir zamanda yapabilir lakin iddeti için belirlenen süre ona özeldir ve başka bir zaman yerine getiremez. Dolayısıyla hasta olana haccın vâcib olmaması gibi iddet bekleyen kadına da hac farz değildir.

⁴⁴⁶ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 112.

⁴⁴⁷ Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 682.

⁴⁴⁸ Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 395; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 34.

⁴⁴⁹ Şâfiî, **a.g.e.**, C: III, s. 293.

Eğer yolculuğa çıktığında adam ricî talak ile hanımını boşamışsa efdal olan hanımın eşine dönmesidir. Çünkü ricî talak ile eşinden ayrılmış olunmaz. Dört Mezhebe göre eğer eşi kadını bain talak ile boşamışsa veya kadının eşi vefat etmişse bulunduğu konumun evine olan uzaklığına bakılır;

Eğer evine uzaklık sefer müddetinden az, Mekke'ye fazla ise kadın evine döner çünkü henüz yolculuk başlamadığından şehrindeymiş gibi kabul edilir. Mekke'ye olan uzaklık sefer müddetinden az, evine fazla ise Mekke'ye gider. Çünkü uzaklık sefer müddetinden azdır ve bu durumda kadının mahreme ihtiyacı yoktur.⁴⁵⁰

İki tarafa uzaklığı da sefer müddetinden az ise kadın muhayyerdır. İster hacceder isterse evine döner. İki tarafa uzaklığı da sefer müddetinde ve kadın da şehirde ise, iddetini bitirene kadar şehirden çıkması Ebû Hanîfe'ye göre caiz değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre mahrem bulması halinde şehirden çıkabilir. Sonuç olarak ittifakla kadının mahremsiz çıkması caiz değildir.⁴⁵¹

Şirbînî esas olanın mesafe değil Hac için gereken süre olduğu düşüncesindedir. Hac yolundayken üzerine iddet vacip olan kadın önce iddetini tamamlar ardından hacca gider. Eğer hac vakti geçiyorsa mutedlikten çıkar ve hac menasıkını yerine getirir.⁴⁵² Çünkü ihram önce gelmiştir. Lakin hakim iddet sebebiyle kadının haccını tamamlamasını engellerse kadın muhsar hükmünde kabul edilir.⁴⁵³

3.2.3.3. Mekke'ye Sefer Mesafesinden Yakında Oturan Kadın İçin Mahrem

Hanefî ve Hanbelîlere göre kadının ikâmet ettiği yer ile Mekke arasında üç günlük mesafeden daha az bir mesafe bulunuyorsa kadın mahremi olmadan Hac yapabilir ve kocası onu engelleyemez. Nitekim mahreminin bulunması şartı seferîlik için geçerlidir. Kadın üç günden az bir mesafede seferî sayılmayacağı için mahremsiz bir yerden başka bir yere gidebilir.⁴⁵⁴

3.2.3.4. Mahremin Hac Masrafları

⁴⁵⁰ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 56-57; Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 396, İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: XI, s. 303.

⁴⁵¹ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 57.

⁴⁵² Şirbînî, **a.g.e.**, C: III, s. 531.

⁴⁵³ Nevevî, **el-Mecmû'**, C: VIII, s. 310

⁴⁵⁴ Serahsî, **a.g.e.**, C: IV, s. 112; Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 56, Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 394.

Dört mezhep ulemâsının çoğunluğuna göre hac yaparken mahremin harcamaları da kadına aittir; çünkü onun için yola çıkmıştır. Bu nedenle de yanında giden mahreminin harcaması (ve yol masrafları) kadına ait olur, tıpkı binek konusunda olduğu gibi.⁴⁵⁵ Buna göre kadının hac yolculuğuna çıkmaya niyetlendiğinde kendi masraflarını ve onunla gidecek mahreminin masraflarını karşılayabilecek birikime sahip olmalıdır.

⁴⁵⁵ Kâsânî, **a.g.e.**, C: III, s. 54; İbn Abidîn, **a.g.e.**, C: III, s. 464; Şirbînî, **a.g.e.**, C: I, s. 682; Buhûtî, **a.g.e.**, C: II, s. 395; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C: V, s. 34.

SONUÇ

İslâm'da herhangi bir yolculuğa niyet eden bir müslümanın yolculuğu, gideceği güzergah, ikâmet süresi, hangi amaçla gittiği ve benzeri açılardan ele alınır. Çünkü İslâm'da her yolculuğa çıkan kişi seferî sayılmaz. Tezin birinci bölümünde seferîliği bu açılardan incelediğimizde şu sonuca vardık: Dört mezhepte kabul edilen görüşe göre bir kişinin seferî olabilmesi için doksan km'lik bir yolculuğa çıkmaya niyet etmesi gerekir. Bununla birlikte gittiği yerde ne kadar süre ile kalacağı ve ne zaman döneceğine bağlı olarak ya seferî sayılır ya da sayılmaz. Kadın seferîlik hususunda mahremine veya eşine tâbidir. Mahremi veya eşi hükmen seferî ise ona tâbi olan kadın da seferî sayılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde sadece seferî olanların faydalanabileceği sefer ruhsatlarından bahsettik. Lakin ele aldığımız seferîlik ruhsatlarında tâbi konumunda olan kadın için verilmiş olan farklı bir hükmün mevcut olmadığı sonucuna ulaştık. Ayrıca evli bir kadının baba evine gittiğinde seferî sayılıp sayılmayacağı, mahremi oruç tuttuğunda ve tutmadığında kadının oruç tutup tutamayacağı gibi cevabını aradığımız bazı sorular hakkında ilgili bölümlerde bir bilgiye rastlamadık.

Tezimizin asıl kısmı olan üçüncü bölümde konu ile ilgili hadisler çerçevesinde öncelikle kadim ulemânın ardından çağdaş ulemânın görüşlerine yer verdik. Ulemânın görüşlerini özetleyecek olursak:

a- Ebû Hanîfe, İmam Şafî, İmam Mâlik, Nevevî, Şîrâzî, Serahsî gibi kadim ulemânın çoğunluğuna göre bir kadının yanında mahremi veya eşi bulunmadan sefere çıkması caiz değildir. Dört mezhep ulemâsının çoğunluğu kadının çıkamayacağı yolculuğun müddetini “üç gün” olarak belirlemişken bazı âlimler bu müddeti “bir gün, iki gün, bir berîd” olarak belirlemiştir. Bir kısım âlim ise asgarî bir müddet belirtmeden mutlak olarak kadının mahremsiz yolcuğunun caiz olmadığını söylemiştir.

b- Farz olan Hac ibadetini îfâ etmek amaçlı çıkılan yolculuk hususunda kadim ulemâ ihtilaf etmiştir. Hanefî ve Hanbelîler kadının yanında mahremi veya eşi bulunmadan hac için dâhil yolculuğa çıkmasının caiz olmadığını söylerken Şâfiî ve Mâlikî âlimlerin çoğunluğu kadının yanında güvenilir bir grup kadınla farz hac için yolculuğa çıkmasının caiz olduğunu söylemiştir. Bir kısım âlim ise farz hac için yol güvenli ise bir kadının tek başına da yolculuk edebileceğini savunmuştur.

c- Çağdaş ulemânın çoğunluğuna göre kadınların mahremsiz yolculuktan nehyedilmelerinin illeti “güvenlik” tir. Günümüz teknolojik imkânlarla gelişen yolculuk şartlarını göz önünde bulundurarak çağdaş ulemâ artık bir kadının can, mal, ırz güvenliğinin sağlanabildiğini savunur. Dolayısıyla mahremi veya eşiyle yolculuk etme imkânı olmayan bir kadının meşru sebeplerle (eğitim, düğün, cenaze vs.) tek başına yolculuk etmesi caizdir. Bir kısım ulemâya göre ise çağımızda artık güvenliğin sağlanabildiği düşüncesi doğru değildir ve bir kadının mahremsiz yolculuk etmesi (belli şartlarda uçakla yolculuk hariç) caiz değildir.

Sonuç olarak kadim ulemânın kadının mahremi veya eşi olmadan üç günlük ve daha fazla mesafedeki bir yere yolculuk yapmasının caiz olmadığına dair hükmün günümüzde de geçerliliğini sürdürdüğünü söylemek ihtiyatlı olan görünmektedir. Bununla beraber kadın mahremsiz yolculuk ettiğinde; mahremi veya eşinin kadına havaalanına kadar eşlik etmesi, kadının uçakla tek başına seyahat ettikten sonra ulaştığı şehirdeki bir diğer mahreminin onu karşılaması ve sonrasında kadının bu mahreminin koruması altında o şehirde oturmaya devam etmesi efdal olmaktadır. Böylelikle iki şehirde de kadının “can, mal, ırz güvenliği” muhafaza altına alınmış olur. Allahu Teâlâ en iyisini bilendir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî, **el-Musannef**, thk. Habîbu‘r-Rahmân el-‘A‘zamî, 1. bs., Beyrut, Mektebû'l-İslâmî, 1390/1970.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **Müsnedü'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, t.y.

Alî, Cevad, **El-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam**, 10 c., 2. bs., Bagdat, 1413/1993, C. VII, s. 285-330.

Ali Haydar Efendi, **Düreru'l-Hukkâm Şerh'u Mecelleti'l-Ahkam**, y.y., Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1330/1912.

Anadolu Ajansı, “Dünya genelinde her 10 kadından 4'ü şiddet mağduru”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-genelinde-her-10-kadından-4u-siddet-magduru/1410303>

Asfan Castle, Vikipedi, erişim: 11 Mart, 2021, https://en.wikipedia.org/wiki/Asfan_Castle.

Ateş, Üveys, “Kadının Mahremsiz Yolculuğunun Fıkhî Yönden Değerlendirilmesi”, Kocaeli İlahiyat Dergisi, 4/1, Haziran 2020.

Atar, Fahrettin, “Sefer”, **DİA**, 2009, C: XXXVI, s. 294-298.

Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, **Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Amr, 13 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.

Avcı, Casim, “Kûfe”, **DİA**, 2002, C: XXVI, s. 339-342.

_____ “Medâin”, **DİA**, 2003, C: XXVIII, s. 289-291.

_____ “Tebük”, **DİA**, 2011, C: XL, s. 227-228.

- Amerika Müslüman Hukukçular Meclisi, Fetva No: 87508, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.amjaonline.org/fatwa/ar/87508/محرم-بغير-المرأة-رفس>
- Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, Fetva No: 51 (6/5), erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.e-cfr.org/>
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-Bâcî, **el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'**, 7 c., 1. bs., Matbâu's-Seâde, 1332 h.
- Beşer, Faruk, "Seferîlik Açısından Kadınlar", **Seferîlik ve Hükümleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata, 11 c., 3. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bilge, Mustafa L., "Cidde", **DİA**, 1993, C: VII, s. 523-525.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**, İstanbul, Çelik Yayınevi, 2015
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmiu's-sahîh**, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 c., Beyrut, Dâru tavkî'n-necât, 1422 h.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, **Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'**, 'Âlemü'l-Kütüb, 6 c., Beyrut, Dâru 'Âlemu'l-Kütüb, 1403/1983.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Hanefî, **Mu'cemu'l-Ta'rîfât**, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire, Dâru'l-Fadîle, 2004.
- Çiftçi, Muhammed Hüsnü, **Kadının Mahremsiz Sefer Çıkması Hususunda Fıkhî bir Analiz**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 15, Haziran 2019, s. 206-243.
- Dâkûkî, Hüseyin Ali, "Hîre", **DİA**, 1998, C: XVIII, s. 122-124.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, **Sünenü'd-Dârekutnî**, thk. Şuayb el-Arnaût vdğr., 5 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1424/2004.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, **Sünenü'd-Dârimî**, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, 4 c., Suudi Arabistan, Dâru'l-muğnî, 1412/2000.
- Demircan, Ali Rıza, “Seferîlik Açısından Kadınlar (Müzakere)”, **Seferîlik ve Hükümleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997.
- Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, İstanbul, Altınoluk, 1416/1995.
- Desûkî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Arafe, **Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr**, 4 c., y.y., Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, t.y.,
- Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”, Erişim: 11 Mart, 2021, <https://kurul.diyanet.gov.tr>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünenü Ebî Dâvud**, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, 7 c., y.y., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Mus'ab Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, **El-İzahatü'l-Asriyye li'l-Mekayis ve'l-Mekayil ve'l-Evzan ve'n-Nukudi's-Şer'iyye**, 1. bs., y.y., Mektebetü'l-Cîli'l-Cedîd, 1428/2007.
- Ebü't-Tahir İbrahim b. Abdüssamed, **et-Tenbih 'ala mebâdi'i't-tevcih**, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2007.
- Ensârî, Şeyhu'l-İslâm Zekerîyya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîya, **Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdi't-Tâlib**, y.y., Dârü'l-Kitabi'l-İslamî, t.y.
- Erol, Ahmet, “Klasik İslâm Döneminde Ulaşım”, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.
- Celal Erbay, “Nafaka”, **DİA**, 2006, C: XXXII, s. 282-285
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, **İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn**, çev. Ali Arslan, İstanbul, Arslan Yayınları, 1993.
- Hamîdullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, trc. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan, 5 bs., İstanbul, Beyan Yayınları, 2009.

- İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, **Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr**, thk. Adil Ahmed Abulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, 14 c., Riyad, Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1463/2003.
- İbn Beşîr, Ebü't-Tâhir İbrâhîm b. Abdüssamed, **et-Tenbîh 'ala mebâdi'i't-tevcîh**, thk. Muhammed Belhasan, 2 c., Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1428/2007.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî, **el-Kavânînü'l-fıkhiyye**, y.y., t.y.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, **el-Musannef fi'l-ehâdîss ve'l-âsâr**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, m.2004 h.1465.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Riyad, Dâru Taybe, 1462/2005.
- _____ **Bulûğu'l-Merâm min edilleti'l-ahkâm**, Dımaşk, Mektebetü'l-Dâri'l-Ferfûr 1421/2000.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, **et-Tahrîr**, haz. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, y.y., 1451 h.
- _____ **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed, **el-Muğnî**, thk. Doktor Abdullah b. Abdurrahman et-Türkî, Doktor Abdu'l-Fettâh Muhammed el-Huluv, 15 c., 3. bs., Riyad, Dâru 'Âlemu'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, **Sünenü İbn Mâce**, thk. Şuayb el-Arnaût vdğr., 5 c., Beyrut, Dâru'r-risâletü'l-âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-arab**, 15 c., 3. bs., Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.

İbn Melek, Abdullatîf b. Abdulazîz, **Şerhu Menâri'l-envâr fî usûli'l-fıkh**, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1965.

İmam Muhammed ibn Suud İslâm Üniversitesi, Fetva No: 83795, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.islamweb.org/>

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid**, thk. Muhammed Suphi Hasan Hallâk, Mektebetu İbn Teymiyye, 4 c., 1. bs., Kahire, 1415 h.

Karadâvî, Yusuf, **Fetâva Muasıra**, erişim: 11 Mart, 2021, <https://www.al-qaradawi.net/>.

_____ **Keyfe Neteamel Maa's-Sünneti'n Nebeviye**, 4. bs., Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 1423/ 2002.

Karaman, Hayrettin, “Kadınların Yolculuğu”, erişim: 11 Mart, 2021, <http://www.hayrettinkaraman.net>

_____ “Seferîlik Açısından Kadınlar (Müzakere)”, **Seferîlik ve Hükümleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1997.

_____ “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”, **İslâmî Araştırmalar**, 1991.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd el-Hanefî, **Bedâ'i'u's-Sanâi' fî Tertîbi'ş-Şerâi'**, thk. Muhammed Ali Beydûn, 10 c., 2. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Komisyon, **Fetâva'l-Lecneti'd-dâime**, (Der. Ahmed b. Abdirrezzâk ed-Dervîş), Dâru'l-Müeyyed, 1424 h.

Komisyon, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, y.y., Dârü'd-Dave, t.y.

Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, m.2008.

Küçükaşç1, Mustafa Sabri, “Tâif”, **DİA**, 2010, C: XXXIX, s. 443-447.

Leyla Çakır Gerçek, “Yargıtay Kararları Cinsel Taciz Suçu”, **AUHFD**, 60 (1), 2011, s. 47-82.

Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, **el-Muvatta'**, 2 c., 2. bs., thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî, Dârü'l İhyâi't Tûrâsi'l Arabî, Beyrut, 1406/1985.

Mecelle-i Ahkâm-i Adliye.

Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-mübtedî**, 8 c., 1. bs., Pakistan, İdâretu'l-Kur'âni Karaçi, 1417 h.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li-Ta'îli'l-Muhtâr**, thk. Mustafa Baycu, 5 c., İstanbul, Ravza Yayınları, t.y.,

Meydânî, Abdülğanî el-Guneymî ed-Hanefî, **el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb**, thk. Muhammed el-'Azâzî, Beyrut, 4 c., Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1971.

Milliyet Gazetesi, “Abd'nin Korkunç 'Suç' İstatistikleri”, erişim: 27 Mayıs. 2019, <http://www.milliyet.com.tr/abd-nin-korkunc-suc-istatistikleri-istanbul-yerelhaber-2501762/>

Miras, Kâmil, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, 13 c., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980.

Muhammed ibn Adam, “Dâru'l-İftaa”, erişim: 11 Mart, 2021, <https://daruliftaa.com/womens-issue/can-women-travel-without-a-mahram/>

Muhammed Takî Osmânî, **Buhûs fî Kadâyâ Fıkhiyye Mu'âsıra**, 2. bs., Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 2003/1424, s. 337-338.

Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc en-Nisâbûrî: es-Sahîh, thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî, 5 c., Beyrut, Dâru İhyâi't-tûrâsi'l-arabî, t.y.

Nebi Bozkurt, Ahmet Turan Yüksel, “Kervan”, **DİA**, 2002, C: XXV, s. 98-99.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, **Sünenü'n-Nesâî**, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, 9 c., 2. bs., Halep, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, 1406/1986.

Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn**, 12 c., 3. bs., Beyrut, Mektebu'l-İslâmî, 1412/1991

_____ **Ravzatü't-tâlibîn**, 3. bs., Beyrut, Mektebu'l-İslâmî,
1412/1991.

_____ **Şerhu Sahihi Müslim**, 18 c., 2. bs., Beyrut, Dârü'l İhyâi't
Türâsi'l Arabî, 1392/1972.

Öğüt, Sâlim, “Mahrem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara,
TDV Yayınları, 2003, C: XXVII.

Özaydın, Abdülkerim, “Hârizm”, **DİA**, 1997, C: XVI, s. 217-220.

Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed, **Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl**,
Mir Muhammed Kütüphanesi Yayınları, t.y.

Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd, **el-Müdevvenetü'l-kübrâ**, y.y., Dârü'l-Kütübi'l-
İlmiyye, Beyrut, 1994.

Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed, **el-Mebsût**, 31 c., 1. bs., Beyrut,
Dâru'l-Ma'rife, 1409/1989.

_____ **el-Usûl**, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, 2 c., Haydarabad,
Lecnetü İhyâi'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1414/1993.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **el-Üm**, 1. bs., thk. Dr.
Rıfat Fevzi Abdu'l-Muttalip, Dâru'l-Vefâ, Mansûra, 1422/2001.

Şahin, Osman, “Kadınların Mahremsiz yolculuk Yapmasının Hükmü”, İslâm
Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 34, 2019, s. 359-387.

Şermin Timur, Şenay Ok, “Kadın ve Çocuklarda Cinsel Taciz”, Atatürk Üniversitesi,
Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, sy. 2, 2001, s. 68-74.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan, **el-Asl**, thk. Dr. Muhammed
Boynukalın, 13 c., 1. bs., Dâru İbn Hazm, Devletü'l-Katar, 1433/2012.

_____ **el-Câmiu's-Sağîr**, Karaiçi, İdaretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-
İslâmiyye, 1411/1990.

Şeyh Muhammed Salih el-Müneccid, Fetva No: 122630, erişim: 11 Mart, 2021,
<https://islamqa.info/>

- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî, **el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî**, thk. Dr. Muhammed ez-Zuhaylî, Beyrut, Dâru's-Şâmiyye, 1416/1996.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî, **Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997
- Şübeyr Ahmed el-Osmâni, **Fethül Mülhim bi Şerhi Sahihil İmam Müslim**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 1426/2006.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr el-Lahmî eş-Şâmî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, 25 c., Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, t.y.
- Tehânevî, Zafer Ahmed, **İ'lâü's-Sünen**, thk. Muhammed Takî Osmânî, 22 c., Karaiçi, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, 1418 h.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, **Sünenü't-Tirmizî**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğr., 5 c., 2. bs., Mısır, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Yaran, Rahmi, "İhtiyaç", **DİA**, 2000, C: XXI, s. 573-574.
- Yalova**, Vikipedi, erişim: 11 Mart, 2021, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yalova>
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Mustafa Hicâzî, 40 c., y.y., Dâru'l-Hidâye, t.y.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullah b. Yûsuf, **Nasbu'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye**, thk. Muhammed Avvâme, Cidde, Mektebetü'l-Mekkiyye vdğr., 1973.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, 10 c., İstanbul, Risale Yayınları, 1990.

